

ISTORIE

THIERRY WOLTON

NEGATÎO
NISMUL^{DE}
STÂN
GA

HUMANITAS

ISTORIE CONTEMPORANEE

Thierry Wolton (n. 1951) este jurnalist, scriitor și istoric, profesor la École Supérieure du Commerce din Paris. E preocupat în mod special de istoria regimurilor comuniste, de Războiul Rece și de influența sovietică în Occident. A publicat mai multe cărți dedicate relațiilor internaționale și vieții politice franceze, printre care: *Vivre à l'Est* (1977), *L'Occident des dissidents* (în colaborare cu Christian Jelen, 1979), *Culture et pouvoir communiste* (în colaborare cu Natașa Diujeva, 1979), *Le KGB en France* (1986; trad. rom. *KGB-ul în Franța*, Humanitas, 1992), *Silence, on tue* (în colaborare cu André Glucksmann, 1986), *Les Visiteurs de l'ombre* (în colaborare cu Marcel Chalet, 1990), *Le Grand Recrutement* (1993), *La France sous influence: Paris-Moscou, 30 ans de relations secrètes* (1997), *L'Histoire interdite* (1998), *Rouge-brun: Le Mal du siècle* (1999; trad. rom. *Roșu-brun: Răul secolului*, Fundația Academia Civică, 2001), *Le Grand bluff chinois: Comment Pékin nous vend sa „révolution“ capitaliste* (2007), *Le KGB au pouvoir: Le système Poutine* (2008; trad. rom. *KGB-ul la putere: Sistemul Putin*, Humanitas, 2008, ed. a II-a 2014), *Une histoire mondiale du communisme*, vol. 1–3 (2015–2017; trad. rom. *O istorie mondială a comunismului*, Humanitas, vol. 1, 2018, vol. 2, 2019).

THIERRY WOLTON

NEGATIONISMUL
DE STÂNGA

Traducere din franceză
de Georgeta-Anca Ionescu

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Corector: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Real

Thierry Wolton
Le négationnisme de gauche
© Éditions Grasset & Fasquelle, 2019

© HUMANITAS, 2019, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Wolton, Thierry
Negaționismul de stânga / Thierry Wolton; trad. din franceză
de Georgeta-Anca Ionescu. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6600-0
I. Ionescu, Georgeta-Anca (trad.)
3a

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

*Alor mei, eliberați de HMC**

* *Une histoire mondiale du communisme (O istorie mondială a comunismului)*, ampla lucrare în trei volume a lui Thierry Wolton, a cărei traducere în limba română apare la Editura Humanitas (n. tr.).

CUPRINS

Despre negaționism	9
Zidul memoriei	11
I. Când un negaționism ascunde un altul. .	17
<i>Unicitatea Șoahului, singularitatea „clasicidului“</i>	23
<i>Cortina de Fier a memoriei.</i>	30
II. Negaționismul, un avatar roșu-brun.	39
<i>Internaționalele negaționiste</i>	45
III. Conștiința curată a negaționiștilor de stânga.	54
<i>Cazul revelator al khmerilor roșii</i>	59
<i>Arsenalul de argumente negaționiste clasice .</i>	66
<i>Paznicii templului marxist-leninist . . .</i>	75
<i>Efectul de opiu asupra intelectualilor</i>	82
<i>Divinitatea Mao. . . .</i>	88
IV. Banalizarea negaționismului de stânga	97
<i>Memoria captivă</i>	101
<i>Memoria care cedează</i>	111
<i>În trecere prin Coreea</i>	118
<i>Moda comunistă</i>	129
<i>Lumea în negru și roșu .</i>	135
V. Convergența negaționismelor	141
<i>Lună veche și speranțe noi</i>	146
<i>Islamo-stângismul și fascislamismul.</i>	153
<i>Eterna reîntoarcere a antisemitismului . . .</i>	164
<i>În contra modernității.</i>	174

DESPRE NEGAȚIONISM

Negaționismul înseamnă negarea faptelor istorice dovedite sau deformarea lor. Termenul se referă în general la cei care contestă existența camerelor de gazare naziste ori care minimalizează amploarea fenomenului de exterminare a evreilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Dar cum rămâne cu cei care neagă bilanțul comunismului, care-i trec sub tăcere morții și îi ascund cauzele? Se poate vorbi în acest caz de un negaționism de stânga, diferit, așadar, de un negaționism de dreapta? Distincția e arbitrară, ne-ajută doar să nu confundăm tipurile de negare, și trebuie înțeleasă fără nici o conotație politică. Cei care neagă importanța Shoahului nu sunt de dreapta într-o măsură mai mare decât sunt de stânga cei care nu recunosc amploarea Gulagului. Negaționismul e unul singur; scopurile negaționiștilor pot să difere, dar metodele lor sunt aceleași, iar rezultatele, identice, fiindcă alterează necesara înțelegere a trecutului. Adevărata diferență ține de percepția asupra acestor negaționisme: unul este unanim condamnat în numele adevărului, al istoriei, al moralei, pe când celălalt este în cel mai bun caz ignorat, dacă nu chiar aprobat în ciuda tuturor evidențelor, în pofida realității istorice și a eticii. Cartea de față are drept subiect tocmai acest

negaționism de stânga, care nu-și găsește nici o justificare și despre care se vorbește atât de puțin ori deloc.

Nu există adevăr oficial în istorie, fiecare e liber să interpreteze faptele; în schimb, realitatea a ceea ce s-a petrecut, precum și felul cum s-a petrecut – în ordinea în care au avut loc evenimentele – sunt invariabile. Nerespectând aceste reguli, negaționiștii comit erori intenționat pentru a înșela opinia publică. Procedeele lor n-au nimic de-a face cu revizionismul, care, da, poate aduce modificări modului în care citim istoria atunci când ies la iveală fapte noi. Negaționismul, fie el de stânga sau de dreapta, e nociv și trebuie combătut, în vreme ce revizionismul e o necesitate a istoriei.

ZIDUL MEMORIEI

În anul 2033, lumea își va aminti, fără-ndoială, că în urmă cu un secol Hitler ajungea la putere în Germania. Cu această ocazie se va vorbi, desigur, despre ascensiunea sa, despre cum și-a eliminat adversarii, despre primele lui măsuri antisemite, despre înființarea lagărelor de concentrare, despre război și, bine-nțeles, despre exterminarea evreilor. Pentru a nu uita nicicând.

Anul 2017 a marcat centenarul preluării puterii de către Lenin în Rusia. În mass-media, expoziții, colocvii s-a insistat asupra paginilor glorioase ale acestei revoluții, asupra speranței pe care-o născuse această răsturnare, asupra gestei idealizate a comunismului care se confundă cu istoria secolului XX. Nici un cuvânt, ori doar câte unul rostit în șoaptă, despre primele măsuri care au fost luate de puterea bolșevică și care au aruncat țara în cel dintâi regim totalitar din istorie: interzicerea presei, înființarea poliției politice, dizolvarea Adunării Constituante alese, înființarea primelor lagăre de concentrare etc. Nu s-au pomenit mai multe nici despre teribilul bilanț comunist care a însângerat lumea ca niciodată până atunci. Pentru a uita pe veci?

În acel an 2017, două dintre cele mai importante premii literare franceze au încununat lucrări dedicate odioasei epoci a nazismului: una despre sprijinul oferit lui Hitler

de unii industriași germani, cealaltă despre fuga unuia din principalii criminali ai regimului, care a reușit să se sustragă justiției după război. O potrivire involuntară, fără-ndoială, însă una care dă seamă de o memorie hipertrofiată, pe de o parte, și atrofiată, pe de altă parte. Cauzele sunt evidente, ele țin, în esență, de raportarea noastră diferită, și îndreptățită, la aceste două istorii. Nazismul este o ideologie a excluziunii care privește doar popoarele alese de ea, comunismul se prezintă ca o doctrină umanistă și universală care se adresează tuturor. Hitler a pierdut războiul pe care l-a purtat cu restul lumii; URSS, matricea comunismului, s-a prăbușit din interior, fără învingători și fără învinși în afară de victimele sale. Lagărele de exterminare sunt o invenție nazistă, de care nici Uniunea Sovietică, nici Republica Populară Chineză – cele mai mari țări comuniste – n-au avut nevoie să se folosească, datorită pământurilor înghețate din Siberia și soarelui dogoritor din deșertul Gobi, suficiente pentru a lichida în masă. Wehrmacht-ul a ocupat o mare parte din Europa; Armata Roșie la fel, însă în regiuni mai îndepărtate. Germania nazistă a înrobit națiunea franceză; Uniunea Sovietică, doar mințile ei luminate. Pe scurt, percepția despre acest trecut, contenciosul său diferă. Să nu uităm: crimele naziste au fost judecate la Nürnberg, în asentimentul general, pe când crimele comuniste n-au făcut niciodată în Occident obiectul vreunui proces, fie și doar moral.

Din speranță pentru o mare parte din omenire, comunismul s-a preschimbat în muștrare de conștiință când prăbușirea sistemului a confirmat dezastrul pe care-l provocase. E groaznic să te-nșeli, și cu atât mai mult să fi fost înșelat. Prima reacție este, adesea, să dăm uitării propria credulitate și, odată cu ea, ceea ce

a cauzat-o. Comunismul se estompează din memoria oamenilor fiindcă nu e deloc de dorit să și-l amintească, cu excepția celor care au suferit de pe urma lui și ale căror răni sunt încă vii. Bătrânul nostru Continent, mai ieri divizat cu forța, este astăzi în continuare scindat de acest trecut trăit în mod diferit. Cortina de Fier a căzut, dar se înalță un Zid al memoriei, sursa unor neînțelegeri care dăunează coeziunii europene. Rateurile democratice pe care le înregistrează fostele țări socialiste din Europa de Est sunt o moștenire a acestei istorii comuniste prea repede achitate de cealaltă parte a Europei, care a avut norocul să nu fi suferit aceeași soartă.

Negaționismul de stânga profită de această memorie care slăbește pentru a răspândi o versiune mincinoasă a istoriei. A continua să crezi în viitorul luminos promis de marxism-leninism este un drept, însă cu totul altceva e să deformezi realitatea trecutului comunist pentru a menține cu orice preț speranța asta. Acest negaționism are trecere, se bucură de articole în ziare și spațiu de microfon, în timp ce oricine neagă camerele de gazare e condamnat moral, din fericire. A nega amploarea fenomenului de exterminare a evreilor, a contesta metodele care au fost folosite denotă un antisemitism pe care memoria secolului XX îl condamnă. Altfel stau lucrurile cu realitatea comunismului. Negarea lui își are originea în orbirea voluntară care a însoțit construirea socialismului în secolul trecut. Negaționismul de stânga, urmaș al acestei orbiri, este un fel de reacție autoimună menită să protejeze de orice mustrare de conștiință. Interdicția antisemitismului condamnă negaționismul „de dreapta“, în vreme ce respingerea anticomunismului absolvă negaționismul „de stânga“. Totuși, a aminti bilanțul negativ al comunismului nu înseamnă deloc un partizanat, ci e o

datorie morală. A te indigna pentru moartea a zeci de milioane de ființe umane ține de datoria de memorie atât de des invocată în alte cauze.

O tăcere apăsătoare domnește peste această chestiune. Un exemplu. În aprilie 2018, într-un parc din arondismentul XIII al Parisului a fost inaugurat un monument în memoria victimelor khmerilor roșii din Cambodgia. În luările lor de cuvânt, doamna primar al capitalei, alți edili și diverse personalități au condamnat „barbaria” care a dus la exterminarea unei treimi din populația țării în mai puțin de patru ani. Un singur vorbitor a pomenit de „ideologia khmerilor roșii”, însă fără a rosti cuvintele comunism ori marxism-leninism. Pe fațada tuturor școlilor pariziene există o plăcuță care amintește că nazismul poartă răspunderea pentru arestarea și exterminarea copiilor evrei în timpul războiului. În primul caz, răul nu e numit ca atare, în cel de-al doilea, e, în mod just, scos în evidență.

Că trecutul influențează viitorul e o banalitate repetată adesea, însă nu mai puțin exactă. E inutil să privim în urmă până la merovingieni ca să înțelegem secolul nostru; în schimb, e indispensabil să cunoaștem secolul care l-a precedat. Din octombrie 1917 până la căderea URSS în decembrie 1991, secolul XX a fost comunist. Așadar noi trăim astăzi în postcomunism. Dincolo de granițele noastre, cum oare să înțelegem politica lui Putin, cum să apreciem sporirea puterii Chinei, cum să explicăm jocul nord-coreean, cum să evaluăm valul populist din Europa de Est, cum să judecăm cauzele islamismului și rolul pe care-l joacă în această problemă puterile ostile modelului nostru de societate, fără să știm de unde vin toate astea? Chiar în Franța, cum să interpretăm revendicările egalitariste care din timp în timp tot reapar în

mintea oamenilor fără să luăm în considerare apetența pentru comunism care a marcat atât de mult mentalitățile? Faptul că trunchiem trecutul, că negăm cele petrecute, că mințim în legătură cu natura acestei ideologii totalitare care a însângerat secolul trecut ne supune silit la ceea ce trăim astăzi și ne orbește cu privire la ceea ce ne așteaptă.

Tirania prezentului căreia ne supunem de bunăvoie, având în vedere că timpul istoriei, etern, n-are nimic de-a face cu durata vieții noastre, limitată, este și mai dăunătoare când negaționismul ne alterează percepția asupra trecutului imediat. A privi în față bilanțul comunismului nu e doar o chestiune de datorie de memorie, nici doar o necesitate pentru a înțelege lumea de azi, ci este și o problemă de apărare împotriva provocărilor pe care le avem de înfruntat de-acum înainte.

Comunismul s-a născut în Europa, să nu uităm, și a prosperat în parte grație tradiției creștine din care s-a inspirat: cei din urmă vor fi cei dintâi, a spus Cristos, cei săraci vor fi stăpânii lumii, promite marxism-leninismul. Aceste rădăcini ne ajută să-nțelegem de ce e atât de greu de privit în față această filă de istorie. Prin urmare, negarea ei nu poate decât să agraveze discreditarea unui Occident care pozează bucuros în model de civilizație, care se vrea purtător de valori universale. Dacă refuzăm să admitem caracterul criminal al acestei ideologii și să recunoaștem dramele pe care le-a provocat, cu ce drept moral îi putem noi califica pe islamiști ca „barbari”? Faptul că uităm de propria noastră sălbăticie, contestându-i ravagiile, slăbește autoritatea morală pe care ne-o atribuim.

Comunismul nu răspunde oare aceleiași aspirații ca islamismul, apărut din pretenția câtorva ideologi de a domina lumea și de a-i modela pe oameni după calapodul

lor, așa cum își propun să facă „nebunii lui Allah“? În materie de credință și metode, religia seculară comunistă nu e cu nimic mai prejos decât jihadiștii. A refuza să vedem și să acceptăm acest lucru înseamnă a-i încuraja pe islamiști în nihilismul lor, în orice caz atâta vreme cât o să continuăm să negăm propriul nostru trecut. Istoria devine folositoare dacă ne permite să înțelegem prezentul. Denunțarea negaționismului care schimbă și percepția, și perspectiva asupra istoriei nu e ceva de luat în glumă: e o chestiune de salvare.

I. CÂND UN NEGAȚIONISM ASCUNDE UN ALTUL

Negaționismul își face intrarea în politica (oficială) în momentul în care reprezentarea națională hotărăște să legisneze asupra chestiunii. Intenția inițială e bună, fără-ndoială, intențiile ascunse însă, mai puțin. Legea „care urmărește să reprime orice act rasist, antisemit ori xenofob“, promulgată în iulie 1990, se vrea o reacție la climatul nociv care a pus stăpânire pe țară, prin cuvinte și acte violente, prin negări ale istoriei. Aceste derapaje trebuie să nceteze, trebuie stopată contestarea crimelor împotriva umanității definite de Tribunalul Militar de la Nürnberg imediat după război. De la punerea sub semnul întrebării a existenței camerelor de gazare de la Auschwitz de către o mână de iluminați până la declarațiile scandaloase ale ex-comisarului pe probleme evreiești de la Vichy, Darquier de Pellepoix, care pretinde că naziștii au gazat doar păduchi¹, și până la afirmația proferată de Jean-Marie Le Pen că Șoahul² ar fi un detaliu, memoria e atacată din toate părțile. Profanarea a treizeci și patru de morminte evreiești în cimitirul din Carpentras, la începutul lui mai 1990, a fost o confirmare că vechii

1. Declarație făcută pentru *L'Express*, 28 octombrie 1978.

2. Emisiunea *Le Grand Jury* de la RTL / *Le Monde*, 13 septembrie 1987.

demoni antisemiți sunt încă vii. Prin această lege, orice punere în discuție a caracterului genocidar al nazismului, orice formă de rasism aferentă devin delikte. Franța e luată drept model, alte țări – mai ales Germania, Belgia, Elveția – legiferează la rândul-le asupra problemei, căci răul nu cunoaște granițe.

Totuși, textul adoptat nu întrunește unanimitatea. Senatorii au refuzat să voteze legea, obiectând că nu intră-n atribuțiile lor să dicteze istoria. O pleiadă de istorici, dintre cei mai buni, se indignează că puterea legislativă, deci politică, se amestecă în domeniul acesta. Ei nu-și apără teritoriul, ci denunță premisele unei istorii oficiale. „Istoricul nu acceptă nici o dogmă, nu respectă nici o interdicție, nu cunoaște tabuuri“, pledează acești contestatari, grupați într-o asociație al cărei nume sună ca un program: „Libertate pentru istorie“. Teamă lor e legitimă, vor urma alte legi, care transformă justiția în arbitru a ceea ce trebuie spus ori nu despre genocidul armean din 1915, despre sclavie și mai ales despre comerțul cu sclavi negri. Această voință de a legifera asupra istoriei este un simptom al rolului excesiv de protector pe care-l joacă în Franța statul începând cu Vechiul Regim. Faptul că-și întinde brațul secular asupra materiei istorice îi permite să-și pună-n valoare autoritatea.

Legile numite „memoriale“ sunt transcrierea juridică a „datoriei de memorie“, invocată drept obligație morală. Este creat chiar și un „Comitet de vigilență față de întrebuințările publice ale istoriei“ la inițiativa unui grup de istorici care se autoprocلمă paznicii Adevărului despre trecut. Dintr-un lucru bun – lupta împotriva elucubrațiilor istorice și a implicațiilor lor rasiste – ia naștere unul rău, fiindcă în fond se aduce atingere libertății de expresie, un principiu democratic esențial. Intenția inițială

degenerează, denaturată de intențiile ascunse care au însoțit-o.

O primă stângăcie este aceea că legea din 1990 se limitează la noțiunea de crimă împotriva umanității așa cum a fost definită de Tribunalul Militar de la Nürnberg, însărcinat să judece ororile nazismului. Articolul 9 din textul votat de parlamentarii francezi se referă explicit la acel tribunal, închizând crima cu pricina în chingile unei legi întocmite într-un context particular, în urmă cu jumătate de secol. Dreptatea care s-a făcut la Nürnberg era deformată, căci parțială: Tribunalul Militar a incriminat, și doar a incriminat – pe bună dreptate, desigur –, Germania învinsă. Naziștii au fost singurii care au răspuns pentru acele crime împotriva umanității, decretate după cum urmează: „Asasinarea, exterminarea, înrobirea, deportarea și orice alt act inuman comis împotriva oricărei populații civile, înaintea sau în timpul războiului, sau persecuțiile pe motive politice, rasiale ori religioase, fie că au constituit sau nu o încălcare a dreptului intern al țării în care au fost comise...”

Nu e nevoie să fii expert în istorie ca să înțelegi, citind aceste criterii, că și alți protagoniști ai conflictului ar fi trebuit să se regăsească în boxa acuzaților. Asasinaarea, exterminarea, înrobirea... pe scurt, tot ce descrie această lege a fost săvârșit, pe scară largă, de Uniunea Sovietică a lui Stalin, înaintea și în timpul războiului. Toți știu asta la Nürnberg, acuzații, acuzatorii, judecătorii. Procurorul sovietic Rudenko s-a luptat să împiedice fie și cea mai mică aluzie la politica criminală a țării sale, atât de asemănătoare cu cea a naziștilor. Judecătorii occidentali i-au urmat exemplul, nici unul n-avea de gând să se-aventureze pe acest teritoriu, ca să nu păteze „buna și frumoasa alianță” din timpul războiului.

Pactul germano-sovietic din august 1939, împărțirea Poloniei între Berlin și Moscova, invadarea țării de către Armata Roșie, deportarea a sute de mii de polonezi în URSS, exterminarea elitei țării la Katîn de către NKVD, toate aceste fărâdelegi și altele asemenea sunt trecute sub tăcere: „Noi nu ne ocupăm de cercetarea chestiunilor ce țin de politica aliaților, a susținut Rudenko, noi facem procesul marilor criminali de război“.

Negaționismul de stânga e anterior tăcerilor de la Nürnberg, după cum o dovedește orbirea voluntară a Occidentului față de crimele comuniste comise începând din octombrie 1917, și cu atât mai mult începând din anii 1930 staliști. Tribunalul Militar nu face decât să cauționeze juridic, la nivel internațional, o veche negare. A recunoaște dimensiunea criminală a regimului lui Stalin ar fi-nsemnat a admite o parțială complicitate a aliaților occidentali, vinovați de a fi închis ochii la mașinațiunile diavolului bolșevic pentru a combate celălalt diavol, nazist.

Tributul greu plătit de popoarele din Uniunea Sovietică în timpul războiului justifică prezența URSS în tabăra acuzării. „Era ora triumfului său, a scris Vassili Grossman despre Stalin, după victoria din bătălia de la Stalingrad. Nu numai asupra dușmanului său în viață. Era ora victoriei lui asupra trecutului. Iarba de pe mormintele sătești din anul 1930 va deveni mai deasă. Gheața, movilele înzăpezite din regiunea transpolară își vor păstra muțenia liniștită.“¹ Nürnberg exonerează stalinismul incriminând hitlerismul, cum cere dreptatea învingătorilor. Propaganda comunistă, puternică și înainte, și după război, a prezentat mereu Uniunea Sovietică și aliații săi

1. Vassili Grossman, *Vie et Destin, L'Âge d'homme*, Lausanne, 1980, p. 358 [ed. rom.: *Viață și destin*, trad. de Laurențiu Checicheș, Polirom, Iași, 2010, p. 680 – n. tr.].

drept singurele redute adevărate în calea ciumei brune. Acest ambalaj al istoriei ascunde câteva pagini sumbre: ajutorul oferit de Moscova partidului nazist în lupta sa pentru a prelua puterea în Germania, în 1933; lichidarea anarhiștilor și a stângii spaniole ne-comuniste de către NKVD în plin război civil împotriva lui Franco în 1936–1938; sau tratativele secrete dintre Hitler și Stalin care au dus la pactul din 1939, la începutul conflictului mondial.

Reluarea în 1990 a punctelor procesului de la Nürnberg pentru a alunga demonii antisemitismului înseamnă refolosirea paravanului ce a mascat crimele de care tabăra sovietică s-a făcut vinovată în trecut. Această acomodare cu istoria poate fi interpretată în mai multe feluri. Negarea camerelor de gazare și antisemitismul aferent sunt delikte legate de crimele naziste, asta e sigur. În acest sens, punctele de la Nürnberg li s-au părut parlamentarilor francezi potrivite pentru a lupta împotriva răului negaționist. Când s-a votat acea lege, nimeni nu s-a gândit, cu siguranță, că și alte crime împotriva umanității în afară de cele comise de naziști ar putea fi negate, și cu atât mai puțin că trebuie stabilită o paralelă între nazism și comunism – un subiect tabu în anii aceia, mai mult chiar decât astăzi. Contextul politic a avut de asemenea un rol, probabil: în 1990, „blocul socialist” se prăbușește, Europa de Est e deja eliberată, URSS se clatină, trecutul comunist începe să fie reevaluat. Să condamni – pe bună dreptate, mai e nevoie să precizăm? – negarea crimelor naziste nu este oare, în acest context, un mod de a aminti că secolul XX a cunoscut un singur rău, împotriva căruia comuniștii au luptat îndeosebi? Altfel spus, nu era oare momentul de a revigora amintirea vremurilor glorioase de luptă antifascistă pentru a atenua

șocul provocat de căderea comunismului? Legea franceză din 1990 readuce în prim-plan istoria trecută în vreme ce o alta se scrie simultan, în Est, riscând să pulverizeze o memorie forțată timp îndelungat tocmai pentru a face uitată tragedia comunistă.

Această Lege nr. 90-615, din iulie 1990, poartă numele raportorului său, deputatul comunist Jean-Claude Gayssot. La fel ca majoritatea membrilor Adunării Naționale care au adoptat textul, deputatul Gayssot a fost șocat de duhoarea nazistă emanată de negaționiștii și antisemiții francezi. În privința asta, sinceritatea lui nu poate fi pusă la îndoială. Totuși, e greu să facem abstracție de apartenența sa la un partid care în același timp își vede „modelul” sovietic dezagregându-se. Jean-Claude Gayssot nu e un simplu militant de rând: membru în biroul politic, secretar al organizației, se ocupă de gestionarea aparatului de partid. În pragul aceluia deceniu '90, e propus chiar pentru a deveni succesorul lui Georges Marchais. Ideea unei astfel de legi nu i-a venit, cu siguranță, de la sine. Să fixezi ceasul istoriei înapoi la ora nazismului în plin colaps al „blocului socialist” poate să distragă atenția. În tabăra drepte, aflată în opoziție la acea vreme, unii deputați au calificat textul adoptat drept „o lege sovietică”.

Înainte și după votul asupra legii „sale”, Jean-Claude Gayssot a dat tot mai multe declarații pentru a-și dovedi buna-credință. Morala, numai și numai ea, i-a inspirat sincera indignare față de valul negaționist. Și totuși... Militant, deputat, ministru comunist, Jean-Claude Gayssot n-a condamnat niciodată crimele „socialismului real”, sau a făcut-o doar ca să le găsească circumstanțe atenuante. Dacă s-a întâmplat să pomenească de teroarea stalinistă, pentru el victimele au fost comuniști buni prinși în angrenajul unei mașinării infernale, uitând pe drum sutele

de mii de alți sacrificați care n-aveau nimic de-a face cu ideologia. Critic al nostalgicilor svasticii, se ferește să ridice glasul împotriva admiratorilor secerii și ciocanului. Într-o carte dedicată experienței sale de ministru al transporturilor și locuinței în guvernul Jospin (1997–2002), Gayssot se justifică privitor la angajamentul său.¹ Bilanțul comunismului? Ideologia în care continuă să creadă n-are nici o legătură cu ce s-a săvârșit în trecut. Acest „ponțiu-pilatism“ e un truc de care se folosesc cei mai mulți adepți ai marxism-leninismului ca să se descotorosească de o realitate apăsătoare și să conserve utopia. Chiar ajuns în relații reci cu Partidul Comunist Francez, Gayssot continuă să intoneze crezul acestuia. Se revendică drept „bolșevic, leninist, stalinist la Stalingrad“²; la moartea lui Castro, în 2016, i-a adus un omagiu marelui revoluționar și i-a lăudat înfăptuirile în slujba poporului cubanez.

Cazul Jean-Claude Gayssot n-ar prezenta aproape nici un interes dacă deputatul nu și-ar fi legat numele de această lege care pretinde să reglementeze, în Franța, memoria secolului XX. Și, cu ajutorul ei, să consolideze o manieră de a prezenta trecutul de care e greu să te desprinzi.

Unicitatea Shoahului, singularitatea „clasicidului“

La puțin timp după adoptarea Legii Gayssot, la Senat se desfășoară un colocviu cu tema „Actualitatea vietnameză, analize și evoluții“. Printre vorbitori, vine să-și expună reflecțiile și un eminent cunoscător al acestei țări,

1. *Sur ma route*, Stock, Paris, 2000.

2. *L'Indépendant*, 15 martie 2015.

profesor doctor la universitate, membru al CNRS*. Prezența sa e întâmpinată ostil în sală. Se ridică glasuri care-l denunță pe acest specialist drept un fost călău dintr-un lagăr de prizonieri ai mișcării Viet Minh, de pe vremea războiului colonial din anii '50. Izbucnește scandalul Boudarel. Dezertor din armata franceză în plin război, Georges Boudarel a ajuns comisar politic din partea comuniștilor, însărcinat să-i disciplineze politic, prin forță dacă e nevoie, pe prizonierii francezi, compatrioții săi. În lagărul vietnamez nr. 113, unde s-a dezlănțuit, 85% dintre deținuți au murit de foame, de boală, de epuizare, de rele tratamente, din pricina torturilor fizice și psihologice. Per total, în lagărele de prizonieri ale mișcării Viet Minh s-a înregistrat o rată a mortalității mai mare decât cea din lagărele de prizonieri naziști (care nu trebuie confundate cu lagărele de exterminare). Supraviețuitorii speră că fostul comisar politic va da socoteală pentru „crime împotriva umanității“, singurele care nu se prescriu. La apel, justiția franceză tranșează până la urmă speța, reclamanții sunt respinși: „Crimele împotriva umanității sunt crime comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în numele țărilor Axei“, se pronunță instanța. Efectul Nürnberg amplificat de Legea Gaysot.

Un alt episod, o altă concluzie. „Omul, limba, lagărele“ e titlul unui colocviu ce se desfășoară la Sorbona în primăvara anului 1997. Organizatorii vor să scoată-n evidență ansamblul ororilor care au jalonat lunga istorie a exterminărilor în secolul XX, prezentând lagărul drept metodă singulară de anihilare. Claude Lanzmann, al cărui film *Șoah* este de referință în ce privește exterminarea evreilor de către regimul nazist, protestează împo-

* Centre National de Recherche Scientifique (Centrul Național de Cercetare Științifică) (n. tr.).

triva acestei „concepții universitare care, reducând totul la același nivel, își denaturează obiectul“. Regizorul apără unicitatea Shoahului, „care nu diminuează cu nimic orografia celorlalte masacre“, precizează el.¹ Dacă ținem cont de semantică, Lanzmann are dreptate. Exterminarea evreilor este un genocid în sensul în care a fost definită această crimă: format de la grecescul *génos*, „rasă, neam“, și latinescul *caedere*, „a ucide“, termenul desemnează distrugerea sistematică a unui grup etnic.

Când s-a votat Convenția pentru prevenirea și repri-marea crimei de genocid, la Adunarea Generală a ONU din 1948, blocul comunist a avut grijă, în timpul redac-tării textului, ca acest termen să nu se poată aplica diver-selor crime comise în spatele Cortinei de Fier. Masacrarea armenilor de către turci în 1915, a populației tutsi în Rwanda în 1994, epurările etnice din timpul conflictelor care au sfâșiat fosta Iugoslavie la sfârșitul secolului tre-cut sunt, toate, genocide. Cum să numești atunci crimele comunismului? A fost propusă expresia „politicid“, dato-rită caracterului preponderent politic al justificărilor care au dus la eliminarea a milioane de ființe umane în regi-murile respective. Acest cuvânt nu are, totuși, aceeași forță și nici aceeași încărcătură ca termenul genocid. A-ți ucide seamănul, fratele, fie el și dintr-o „rasă“ diferită, pare un păcat mult mai grav decât eliminarea unui duș-man politic, o practică curentă de când omenirea a început să se organizeze. Principiul genocidului încalcă spiritul Luminismului aflat la baza valorilor republicane – toți oamenii se nasc egali –, în vreme ce „politicidul“ e con-substanțial cu istoria Revoluției Franceze. Nu se spune că revoluțiile nu sunt dineuri de gală sau, alt clișeu, că nu

1. *Le Monde*, 12 iunie 1997.

se poate face omletă fără să spargi ouă? Aceste stereotipuri banalizează masacrele comise din rațiuni politice.

În noiembrie 1918, Martin Latsis, unul dintre șefii de la vârful CEKA, poliția politică bolșevică – numită după aceea GPU, NKVD, KGB –, le-a explicat subordonaților săi cum trebuie să ancheteze: „Nu avem nevoie de dovezi nevinovăției unui exploatator al muncii celuiilalt, sau a unui contrarevoluționar, e suficient să identificăm apartenența sa socială sau fizionomia politică, pentru a putea aplica măsuri administrative împotriva sa, ca unui dușman de clasă al proletariatului și comunismului”¹. „Lupta de clasă este motorul istoriei“, a spus Marx. Emulii săi au luat învățătura asta ad litteram: lupta de clasă a devenit *Metoda* prin excelență de a merge înainte în istorie. Regimul sovietic și, după aceea, toate țările devenite comuniste au uzat – sau mai degrabă au abuzat – de exterminarea de clasă pentru a construi socialismul, premergător paradisului comunist al unei societăți fără clase și fără stat. Rasa e criteriul crimei naziste, clasa, cel al crimei comuniste, amândouă ajută la justificarea masacrelor, însă cu o diferență importantă, plină de consecințe: rasa e o invariabilă care-l exclude pe „Celălalt“; clasa e o variabilă lăsată la discreția puterii exterminatoare în funcție de interesele sale politice. În primul caz, „dușmanul“ care trebuie înlăturat e desemnat limpede; în cel de-al doilea, oricine poate deveni „dușmanul“, în funcție de nevoile regimului, preocupat să alimenteze motorul istoriei pe baza determinismului marxist. Dacă termenul genocid

1. Apud George Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police*, Oxford University Press, New York/ Clarendon Press, Oxford, 1981, p. 114 [*Ceka: poliția politică a lui Lenin*, trad. de Felicia Ienculescu Popovici, Humanitas, București, 2000, p. 145 – n. tr.].

se potrivește crimelor naziste, neologismul „clasicid“ pare să concorde cel mai mult cu natura crimelor comuniste.

La sfârșitul lui 2018, în Cambodgia, o instanță juridică internațională îi condamnă la închisoare pe viață pe Nuon Chea și Khieu Samphan, numărul doi din regimul khmerilor roșii și, respectiv, „președintele“ său, acuzați de genocid. Instanța avea să se pronunțe numai asupra exterminării minorităților vietnameză și musulmană comise de Kampuchia Democrată. Sutele de mii de cambodgieni victime ale luptei de clasă nu apăreau printre punctele procesului. Acel verdict, excepțional având în vedere lunga listă de crime comuniste rămase nepedepsite în restul lumii, ne ajută să înțelegem ce rezistență întâmpină încă denunțarea politică a ororilor săvârșite de regimurile care s-au revendicat de la marxism-leninism.

Înființarea, în 1998, a Curții Penale Internaționale a permis să fie completată lista crimelor împotriva umanității socotite imprescriptibile, cum fuseseră ele definite la Nürnberg. Printre acestea: „Asasinarea, exterminarea, înrobirea, deportarea ori transferul forțat de populație, încarcerarea sau alte forme de privare gravă de libertate fizică, tortura, violul, sclavia sexuală, prostituția silită și orice altă formă de violență sexuală de gravitate comparabilă, persecutarea oricărui grup sau a oricărei colectivități pe motive de natură politică, rasială, națională, etnică, culturală, religioasă ori sexistă, sau în funcție de alte criterii universal recunoscute drept inadmisibile în dreptul internațional, dispariția forțată a unor persoane, crima de apartheid și alte acte inumane cu un caracter asemănător care provoacă intenționat mari suferințe sau atingeri grave integrității fizice ori sănătății fizice sau mintale“. Regimurile totalitare ale secolului trecut, comuniste și naziste, s-au făcut vinovate de toate aceste

crime, fără excepție. A căuta să le deosebești între ele, în privința asta, n-are nimic de-a face cu realitatea istorică, cu morala ori chiar cu semantica. E o alegere ideologică și politică.

Roșiii și brunii se confundă până și-n ce privește metodele de exterminare. Chiar dacă n-au inventat ei lagărele de concentrare – rușinea aceasta le revine britanicilor care le-au înființat cei dintâi, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Africa de Sud, pentru a-i închide pe burii răzvrătiți împotriva imperiului –, comuniștii și naziștii s-au folosit intens de acest mijloc de detenție. Primele lagăre bolșevice au fost deschise în vara lui 1918, la inițiativa lui Troțki. Gulagul – acronim rusesc desemnând „Administrația Generală a Lagărelor de Muncă Forțată” – a apărut un deceniu mai târziu pentru a gestiona fluxul de deportări și a raționaliza munca forțată a deținuților. Universul concentraționar sovietic capătă o dimensiune industrială de la-nceputul anilor '30 (mine de aur, extracția mineralelor, despădurit, săpat de canale etc.), din care regimul nazist avea să se inspire. Bertrand de Jouvenel povestește, în memoriile sale, întâlnirea pe care-a avut-o la Moscova, în 1935, cu niște tineri hitleriști veniți să studieze modul de funcționare al Gulagului.¹ Rudolf Höss, comandant al lagărului de concentrare de la Auschwitz, a recunoscut, după al Doilea Război Mondial, că primele de la SS instrucțiuni inspirate din regulile în vigoare în sistemul concentraționar sovietic.² „Munca e o chestiune de onoare, de glorie, de curaj și eroism”, proclama sloganul unui lagăr de la Kolîma, din ținutul siberian;

1. *Un voyageur dans le siècle*, Laffont, Paris, 1979, pp. 230–231.

2. *Le commandant d'Auschwitz parle*, La Découverte, Paris, 1995, p. 224.

„*Arbeit macht frei*“, „Munca te face liber“, mai putem citi și astăzi la intrarea în lagărul memorial de la Auschwitz.

Camerele de gazare sunt indisociabile de genocidul comis de naziști. În *Arhipelagul Gulag*, Aleksandr Soljenițin arată cum imensitatea siberiană a scutit regimul sovietic să mai folosească această metodă de exterminare pe scară largă. Niște arhive ale poliției politice sovietice, scoase la iveală după căderea URSS, relevă totuși folosirea de către NKVD a unor camioane cu gaz destinate lichidării în număr mare a condamnaților în timpul Marii Terori din 1937–1938. *Modus operandi* era același cu cel pe care aveau să-l practice mai târziu naziștii: deținuții erau închiși goi în camioane pentru ca apoi călăii să le poată lua hainele nemurdărite.¹ Mii de prizonieri sovietici au pierit astfel înainte ca regimul lui Hitler să hotărască aplicarea „soluției finale a problemei evreiești“, la Conferința de la Wannsee din ianuarie 1942.

Când ucizi în masă apare problema cadavrelor care se-adună. Regimul sovietic s-a confruntat cu ea începând din anii '20. Arderea s-a impus rapid drept soluția cea mai „rațională“, mai ales în vremea Marii Terori. Aino Kuusinen, deținută la închisoarea Lubianka, sediul cartierului general al NKVD de la Moscova, depune mărturie: „Fumul ăsta vine de la crematoriul din beci, i-a explicat o tovarășă de suferință. Acolo sunt arse cadavrele condamnaților. Soțul meu era ofițer, a dispărut în închisoarea asta. Pășim pe cenușa soțului meu asasinat!“² Cuptoarele crematoriilor, de la Auschwitz și din alte părți, nu sunt un simplu „detaliu“ al istoriei: folosirea lor constituie miezul totalitarismelor care au marcat secolul XX.

1. Tomasz Kizny, *La Grande Terreur en URSS, 1937–1938*, Noir sur Blanc, Paris, 2013, pp. 236–238.

2. *Quand Dieu renverse son ange*, Julliard, Paris, 1974, p. 143.

Unicitatea Shoahului nu poate fi pusă la-ndoială: lagărele de exterminare, utilizarea „industrială” a camerelor de gazare, recuperarea bunurilor de valoare ale condamnaților la moarte, adunarea „rămășițelor” lor (dinți de aur, păr etc.) și îndeosebi „calitatea” victimelor, alese în funcție de „rasa” lor, fac din această crimă împotriva umanității un caz unic în istorie. „Clasicidul” comunist este și el singular: nicicând altcândva în trecut vreun regim politic, purtat de o ideologie, n-a mai dus un război civil de o asemenea amploare și intensitate împotriva propriului popor. Naziștilor le-a cășunat pe „ceilalți” în numele rasei, comuniștilor, pe „ai lor” din convingere politică. Și totuși, caracterul criminal al comunismului încă e pus sub semnul întrebării și, chiar și-atunci când e recunoscut, ideologia marxist-leninistă este, cel mai adesea, disculpată. E oare de imaginat să evocăm Auschwitzul fără să-i imputăm drept cauză național-socialismul?

Cortina de Fier a memoriei

În 2014, Fundația pentru Inovație Politică și Fundația pentru Memoria Shoahului, două instituții franceze, au intervievat mai bine de treizeci de mii de tineri între 16 și 29 de ani, originari din treizeci de țări, întrebându-i ce știu ei despre istoria tragică a secolului XX.¹ Acest sondaj internațional oferă o imagine asupra memoriei dramelor din trecut la cei ce nu le-au fost contemporani. Nazismul și comunismul sunt judecate la fel de negativ de către participanții la sondaj, cu câteva nuanțe: dacă 89% dintre tinerii intervievați consideră corectă afirma-

1. *Mémoires à venir*, Fondation pour l'Innovation Politique, Fondation pour la Mémoire de la Shoah, Paris, 2015.

ția că regimul nazist batjocorea libertatea și demnitatea umană, doar 81% gândesc același lucru și despre regimurile stalinist și maoist. Nazismul e socotit mai sângeros: 92% îi atribuie milioane de morți, pe când Uniunii Sovietice a lui Stalin și Chinei lui Mao, doar 80%. Părerile diferă de asemenea cu privire la natura crimelor comise, așadar cu privire la însemnătatea lor: 90% califică drept genocid exterminarea evreilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, și la fel masacrarea armenilor de către turci în 1915 (77%) și uciderea în masă a populației tutsi de către populația hutu în Rwanda în 1994 (76%). Foamea din Ucraina din 1932–1933, prima crimă în masă de natură comunistă amintită de participanții la sondaj în acest top-hit macabru – între 3 și 6 milioane de morți potrivit estimărilor –, figurează pe locul șapte.

Cei care-au comandat ancheta nici măcar nu s-au gândit să treacă foamea din timpul Marelui Salt Înainte din China (de la 30 la 50 de milioane de morți între 1958 și 1962) printre răspunsurile propuse. Omisiunea e revelatoare pentru diferența de percepție asupra regimurilor totalitare ale secolului trecut: unul încarnează răul absolut, celelalte, un rău relativ. Rezultatul celui de-al Doilea Război Mondial explică, în parte, această memorie discriminatoare. Un exemplu: pentru 41% dintre tinerii intervievați, Germania nazistă și Uniunea Sovietică se aflau în război în 1940; doar 30% își amintesc de Pactul germano-sovietic în vigoare din august 1939 până-n iunie 1941 (29% nu știu nimic despre el). Necunoașterea acestui fapt esențial pentru înțelegerea conflictului este unul dintre efectele influenței memoriei comuniste asupra minților. Propaganda răspândită începând din anii post-belici, reluată și întreținută apoi de doxa istorică, ca să spunem așa, e răspunzătoare pentru asta. Faptul că a

ras din memoria oamenilor acel pact atât de rușinos i-a permis URSS să se plaseze de partea bună a istoriei.

La apariția, în 2009, a filmului *Katîn* al regizorului Andrzej Wajda, care relatează executarea în primăvara lui 1940 a mii de ofițeri polonezi de către NKVD – o crimă de război comisă după invadarea țării de către URSS prevăzută tocmai de pactul Hitler–Stalin –, cineastului polonez i s-a reproșat că nu a dat câștig de cauză nici uneia din părțile nazistă și sovietică. Adam Michnik, fost disident în vremea Poloniei socialiste, director la *Gazeta Wyborcza* (cel mai mare ziar din Polonia democratică), evreu de altfel, s-a mirat, dimpotrivă, că nimeni nu se indignează atunci când într-un film despre Șoah nu sunt pomenite nici Katîn, nici Kolîma. Tot el a observat, pe de altă parte, că orice creație dedicată Gulagului e cel mai adesea acuzată că trece sub tăcere drama sclaviei sau actele de violență ale colonialismului.

O „Cortină de Fier a memoriei“ desparte Estul și Vestul Europei. În Est, experiența traiului în comunism face ca Gulagul să treacă înaintea Șoahului în memoria oamenilor. E-adevărat că unele zone din Europa de Est au fost chinuite mult timp de antisemitism, ceea ce a deformat, și încă deformează, percepția lor asupra politicii de exterminare naziste. În plus, istoria oficială sovietică, impusă întregului „bloc socialist“, a trecut în mod sistematic sub tăcere calvarul evreilor din timpul conflictului mondial. Propaganda Moscovei a făcut din Marele Război de Apărare a Patriei o chestiune națională, spre gloria comunismului, care nu trebuia sub nici o formă pătată cu vreo tentă rasială, pentru ca populația să susțină regimul. Șoahul prin împușcare, practicat de Einsatzgruppen în teritoriile URSS, caracterul exterminator al lagărului de la Auschwitz, eliberat în 1945 de către Armata Roșie – aceste crime antisemite și altele asemenea lor au fost

multă vreme ascunse ori înecate într-un patos ideologic care făurește o memorie sovietică, stalinistă în cazul de față. Prin vălul care a acoperit acest trecut nu trebuia să transpară decât un singur fel de victimă, națională de preferință, patriotică desigur, comunistă mai ales. Apoi, represiunea suferită de populație în țările cucerite de URSS, după înfrângerea nazistă, a făcut restul trebii. Ocupația sovietică a aruncat în umbră amintirea războiului mondial și, odată cu ea, crimele naziste.

În Vest, memoria Șoahului s-a impus târziu, însă în profunzime. Indiferența la dramă, ba chiar neîncrederea în existența ei, conștiința vinovată de a nu fi făcut nimic, uitarea voluntară au acoperit multă vreme unicitatea acestei crime. Memoria comunistă, dominantă în perioada postbelică, mai ales în Franța, și-a asumat, la unison cu maestrul sovietic, să minimalizeze caracterul antisemit al nazismului, ba chiar să ignore rezistența evreiască pentru a conferi Eliberării o dimensiune națională și patriotică, sub drapelul roșu. Procesul lui Eichmann din 1961 de la Ierusalim, procesul de la Frankfurt din 1963–1965 împotriva unor foști călăi SS, apoi, în 1967, ofensiva țărilor arabe împotriva Israelului, din timpul Războiului de Șase Zile, au schimbat complet perspectiva. Comunitatea internațională a început să-și reînsușească trecutul; gândul că niciodată nu trebuie să se mai întâmple așa ceva, pe care l-au provocat evenimentele respective, a trezit conștiințele. Europa, teatrul dramei, sprijină deci memoria regăsită prin multiple măsuri educative care sfârșesc prin a conferi acestor întâmplări unice un caracter aproape oficial. În anii aceia s-au dezvoltat elucubrațiile negaționiste cu privire la camerele de gazare, până când au stârnit reacția juridică amintită, cu intențiile ei ascunse de natură politică.

„Oficializarea“ Șoahului a cunoscut mai multe etape: în 1995, Parlamentul European solicită instituirea unei zile de comemorare a Holocaustului. În anii 1998–2000 este înființată o structură de cooperare în materie de educație despre Șoah. În 2003 se stabilește drept zi de comemorare a Șoahului data de 27 ianuarie, ziua eliberării lagărului de exterminare de la Auschwitz. Adunarea Generală a ONU urmează acest exemplu, patru ani mai târziu, prin condamnarea oricărei negări a exterminării evreilor și printr-un vot care instituie o Zi Internațională în memoria victimelor Holocaustului, aceeași dată de 27 ianuarie. În momentul negocierilor pentru extinderea Uniunii Europene cu zece noi țări, în majoritate ex-comuniste, în 2004, Șoahul devine un „criteriu de memorie“ pentru accederea respectivelor națiuni în Comunitate. Solicitarea vine de la occidentali, în numele „datoriei de memorie“. Dintre țările candidate, unele au o grea datorie istorică în privința „problemei evreiești“. Genocidul a fost comis pe teritoriul lor pentru că acolo era concentrată cea mai mare parte a populației ce trebuia exterminată. În Polonia de exemplu, unde naziștii au înființat majoritatea lagărelor de exterminare, trăiau înainte de război mai bine de trei milioane de evrei. În 1945 mai rămăseseră doar câteva mii dintre ei.

Purificarea acestui trecut este o exigență morală. Se poate spune totuși că occidentalii și-au curățat conștiința fără prea mare cheltuială. Unele țări, Franța mai ales, au fost ele însele complice la crimă predând evrei naziștilor. A face din recunoașterea unicității Șoahului un criteriu pentru aderarea la Uniunea Europeană poate să semene cu o formă de răscumpărare a trecutului. În Est, această insistență a fost percepută drept o metodă de a escamota propria istorie, marcată de ocupația sovietică

după 1945, care lăsase partea occidentală a continentului complet indiferentă. Această datorie e de ajuns pentru a întreține resentimente ce dăunează unei viziuni comune asupra viitorului.

Concurența memoriilor e la fel de nedemnă precum o concurență a victimelor. Cel care moare este singur și, chiar dacă toți oamenii plătesc tribut morții, moartea unui individ nu poate fi comparată cu a altuia. Concurența victimelor e o luptă între vii purtată după interese, credințe, intenții ascunse care n-au nici o legătură cu cei ce nu mai sunt. Morții de pe urma crimelor împotriva umanității trebuie numărați laolaltă, la fel cum memoria Șoahului n-o poate șterge pe cea a Gulagului și viceversa. Ambele depun mărturie despre cea mai sumbră pagină de istorie pe care au scris-o vreodată oamenii în vremurile acelea glorioase ale ideologiilor roșie și brună. În cadrul ceremoniilor dedicate celei de-a 60-a aniversări a eliberării lagărelor naziste, în 2005, scriitorul Jorge Semprún și-a exprimat, în dubla sa calitate de fost militant comunist și fost deținut la Buchenwald, dorința ca practica concentraționară a regimurilor comuniste să-și găsească locul în memoria colectivă a Europei, Gulagul alături de Șoah. Mai e drum lung până acolo.

O primă etapă a fost parcursă în 2006 printr-o rezoluție adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei pentru „o necesară condamnare internațională a crimelor comunismului“. Inițiatorul rezoluției, deputatul suedez Göran Lindblad, membru al Partidului Moderat (denumirea sa oficială), a întocmit cu acea ocazie un bilanț al crimelor respective: Uniunea Sovietică: 20 de milioane de morți; China: 65 de milioane; Vietnam: 1 milion; Coreea de Nord: 2 milioane; Cambodgia: 2 milioane; Europa de Est: 1 milion; America Latină: 150.000; Africa:

1,7 milioane; Afganistan: 1,5 milioane. Câțiva membri ai Partidului Comunist Belgian și, respectiv, Francez au reacționat printr-o petiție care condamnă „criminalizarea comunismului”. Un grup de universitari și de militanți ai stângii franceze a protestat la rândul-i împotriva rezoluției. „Comitetul de vigilență față de întrebuintările publice ale istoriei”, creat în siajul Legii Gayssot, a denunțat utilizările comemorative și partizane ale Consiliului Europei. Din Grecia, compozitorul Mikis Theodorakis a publicat un comunicat indignat: „În numele tovarășilor comuniști morți, al celor care au trecut prin Gestapo, prin lagărele morții și prin locurile de execuție, pentru ca nazismul să fie exterminat și să triumfe libertatea, am un singur cuvânt să le spun domnilor acelora: rușine! Consiliul Europei a hotărât să schimbe istoria, s-o falsifice – a continuat el –, asimilând victimele cu călăii, eroii cu criminalii, eliberatorii cu ocupanții, comuniștii cu naziștii”. Sacrificiul comunist din timpul celui de-al Doilea Război Mondial rămâne argumentul forte care disculpă ideologia și pe partizanii ei de orice vină.

În 2009, Partidul Popular European, Liberalii și Verzii propun Parlamentului de la Strasbourg să condamne „crimele împotriva umanității și numeroasele încălcări ale drepturilor omului comise de regimurile comuniste”. 553 de deputați se pronunță în favoarea rezoluției, 44, împotriva, 33 se abțin. Este adoptat principiul unei Zile Europene pentru comemorarea „victimelor regimurilor totalitare și autoritare”. Pentru această Zi a Panglicii Negre, cum a fost numită, e stabilită data de 23 august, cu trimitere la Pactul germano-sovietic din 1939. Mass-media occidentală practic nici n-a preluat informația. „Puseu de febră anticomunistă la Strasbourg”, s-a indignat *L'Humanité*. De-atunci, Ziua Panglicii Negre, numită

și Ziua Europeană a Comemorării, este respectată în zece țări, toate din Europa de Est. La sfârșitul lui 2010, Comisia Europeană a respins propunerea, formulată de șase țări din Comunitate provenind din fostul bloc socialist, de a se crea o legislație specială pentru condamnarea negaționismului legat de crimele comuniste. Bruxelles-ul n-a dat curs cererii, sub pretextul că „nu erau îndeplinite condițiile” pentru a legisla asupra problemei.

Cum nici crimele naziste, nici problema negării crimelor comuniste nu poate fi rezolvată prin lege. Unicitatea Șoahului a devenit o evidență prin consens, atunci când mințile oamenilor au fost pregătite să-i recunoască temeiul. Situația nu poate fi alta nici în ce privește memoria comunismului. O problemă de maturitate, în fond. Câtă vreme anticomunismul va fi denunțat ca o luare de poziție politică, și nu socotit o chestiune fundamental morală, n-a sosit încă momentul. Cât timp fie și cea mai mică afirmație rostită ori scrisă despre realitatea experienței comuniste va continua să fie calificată drept „declarație de război rece” de către o bună parte din mass-media, acest trecut tot nu va putea fi privit în față. Argumentul tipic potrivit căruia comunismul s-ar afla de partea bună a istoriei pentru că a contribuit la lupta antifascistă nu e deloc mai acceptabil decât acela care ar spune că nazismul a fost un lucru bun pentru că a contribuit la lupta împotriva stalinismului. Staliniștii antifasciști n-au fost mai democrați decât fasciștii antistaliniști. La fel, tendința de a denunța fie și cea mai mică aluzie la crimele comuniste drept o justificare a crimelor nazismului vădește impostură intelectuală. Victimele Șoahului merită o soartă mai bună decât să fie confiscate de negaționiștii crimelor comunismului. Datoria de memorie a teribilului

secol XX nu poate fi decât universală, altfel riscă să rămână o fățarnicie partizană.

Comunismul a murit, sau mai degrabă e pe cale de dispariție, însă a lăsat urme în mințile oamenilor, precum hipermnezia nazismului care servește drept paravan pentru crimă și deopotrivă drept armă de demobilizare masivă. Când se opun două puncte de vedere asupra unui subiect, Hitler și nazismul ajung adesea să fie invocate de una sau alta dintre părți în scopul discreditării adversarului. *Reductio ad Hitlerum*, argument ad hominem redhibitoriu, e folosită din anii '50. Varianta sa modernă, pe Internet, a dus la o lege empirică enunțată de un avocat american, Mike Godwin, în acești termeni: „Cu cât o discuție online se prelungește, cu atât probabilitatea unei comparații în care sunt implicați naziștii sau Hitler se apropie de 1“. O *reductio ad Stalinum*, sau *ad Maoum*, nu e încă de conceput.

II. NEGAȚIONISMUL, UN AVATAR ROȘU-BRUN

A vedea în cei ce neagă camerele de gazare niște nostalgici ai celui de-al Treilea Reich este o simplificare care permite eludarea întrebărilor incomode. Cel care s-a aventurat pentru prima oară, în Franța, pe acest teren nerușinat provenea, ce-i drept, din extrema dreaptă colaboraționistă. În *Nuremberg ou la Terre promise (Nürnberg sau Pământul Făgăduinței)*, volum publicat în 1948, Maurice Bardèche, fost redactor la ziarul *Je suis partout*, cumnatul lui Robert Brasillach, împușcat în timpul Eliberării, pretinde că lagărele naziste, cu milioanele lor de morți, sunt o invenție a Aliaților cu scopul de a ascunde propriile lor crime. Potrivit lui, evreii ar fi beneficiarii acestei falsificări, pentru că i-a ajutat să iasă învingători din conflict (*sic*), martiriul lor din trecut servindu-le drept justificare pentru a revendica un Pământ al Făgăduinței care nu le aparține. Toate aceste argumente au fost și încă sunt reluate de negaționiștii de astăzi. Dacă Bardèche nu neagă că evreii au fost persecutați, contestă în schimb faptul că naziștii și-au executat cu program exterminarea, afirmații repetate în mare măsură ulterior.

Negaționismul care înflorește în anii '70 nu se revendică de la această moștenire. Părintele său spiritual vine din zona stângii. Paul Rassinier, care semnează în 1950 *Le Mensonge d'Ulysse (Minciuna lui Ulise)*, cartea

fondatoare a falsificărilor istoriei, este un fost militant al Partidului Comunist Francez, trecut la SFIO (Secțiunea Franceză a Internaționalei Muncitorești) înainte de război, deportat la Buchenwald și la Dora pentru acțiuni de rezistență, scurtă vreme deputat socialist al departamentului Belfort imediat după război. „Omenirea are nevoie de extraordinar și în forma lui rea, și în forma lui bună“, scrie el în cartea în care combate mistificările legate de cel de-al Doilea Război Mondial: comportamentul comuniștilor în lagărele de prizonieri germani, mai mult de *kapos** decât de victime; numărul de camere de gazare; numărul de victime evrei etc. La-nceput, Rassinier nu e propriu-zis un negaționist, ci devine dintr-odată, de ciudă și din pricina radicalizării. Cartea sa *Le Mensonge d'Ulysse* trece aproape neobservată la apariție, cu excepția lui Maurice Bardèche, care-i preia tezele. Grație acestui sprijin, Rassinier iese din anonim, însă își pierde eticheta socialistă: SFIO îl exclude pentru scrierile și relațiile sale. Se refugiază la anarhiști, aderă la Federația condusă de Maurice Joyeux, scrie în *Contre-courant* și în *Le Monde libertaire* articole din ce în ce mai antisemite, nu fără să-i emoționeze pe noii săi camarazi.

Rassinier e un ratat acrit, cariera politică i-a scăpat printre degete, și rămâne un scriitor necunoscut. E supărat pe lumea-ntreagă – cu precădere pe evrei, care, cum știe oricine, sunt peste tot și conduc tot. Legăturile lui cu Bardèche, devenit editorul său, îl conduc în mod deschis pe căile antisemitismului. Cu ajutorul rețelelor extremei drepte, ajunge să țină tot mai multe conferințe despre „minciunile evreiești“, mai ales în Germania, în

* *Kapo*, termen prin care, în lagărele de concentrare naziste, era desemnat deținutul cu funcții de comandă – de pildă în administrație (n. tr.).

fața unor foști membri SS; are rubrică în *Rivarol*, unde scrie sub pseudonimul Jean-Pierre Bermont. Federația Anarhistă îl exclude până la urmă la începutul anilor '60. La moartea sa, în 1967, îi fac elogiul funerar doar câțiva tenori ai extremei drepte. Acest traseu n-are nimic original, ci își află rădăcinile într-un parcurs politic clasic în epocă. Înainte de război, Rassinier era un pacifist de stânga, apropiat al socialistului disident Paul Faure, a fost „münchenez“ fiindcă socotea că e preferabil să pactizezi cu Hitler decât să-i declari război, ba chiar a colaborat la începutul Ocupației, înainte să intre în Rezistență. Pentru el, ca și pentru o bună parte din curentul pacifist, răspunderea pentru conflictul mondial o purtau evreii, în frunte cu „instigatorul la război“ Blum. Un teren fertil pentru ideile rasiste. Cazul Rassinier ilustrează un derapaj care duce de la extrema stângă la extrema dreaptă, având drept punte antisemitismul. Urmașii lui spirituali vor avea un parcurs similar.

Robert Faurisson, un universitar specialist în Lau-tréamont, anunță momentul de glorie al negaționismului. Printr-o metodă critică asupra textelor și documentelor pe care a pus-o la punct, el pretinde că poate să scoată la iveală anomalii, erorile și aproximările din orice material scris. L-a citit și îl apreciază pe Rassinier, intră-n contact cu el în ideea de a aduce dovada că „mistificările“ istorice pe care le denunță în *Le Mensonge d'Ulysse* chiar asta sunt. Faurisson se pretinde apolitic ca să-și apere imparțialitatea „științifică“. Legăturile sale cu mediile extremei drepte, susținerea față de Algeria franceză, mobilizarea sa pentru apărarea memoriei lui Pétain ori pentru reabilitarea lui Brasillach îi trădează adevăratele înclinații. Interesul lui pentru „problema evreiască“ nu e nici istoric, nici științific. Face o cruciadă din a dovedi că

exterminarea practică la Auschwitz este o mistificare. Odată ce va fi demonstrat asta, e convins că „martiriul” evreiesc se va prăbuși, punând capăt imposturii milenare a acestui popor.

Faurisson începe să studieze în detaliu lagărul de exterminare de la Auschwitz, adună documentație despre „soluția finală”, se pregătește de luptă, își susține convingerile: camerele de gaze n-au existat. Argumentația lui se sprijină pe un mănunchi de „dovezi”: 1) nici un document oficial nazist nu acreditează ideea voinței exterminatoare a regimului; 2) din punct de vedere tehnic, nu se poate ca acele camere să fi funcționat; 3) nu e limpede ce fel de gaze s-au folosit; 4) mărturiile supraviețuitorilor sunt contradictorii. Afirmațiile și scrierile sale rămân multă vreme confidentiale, cu excepția unui cerc restrâns de antisemiți de extremă dreapta care se fac ecoul „descoperirilor” lui. Iese din anonimat în urma declarațiilor lui Darquier de Pellepoix despre păduchii gazați la Auschwitz, apărute în *L'Express* la sfârșitul lui octombrie 1978. Universitarul profită de scandalul provocat pentru a bomba presa cu ajustări despre „detaliile” exterminării. Părerile lui apar în rubrici de ziare și sunt difuzate pe calea undelor, făcând o publicitate nesperată tezelor sale negaționiste.

Cei mai buni istorici ai Șoahului răspund alegațiilor lui punct cu punct: deși lipsesc documentele oficiale naziste despre soluția finală, există ordine SS cu privire la exterminare care dovedesc punerea ei în practică; odată ce lagărul de la Auschwitz a fost reconstituit de sovietici după război (în Polonia devenită socialistă) pentru a face din el un muzeu, a te baza pe aceste vestigii amenajate ca să respingi „din punct de vedere tehnic” crima în masă e inacceptabil; mărturiile supraviețuitorilor folosite de

Faurisson sunt golite de miez și de sens: el se leagă doar de detaliul „eronat” ca să denunțe o minciună generală. Pe scurt, lucrarea universitarului este o minciună fabricată necinstit. Cu o artă desăvârșită a autopromovării și folosindu-se intens de dreptul la replică, Faurisson își apără ideile cu hotărâre. Încet, dar sigur, dezbaterea se deplasează de la veridicitatea faptelor istorice la libertatea de exprimare. Universitarul are sau nu dreptul să-și prezinte cercetările? Există oare subiecte tabu în istorie? Pe fondul polemicii, apare un front roșu-brun.

Expresia „roșu-brun” e la fel de veche precum ideile totalitare apărute la începutul secolului XX. Ea desemnează modul în care își conjugă interesele extrema stângă și extrema dreaptă când vine vorba să lupte împotriva opiniilor și/sau adversarilor comuni. Prima manifestare de acest gen o aflăm probabil în 1923, când comuniștii germani din KPD s-au alăturat, sub comanda Moscovei, valului naționalist, însuflețit de partidul național-socialist al lui Hitler, care se opunea ocupației franceze a Ruhrului hotărâte de Paris drept represalii la neplata de către Republica de la Weimar a despăgubirilor de război impuse prin Tratatul de la Versailles din 1919. KPD și naziștii au făcut apoi din nou front comun împotriva guvernului social-democrat de la Berlin, în speranța, pentru fiecare din cele două tabere – rivale totuși –, că vor răsturna Republica. La acest joc, Hitler a câștigat, ajungând la putere în ianuarie 1933. Pactul germano-sovietic din 1939 poate fi pus și pe seama acestei alianțe a extremelor, în speță împotriva democrațiilor occidentale. Perioada de după al Doilea Război Mondial abundă în exemple de cârdășii între roșii și bruni pe toate continentele. Recent, conflictele care au zguduit fosta Iugoslavie socialistă au arătat cât de actual e fenomenul când foști

comuniști și naționaliști sârbi s-au războit în deplină înțelegere.

În general vorbind, socialismul și naționalismul sunt compatibile, programele lui Mussolini și Hitler s-au adaptat din aceste două izvoare. Comunismul la putere s-a folosit de altfel întotdeauna de fibra națională pentru a conduce. În fond, în secolul XX nici n-au existat regimuri comuniste, ci național-comuniste. Astăzi, Republica Populară Chineză perpetuează acest amestec prin propaganda ultranaționalistă. În planul ideilor, roșiii și brunii susțin puncte de vedere similare. Ei se întâlnesc când atacă prejudiciile capitalismului, ale democrației, ale liberalismului, relele cele mai mari în ochii lor; denunță libertățile individuale în numele interesului colectiv; detestă elitele, pe care le fac răspunzătoare pentru nenorocirile de pe lume; cel mai adesea îl exclud pe Celălalt pentru a conserva valorile naționale pe care le cred în pericol și în jurul cărora se adună ca să „reziste”. „Criza migraților” pe care-o cunoaște Europa în anii din urmă vădește persistența acestui front roșu-brun, mai ales în Germania, în Italia și în Ungaria. În Franța, partizanii lui Jean-Luc Mélenchon și ai lui Marine Le Pen simbolizează această alianță fiindcă pășesc pe aceleași terenuri xenofobe și antidemocratice. În domeniul istoriei, negaționismul e un avatar al acestei îmbinări a contrariilor, când extrema stângă și extrema dreaptă se folosesc de aceleași metode ca să escamoteze realitatea, să întrețină uitarea, să falsifice memoria.

Internaționalele negaționiste

Extremele sunt înclinate să vadă realitatea ca pe o conspirație: ni „se“ ascunde ceva, un „se“ care desemnează toate puterile – politică, economică, juridică, mediatică, spirituală –, pe scurt, pe toți cei care au puterea să influențeze opinia publică pentru a o induce în eroare cu scopul de a apăra interesele „sistemului“. Polemica stârnită de „descoperirile“ lui Faurisson îi atrage pe vânătorii de „adevăruri oculte“. Avangarda provine din extrema stângă, adesea prezentată drept „ultra“ din cauza radicalismului său. Demersul lui Faurisson e marcat de antisemitism – evreii mint cu privire la Holocaust ca să-și aroge rolul de martiri –, stângiștii, da, sunt anticapitaliști. Nimic incompatibil: bogații, bancherii, burghezii au fost adesea caricaturizați cu trăsături semite în mediile marxiste. În secolul al XIX-lea, lupta de clasă a căpătat uneori un caracter antisemit fățiș, fără să scandalizeze. Nici o tabără politică nu deține monopolul asupra urii împotriva evreului, ea trece dincolo de delimitări, ba chiar poate să creeze consens când vine vorba să se găsească un țap ispășitor.

Ultra-stânga care sare-n ajutorul lui Faurisson se îndoiește, ca și el, de autenticitatea poveștii cu lagărele de exterminare. La-nceput însă, negaționismul său merge-n altă direcție. Militanții aceștia l-au citit și l-au apreciat pe Rassinier, mai ales pentru că denunță comportamentul comuniștilor în lagărele naziste. Acest „detaliu“, mai mult decât camerele de gazare, le-a atras atenția. Extrema stângă detestă comunismul „instituit“, dirijat de la Moscova. Este antisovietică și anticapitalistă în aceeași măsură, însă nu anticomunistă, cum s-a spus adesea. Acești extremiști se revendică mai degrabă de la un comunism „adevărat“, visează o revoluție „adevărată“,

militează pentru instaurarea unei puteri proletare „adevărate”. Potrivit lor, URSS și toate partidele comuniste care i se supun au trădat proletariatul și cauza revoluției. Renegând calea sovietică, moștenirea ei, reușesc să întrețină utopia marxistă. Prin asta, demersul lor e caracteristic pentru negaționismul de stânga, care caută să separe speranța de realitatea comunistă.

„Revoluționarii faurissonieni”, dacă putem folosi o asemenea formulare sintetică, sunt regrupați în sânul colectivului de la La Vieille Taupe*, nume care desemnează în același timp o librărie (situată în Paris aproape de Panthéon) care vinde literatură de extremă stângă și o grupare informală de militanți. „Recunoaștem pe bravul nostru prieten, [...] bătrâna cârtiță care știe să sape atât de repede, vrednicul pionier: Revoluția“, a scris Karl Marx.** Atribuindu-și acest nume, La Vieille Taupe se vrea a fi în mod hotărât marxistă. Dușmanul său este capitalismul, sub toate formele lui de exploatare și sub toate înfățișările lui politice. Prin prisma asta privesc acești extremiști problema lagărelor de exterminare. După părerea lor, atacurile împotriva lui Faurisson au drept scop să protejeze o istorie inventată din nimic de dușmanul capitalist, care caută să-și apere interesele. Ba chiar trec dincolo de obiectivele pe care și le propusese universitarul negaționist: faptul că pun sub semnul întrebării existența camerelor de gazare le permite să denunțe o triplă manipulare: sionistă, democratică, stalinistă. Sionistă, pentru că Israelul își datorează în parte existența tragediei Holocaustului, și asta cu sprijinul Occidentului

* Bătrâna Cârtiță (fr.) (n. tr.).

** Vezi Karl Marx, „Cuvântare rostită la aniversarea gazetei *The People's Paper* la 14 aprilie 1856 la Londra”, în *Opere*, vol. 12, ediția online, traducere preluată de pe site-ul www.marxist.org (n. tr.).

capitalist. Democratică, pentru că focalizarea asupra crimelor naziste le permite regimurilor capitaliste să facă uitare propriile lor crime de război, la care se adaugă colonialismul și, bine-nțeles, exploatarea omului de către om. Stalinistă, de vreme ce lupta împotriva fascismului/nazismului a fost socotită primordială, făcând să treacă în plan secund lupta proletariatului, și de vreme ce antifascismul a devansat cauza revoluționară. Extrema stângă vede un singur vinovat, Marele Capital, acuzat că a inventat camerele de gazare pentru a impune o (falsă) deosebire între democrații și regimurile totalitare – acestea din urmă fiind, în ochii lor, o degenerescență a celor dintâi –, ca să prostească o clasă muncitoare captivă în infernul materialist, legănată cu iluzii democratice. Pură vorbărie marxistă.

De-a lungul anilor, Pierre Guillaume, mintea luminată din La Vieille Taupe, și congenerii săi își rafinează reflecțiile negaționiste pentru a se apropia din ce în ce mai mult de tezele antisemite ale lui Faurisson. Nici ei nu cred în existența camerelor de gazare, nu pentru că le-ar socoti imposibile din punct de vedere tehnic, cum încearcă să demonstreze universitarul, ci urmând un sofism politic: exterminarea în masă a prizonierilor e contrară logicii capitaliste, în care ei trebuie mai degrabă exploatați până la moarte. Gulagul stalinist e un bun exemplu pentru această raționalitate, consideră ei. Din contră, camerele de gazare sunt iraționale potrivit acestei logici, așadar nu se poate ca ele să fi existat. Lagărul de exterminare de la Auschwitz? Un paravan menit să mascheze alte nelegiuiri: „Când te gândești la nenumăratele crime ale imperialismului – putem citi în literatura ultrastângistă –, când te gândești, de exemplu, că, exact în momentul (1945)

în care Thorezii* noștri își clamau victoria asupra fascismului, 45.000 de algerieni (provocatori fasciști!) cădeau sub loviturile represiunii, când te gândești că responsabil pentru masacre este capitalismul mondial, cinismul josnic al acestei satisfacții ipocrite chiar îți face greață¹. O altă explicație constă în a acuza capitalismul de a fi dat naștere nazismului – un vechi clișeu comunist. În logica asta, demonizarea regimului lui Hitler ar servi la achitarea sistemului capitalist de propriile-i crime: „Cămerele de gazare sunt folosite pentru a institui o distanță de netrecut între cele două facțiuni capitaliste care s-au înfruntat“, mai citim.² Închisă-n discursul său marxist, ultra-stânga denunță toate sistemele de dominație – democrațiile liberale, socialismul real, dictaturile fasciste – drept variante ale aceleiași exploatare.

Atentatul împotriva sinagogii de pe rue Copernic, de la începutul lui octombrie 1980, soldat cu patru morți, dă ocazia Bătrânei Cârțițe să-și reafirme pozițiile, care de-acum emană antisemitism: „Cei șase milioane de evrei exterminați nu sunt decât un mit [...] devenit cheia de boltă a unei reprezentări religioase universale“, spune manifestul distribuit atunci. „Cei morți în deportare sunt scoși la înaintare în detrimentul milioaneilor de oameni care mor de foame în fiecare zi. [...] Ne e pus sub nas Auschwitzul pentru a ascunde mai bine faptul că întreaga

* Aluzie la Maurice Thorez (1900–1964), politician francez, a fost secretar-general al Partidului Comunist Francez în perioada 1930–1964 (n. tr.).

1. „Auschwitz ou le grand alibi“, suplimentul nr. 5 la *Mouvement communiste*, octombrie 1973.

2. „De l'exploitation dans les camps à l'exploitation des camps“, suplimentul nr. 3 la *La Guerre sociale*, mai 1981.

societate a devenit un lagăr de concentrare.”¹ A contesta exterminarea evreilor devine atunci pentru ultra-stânga un act revoluționar care trebuie să ajute clasa muncitoare să deschidă ochii și să vadă adevăratul genocid, căruia îi este victimă prin exploatarea la care e supusă.

La Vieille Taupe n-aduce nimic nou, demersul său e același cu al unei părți din extrema stângă europeană de ceva vreme deja. Părintele spiritual al acestui mod de gândire este un comunist italian, Amadeo Bordiga, mort în momentul în care Pierre Guillaume și amicii lui i-au preluat tezele ca să-l susțină pe Faurisson. „Auschwitz sau marele alibi“, textul pe care-l răspândește La Vieille Taupe în anii '70, a apărut cu un deceniu mai înainte în *Programme communiste*, revista de teorie a Partidului Comunist Internațional, fondat de Bordiga în 1952. În vârstă de vreo șaiszeci de ani la acea vreme, italianul e un lup bătrân al marxism-leninismului, al cărui autentic depozitar s-a socotit întotdeauna a fi, spre deosebire de nenumăratele (false) biserițe care se revendică de la aceeași moștenire. Membru fondator, în 1921, al Partidului Comunist din Italia, creat la îndemnul Internaționalei a Treia de la Moscova, Bordiga a ajuns rapid *persona non grata* în ochii ortodocșilor comuniști care au urmat calea stalinistă. Înlăturat din Internațională în 1926 pe motiv că avusese poziții apropiate de ale lui Troțki, având accesul interzis în Partidul Comunist Italian, este însă arestat și deportat (în Sicilia și la Lipari) de regimul mussolinian. Eliberat în 1930, încetează orice activitate politică până la Eliberare. Se alătură apoi unui mic grup, Partidul Comunist Internaționalist, după care își creează propria formațiune, la începutul anilor '50.

1. „Notre royaume est une prison“, manifest.

Pentru Bordiga, Uniunea Sovietică stalinistă este o impostură, fiindcă a trădat idealurile leniniste transformându-se în țară capitalistă (de stat). În zilele noastre, nebuloasa troțkistă susține poziții similare. Încă din anii '30, Bordiga a denunțat antifascismul drept o armă a burgheziei menită să deturneze clasa muncitoare de la misiunea sa revoluționară. Lupta împotriva nazismului este deci secundară conform acestui postulat, și la fel crimele de care s-a făcut vinovat acest regim. Bordiga nu nega exterminarea evreilor, însă a exclus dimensiunea rasială a crimei. Judeca tragedia din perspectiva marxismului de cea mai joasă speță. După părerea lui, Holocaustul ar fi răspuns unei nevoi economice a Marelui Capital. Evreii ar fi fost sacrificați pentru că încetaseră să mai fie utili modului de producție capitalist, care mai înainte îi storsese de toată plusvaloarea de care avea nevoie. Capitalismul, și numai el, ar fi vinovat, și nu național-socialismul, care nu-i decât o sucursală a acestuia. După logica asta, reluată de La Vieille Taupe, Șoahul își pierde unicitatea și intră în marea masă a crimelor capitaliste.

Tezele acestea bordigiste sunt răspândite în extrema stângă. Cel puțin până la sfârșitul anilor '90, „Auschwitz sau marele alibi“ își găsea locul în literatura pe care-o propunea grupusculul troțkist Lupta Muncitorească* la serbările sale anuale, la Presles, în Val-d'Oise. În afara acestui cerc, ideea că memoria Holocaustului e exploatată de evrei pentru a justifica crearea statului Israel și pentru a obține despăgubiri – faimoasa lăcomie evreiască – este un monstru care bântuie o parte a stângii. *Industria Holocaustului: Reflecții despre exploatarea suferinței evreilor***,

* La Lutte ouvrière (n. tr.).

** Titlul original: *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, Verso, New York, 2000 (n. tr.).

cartea politologului american Norman Finkelstein, care denunță o „afacere Șoah“, a fost tradusă de La Vieille Taupe înainte să intre în portofoliul La Fabrique, o editură catalogată de stânga.

Extrema dreaptă dispune și ea de propria „internațională“ negaționistă. Faurisson găsește sprijin în Statele Unite, mai ales la Institute for Historical Review, specializat în revizuirea istoriei așa-zis oficiale. Frecventează acolo foști membri SS, șefi din Ku Klux Klan, neonaziști, autori care-i împărtășesc opiniile despre „impostura“ Șoahului (britanicul David Irving, austriacul Ditlieb Felderer, care are particularitatea de a fi fost un important martor al lui Iehova, germanul Wilhelm Stäglich, americanul Fred Leuchter etc.). Tot în Statele Unite, Arthur Butz, profesor de electrotehnică, se indignează că există persoane care cred în exterminarea evreilor, deși aceștia din urmă erau încă numeroși la sfârșitul războiului! Lucrarea sa despre *Mistificarea secolului XX**, scrisă în 1976, a fost tradusă în franceză încă de la apariție și e disponibilă și astăzi pe Internet. Negaționismul încă dă târcoale în lumea hispanică și în Germania, unde Partidul Național Democrat neonazist**, care a cunoscut momentul de glorie în anii 1970–1990, opune martiriului evreiesc martiriul german și Auschwitzului bombardamentul de la Dresda, supranumit de ei „Bomben-Holocaust“.

Negaționismul roșu și brun folosește metode care se regăsesc la toți negaționiștii, de ieri și de azi, indiferent ce zonă a istoriei investigăm. La stânga, relativismul e arma predilectă a criticii. Acesta lasă conștiința curată,

* *The Hoax of the Twentieth Century: The Case Against the Presumed Extermination of European Jewry*, Institute for Historical Review, Torrance, CA, 1976 (n. tr.).

** Nationaldemokratische Partei Deutschlands – NPD (n. tr.).

în sensul că exterminarea nu e negată, ci pusă-n rând cu alte crime în masă socotite echivalente ori chiar superioare. Bordiga a arătat calea de urmat denunțând caracterul în esență criminogen al capitalismului, alții invocă colonialismul, imperialismul, liberalismul, pe scurt, toți dușmanii vulgatei marxist-leniniste. Maurice Bardèche a fost și el bordigist fără s-o știe, când a comparat crimele regimului hitlerist cu cele comise de Aliați în timpul războiului. Relativismul introduce o concurență a categoriilor de victime care nu servește nici uneia din ele, și pe bună dreptate. Căci, dacă totul e la fel, nimic nu e la fel, cei vinovați și cei nevinovați se confundă, la fel călăii și victimele, regimurile totalitare și cele democratice etc. Acest fel de a privi lucrurile pare extravagant când e aplicat nazismului, însă nu supără pe nimeni când se raportează la comunism. Relativismul e otrava istoriei, pune totul pe același plan, tulbură mințile, debusolează, contrazice morala cea mai elementară, trădează fundamentele umanismului.

La dreapta, negaționismul se dedă mai degrabă hiper-criticismului, o metodă ce constă în a căuta detaliul care șchioapătă pentru a afirma că restul nu-s decât minciuni. Faurisson a trecut drept maestru în acest domeniu, aplicând la soluția finală rețetele sale critice în materie de literatură, de parcă oamenii ar fi cărți, iar Șoahul, un roman prost. Câmpul său de observație se pretează metodei. Conflictul mondial a făcut să dispară martori, distruge arhive, locuri, tot atâtea „găuri” pe care imaginația negaționistă se angajează să le umple, în felul său. Cum lagărele morții au făcut, se știe, obiectul unor amenajări sub patronaj sovietic, e ușor de găsit acolo „detaliul” care-ți permite să pui sub semnul întrebării istoria „oficială”. Apariția, în anii '60, a unei conștiințe universale asupra

Șoahului, în plin Război Rece, într-un moment în care principalele locuri ale crimei se găseau dincolo de o Cortină de Fier, sub paza unui regim care nu voia în nici un caz ca acest adevăr să umbrească viziunea sa despre Marele Război de Apărare a Patriei, din rațiuni deja amintite, a complicat și mai mult cercetarea istorică. Tot atâția factori care pot alimenta îndoiala, carburant pentru hiper-criticism.

Bunul-simț și morala i-au izgonit până la urmă la marginea istoriei pe cei care neagă camerele de gazare, justiția se angajează chiar să-i pedepsească dacă e nevoie, ceea ce-i plasează în afara umanității, un loc pe care n-ar fi trebuit să-l părăsească de fapt niciodată. În schimb, metodele lor și-au găsit noi adepți pe terenul istoriei comunismului, dând negaționismului un suflu nou, mai puternic, și o nouă tribună, mai promițătoare. Negaționismul de stânga nu este urmașul negaționismului de dreapta, este expresia aceleiași degradări a inteligenței în sensul de percepție a realului.

III. CONȘTIINȚA CURATĂ A NEGAȚIONIȘTILOR DE STÂNGA

„Cum de pot dormi liniștiți?“, s-a întrebat ani la rând André Wurmser, unul dintre cei mai staliniști comuniști francezi, în cronică sa din *L'Humanité*, pe vremea Războiului Rece. Îi critica acolo pe burghezi, pe capitaliști, pe colonialiști și, odată cu ei, pe toți „dușmanii poporului“, vinovați, după părerea lui, de a fi ignorat sărăcia din lume. Aparatcicul din Partidul Comunist Francez se voia judecătorul conștiințelor.

„Cum de pot dormi liniștiți?“, întrebarea asta ar fi meritat pusă în primul rând tuturor comuniștilor, din Franța și din alte țări, care refuză să vorbească despre dramele ce se petreceau în ceea ce ei numeau paradisul socialist. „Cum de pot dormi liniștiți?“, întrebarea ar fi trebuit adresată și intelectualilor occidentali care erau loviți de orbire voluntară imediat ce priveau spre Est. „Cum de poate dormi liniștit?“ – Wurmser însuși ar fi trebuit să răspundă atunci când afișa un dispreț total față de „așa-zisele“ crime comise în spatele Cortinei de Fier.

Apărut imediat după octombrie 1917, negaționismul de stânga n-a încetat nici o clipă apoi să însoțească lungul marș al comunismului prin lumea-ntreagă. Ba chiar a supraviețuit dispariției obiectului negării sale. Da, comunismul e mort, sau măcar e pe ducă, dar negaționiștii sunt încă pe poziții pentru a-i apăra înfăptuirile, memoria,

speranța în orice caz. Diferența față de celelalte negaționisme constă în durata lui, și mai ales în bogata lui literatură, dovadă că a putut și încă poate să se manifeste fără ezitare și fără să plătească. Longevitatea și persistența acestui negaționism sunt, de altfel, intrinseci utilității sale. Rolul lui de bază este să protejeze utopia de șocul realității. Cei ce se folosesc de el o fac pentru a conserva lucrul în care cred. Negaționistul de stânga e un militant care acționează conștient politic, nu poate nici să se simtă vinovat, nici să aibă remușcări. Dacă cei ce neagă camerele de gazare nu sunt neapărat adepți ai nazismului care mărturisesc virtuțile național-socialismului, cei ce neagă Gulagul sunt simpatizanți ai cauzei care a zămislit răul. Cei ce neagă camerele de gazare sunt nevoiți tot mereu să dea socoteală pentru înclinația lor morbidă, pe când cei ce neagă Gulagul sunt iertați pentru fidelitatea lor față de o ideologie criminală.

Ignoranța nu poate fi invocată drept explicație pentru tăcerea asurzitoare care a însoțit calvarul comunist și care-i acoperă astăzi memoria. În pofida secretului întreținut de naziști în jurul soluției finale, s-a aflat de existența lagărelor morții la mai puțin de un an de când începuseră să funcționeze, grație polonezului Jan Karski, care i-a informat despre ele pe Aliați, la sfârșitul lui 1942. În ce privește comunismul, cine voia să afle putea afla, încă de la-nceput. Deschiderea primelor lagăre de concentrare în Rusia bolșevică s-a făcut la lumina zilei, în iunie 1918, printr-un decret al comisarului poporului pentru apărare, Lev Troțki. Primele mărturii despre condițiile de detenție au apărut în Statele Unite în 1919. În mai puțin de un deceniu s-au publicat în lume cam treizeci de lucrări despre universul concentraționar sovietic. Costurile umane ale preluării puterii de către bolșevici au

fost estimate pentru prima dată în 1923 la circa 1,8 milioane de morți în ziarul *The Scotsman* din Edinburgh, doar pe baza unor surse rusești. Acest bilanț nu ținea cont, la momentul respectiv, de cei 5 milioane de oameni răpuși de foamete între 1921 și 1923.

Procesul Kravcenko, desfășurat la Paris la începutul anului 1949, este probabil cel mai bun moment pentru a înțelege utilitatea Cortinei de Fier ideologice care a fost ridicată pentru a stăvili avalanșa de mărturii venite din Est. În anii aceia de după război, când tabăra comunismului și tabăra democrației se înfruntau fără concesii, Tribunalul Senei s-a transformat într-un câmp de bătlăie între purtători de adevăruri și vânzători de iluzii. Să ne amintim că Viktor Kravcenko era un înalt funcționar sovietic, membru al misiunii comerciale instalate în Statele Unite în cadrul acordului de împrumut și închiriere* semnat între Washington și Moscova în timpul războiului. A dezertat în aprilie 1944. Trei ani mai târziu, Kravcenko publică o mărturie despre teroarea stalinistă, detaliind, printre altele, martiriul milioanei de ucraineni victime ale foametei instrumentate de putere la începutul anilor '30. Cartea sa *Am ales libertatea* devine bestseller mondial. La Paris, *Les Lettres françaises*, săptămânalul comunist condus de Louis Aragon, îl acuză de minciuni pe fostul funcționar, atribuind serviciilor secrete americane paternitatea cărții. Kravcenko dă în judecată ziarul francez pentru defăimare, cu gândul de a demasca impostura comunistă grație mărturiilor victimelor regimului sovie-

* Legea de împrumut și închiriere (engl. Lend-Lease Act) promulgată de președintele Roosevelt la 11 martie 1941 prevedea vânzarea, închirierea sau împrumutarea de mijloace militare acelor țări a căror apărare SUA o considerau vitală pentru propria securitate (n. tr.).

tic pe care intenționează să le aducă drept martori în fața instanței. Cât despre defăimători, sunt hotărâți să se folosească de toate trucurile ca să-i discrediteze pe autor și pe martorii săi. Lupta durează șase săptămâni.

Pentru a descalifica un mesaj, cel mai eficient e să-l ataci pe mesager. Kravcenko e o persoană rea, și apărarea comunistă aduce dovezi în acest sens: este prezentat, pe rând, drept escroc, bețiv, soț violent și mai ales drept trădător. N-a dezertat el din post în plin război? proclamă avocații Partidului Comunist Francez, uitând să menționeze că Statele Unite, unde a dezertat funcționarul, erau la acea vreme în aceeași tabără cu URSS. Martorii sovietici ai lui Kravcenko care vin să povestească ororile? Niște emigranți, de teapa celor care s-au refugiat la Koblenz în timpul Revoluției Franceze, replică apărarea, înainte-vreme burghezi obligatoriu antisovietici, anticomuniști, deci răzbuunători și necinstiți. Că acești oameni, victime de război, s-au refugiat în Vest fără voia lor, împinși de lupte, nu contează. Mărturiile lor sunt de asemenea luate în batjocură. Gulagul? Când din descrierile lagărelor din Siberia lipsesc sârma ghimpată și posturile de observație – precauții inutile în relieful acela ostil –, cum se poate crede că e vorba de lagăre de concentrare? întreabă ironic avocații ziarului *Lettres françaises*. Milioanele de morți? O prostie, fiindcă, dacă adunăm cifrele avansate, cum se face că Uniunea Sovietică mai e încă atât de populată? întreabă, nevinovat, un martor al „moralității” Partidului Comunist Francez. Cu toate acestea și cu multe alte neadevăruri lovesc comuniștii, debusolând un public numeros venit să asiste la audieri ca la spectacol: „Toată lumea minte, toată lumea se înșală, toată lumea fierbe de mânie“, notează Simone

de Beauvoir, gură-cască și ea printre ceilalți gură-cască de la acel foileton judiciar.¹

Les Lettres françaises pierde procesul, apărarea nu a reușit să demonstreze că Kravcenko nu și-a scris el însuși cartea, obiectul plângerii pentru defăimare. Comuniștii câștigă totuși pe fond. Uniunea Sovietică iese aproape achitată de crimele sale. Câteva luni mai târziu, David Rousset face dovada acestei impunități, când încearcă să înființeze o comisie de anchetă asupra muncii forțate în Uniunea Sovietică. Fost deținut la Buchenwald, Rousset apelează la confrății săi deportați pentru a face parte din juriul de onoare. Nu primește aproape deloc sprijin și își pierde câțiva prieteni. „Considerăm că, odată cu această campanie, Rousset s-a abătut de la linia politică pe care-o urmărea și face o propagandă în care nu dorim sub nici o formă să fim implicați, prin amintirea pe care am păstrat-o despre colaborarea cu el“, scriu Sartre și Merleau-Ponty în *Les Temps modernes*. Divorțul e brutal: „O colaborare încheiată astăzi definitiv“, tranșează ei chestiunea. Ce-i reproșează lui Rousset? Faptul că a ales o tabără, aceea a americanilor, acuzând numai Uniunea Sovietică. În afară de Gulag, ar fi trebuit, sugerează ei, să denunțe și soarta „deținuților din Spania, a deportaților din Grecia“, aluzie la victimele franchismului și la comuniștii greci învinși în urma războiului civil.²

Esprit, revista catolică pe care-o conduce Emmanuel Mounier, condamnă la rândul-i inițiativa lui Rousset, folosindu-se de vechiul adagiu creștin cu paiul din ochiul altuia și bârna din ochiul nostru. De la care se poate efectiv orbi: „De ce atâta încrâncenare împotriva lagărelor

1. *Lettres à Nelson Algren: Un amour transatlantique, 1947-1964*, Gallimard/Folio, Paris, 2014, p. 410.

2. *Les Temps modernes*, ianuarie 1950.

de concentrare din Uniunea Sovietică? se-ntreabă Mou-nier. Atunci să ne uităm mai întâi la situația noastră internă. Orașul muncitoresc Montreuil e un lagăr plin de deținuți, care s-a crezut eliberat în '36, apoi în '45, și unde gardul de sârmă ghimpată e ridicat din nou, posturile de observație sunt din nou ocupate și, dincolo de ele, invizibila armată a forțelor sociale recucerește poziție după poziție¹.

Nimeni n-ar îndrăzni în ziua de azi să compare Gulagul cu un cartier muncitoresc parizian. În acest sens, timpul și-a făcut treaba, cunoștințele au evoluat, conștiințele s-au trezit. Relativismul, care înseamnă a pune pe același plan toate nenorocirile din lume, a confunda tipurile de rău și regimurile, rămâne arma preferată a negaționiștilor de stânga. Cum nu există sistem politic, economic, social perfect, de ce să nu le punem pe toate-n aceeași oală? Totuși, trucul acesta nu e aplicat niciodată la dictaturile de dreapta, care au fost însemnate cu pecetea de neșters a infamiei și expulzate în afara civilizației o dată pentru totdeauna, din fericire. Ura față de democrație, capitalism, liberalism, imperialism rămâne sentimentul cel mai răspândit și cel mai bun atu al negaționismului pentru a justifica ce e de nejustificat.

Cazul revelator al khmerilor roșii

Negaționismul de stânga a cunoscut etape diverse. A început să se dezvolte în anii '30 profitând de lupta antifascistă, când URSS și tabăra comunistă au reușit să-i facă pe oameni să creadă că erau cea mai bună redută în calea ciumei brune. Trebuiau așadar trecute cu vederea

1. *Esprit*, februarie 1950.

„scăpările“ Răsăritului, ca să nu fie luat drept dușman și pentru a face front comun cu el. Aureolată de victoria din 1945, pe care memoria comunistă a confiscat-o, tabăra socialistă a devenit după aceea aproape intangibilă. Apoi colonialismul și imperialismul, amândouă cu neputință de apărat, au întruchipat răul în momentul în care Războiul Rece impunea alegerea unei tabere. Tot acest context a făurit și alimentat conștiința curată a negaționiștilor de stânga. Momentele de ruptură din istorie, destalinizarea din URSS, zdrobirea Revoluției Ungare din 1956, înăbușirea Primăverii de la Praga din 1968 au zguduit totuși unele conștiințe.

Spre deosebire de alte sisteme politice, care au tendința să devină mai moderate pe măsură ce sunt puse-n practică, comunismul n-a încetat nici o clipă să se înăsprească de-a lungul deceniilor, făcând tot mai multe victime. Se știe că epoca stalinistă a fost mai sângeroasă decât epoca leninistă, oricum criminală. La fel, stalinismul a făcut mai puțin rău în comparație cu maoismul. Lupta de clasă, motorul istoriei, a avut mereu nevoie de tot mai mult material uman ca să meargă înainte. Apogeul acestui crescendo spre limită e atins în Cambodgia odată cu venirea la putere a khmerilor roșii, în aprilie 1975. Incredibila tragedie care avea să se petreacă în această țară din Asia de Sud-Est, unde aproape o treime din populație urma să piară în mai puțin de patru ani, va demonstra că lecțiile trecutului nu folosesc la nimic. La vremea respectivă, cucerirea capitalei Phnom Penh e salutăată de majoritatea mass-mediei mondiale drept o eliberare. Exodul forțat al milioanele sale de locuitori și de refugiați, impus de învingători, este perceput ca o măsură necesară menită să vindece acel popor de molima

imperialistă după ani întregi de război. Închiderea totală a țării e prezentată drept o măsură preventivă salutară.

Să punem evenimentul în contextul său original. În anii '70, nimeni nu-și mai face iluzii cu privire la aparat-cicii cenușii de la Kremlin; în plus, *Arhipelagul Gulag* a lui Soljenițin, care tocmai a fost publicată, aşază lagărul de concentrare acolo unde-i este locul, în miezul comunismului. Puritatea revoluționară pe care par să vrea s-o impună khmerii roșii în fostul regat al Cambodgiei readuce speranța. Ideologia, ingredientul indispensabil pentru negaționismul de stânga, îmbată din nou mințile, hrănite cu un antiimperialism de bună calitate care ajută la ușurarea încărcatei conștiințe colonialiste.

Politica de exterminare adoptată de khmerii roșii – execuții în masă, deportări generalizate, transformarea țării în lagăr de concentrare, foamete ucigătoare – este un concentrat din decenii de violențe comuniste, un amestec de metode stalinisto-maoiste inspirat de Marea Teroare din URSS, de Marele Salt Înainte și de Revoluția Culturală din China. Prin radicalismul lor, Pol Pot și tovarășii lui vădesc adevărata față a comunismului, întocmai cum exterminarea evreilor în camerele de gazare a dezvăluit adevăratul chip al nazismului. Negarea acestei realități cambodgiene devine o miză importantă pentru cine mai vrea încă să exonereze ideologia de această nouă moștenire sângeroasă. Sunt puse atunci la lucru toate armele cunoscute ale negaționismului pentru a minimiza, a relativiza și chiar a eluda faptele.

În același timp, acest nou episod al dramei comuniste oferă o lecție de optimism în privința omului. Teroarea generalizată, arbitrarul absolut, controlul total nu sunt suficiente pentru a-l reduce la tăcere pe cambodgian. El se pleacă, dar nu se rupe. Mantia de plumb aruncată peste

țară nu-i împiedică pe unii oameni să evadeze și să depună mărturie. Thailanda vecină îi primește pe supraviețuitorii infernului. Dacă mass-media occidentală nu se-nghesuie să vină s-asculte ce au ei de spus, un martor își va asuma sarcina de a sparge această indiferență. Părintele François Ponchaud, de la Misiunile Străine din Paris, a fost alungat din Cambodgia de khmerii roșii, ca toți ceilalți străini care se mai găseau în țară. Specialist în istoria khmerilor, vorbindu-le limba, părintele este pentru refugiați un interlocutor ales. Devine cronicarul nenorocirilor lor. În februarie 1976, la mai puțin de un an de când a fost alungat din Phnom Penh, Ponchaud publică în *Le Monde* o sinteză a primelor mărturii pe care a reușit să le-adune. Pentru un cotidian care a văzut în preluarea puterii de către khmerii roșii o victorie a poporului cambodgian, a-i permite acestui „preot reacționar“, cum e numit în redacție¹, să se exprime e un demers lăudabil. Însă dezvăluirile lui Ponchaud nu pun deocamdată lucrurile-n mișcare. Nici un jurnalist nu dă fuga la granița cambodgiană ca să-i verifice spusele, să le completeze. Această lipsă de curiozitate e grăitoare pentru degringolada presei care a prezentat victoria comunismului în regiune – Vietnamul de Sud și Laos, pe lângă Cambodgia – drept o justă reechilibrare a balanței după decenii de dominație occidentală. Vietnamezii și laotienii fug și ei din țările lor „eliberate“, chiar dacă acolo teroarea nu e la fel de puternică precum în Cambodgia. Toți „o iau la picior“, cum se zice, un teribil vot de blam pentru aceste noi regimuri și o doză serioasă de conștiință vinovată pentru o mass-medie oarbă.

În 1977, François Ponchaud publică *Cambodge, année zéro*, o mărturie excepțională în legătură cu tot ce a aflat

1. Mărturie a lui Jean-Claude Guillebaud, *Esprit*, ianuarie 1980.

despre această țară redusă la tăcere. Adevărul iese la suprafață în sfârșit, dar se vor trezi și cei care doresc cu orice preț să-i limiteze impactul și să-ncerce să salveze bebelușul comunist din cada cu apă de baie (însângerată) a khmerilor. Jean Lacouture, unul dintre nenumărații jurnaliști care au salutat trecerea Asiei în tabăra socialistă, e bulversat când citește mărturiile culese de preotul misionar. Scrie acest lucru, cu toată sinceritatea, într-un articol din *Nouvel Observateur*, pe un ton autocritic. În *New York Review of Books* apare o traducere a articolului la sfârșitul lui martie 1977. Spre indignarea sa, a păcătuit prin exces în această relatare, a îngroșat tușele, a exagerat faptele, a adăugat morților și mai mulți morți – tot atâtea dovezi, în fond, ale unei căințe sincere. Tot acest avânt al jurnalistului a fost pe placul negaționiștilor, care n-au nici dispoziția, nici pofta să se căiască.

Noam Chomsky, lingvist american de renume, profesor la prestigiosul Massachusetts Institute of Technology, e primul care se manifestă. De la înălțimea catedrei sale, analizează cu lupa articolul, se delectează cu câteva erori comise acolo și le compară cu faptele relatate de Ponchaud în cartea lui. Lacouture e silit să-și recunoască exagerările. O „primă rundă” câștigată de tabăra negaționiștilor. Chomsky se apleacă apoi asupra cărții lui Ponchaud ca să inventarieze diferențe între articolele sale apărute în *Le Monde* și ceea ce relatează în *Cambodge, année zéro*. Dă verdicte docte, denunță neglijențe, fisuri metodologice, totul pentru a neutraliza influența cărții și a submina credibilitatea mărturiilor adunate în ea. Discuția e deturnată astfel de la tragedia cambodgiană spre felul în care e relatată, ba chiar exploatată. Și e de-ajuns pentru a strecura îndoiala cu privire la veridicitatea faptelor, o metodă negaționistă prin excelență.

Natura regimului comunist al khmerilor roșii trece în plan secund, cedând locul dubiilor cu privire la spusele supraviețuitorilor. Ce credit să le faci unor fugari care inevitabil se opun noului regim? E scos pe tapet din nou precedentul cu Koblenz, pentru a justifica scepticismul. Perspectiva aleasă de Chomsky nu e deloc științifică, așa cum ar vrea el s-o prezinte, examinând minuțios detaliile, după modelul unui Faurisson vorbind despre camelele de gazare. E o perspectivă politică.

Militant antiimperialist inveterat, universitarul american n-are o simpatie aparte pentru comunismul khmer. În schimb, e devorat de o puternică ură față de Statele Unite, vinovate, după părerea lui, pentru toate relele de pe pământ, inclusiv pentru barbaria khmerilor roșii. Cum antiamericanismul este probabil sentimentul cel mai răspândit din lume, tragedia cambodgiană devine obiectul unei deturnări a vinovăției care încă nu și-a produs toate efectele. Pentru că regimul marxist-leninist – ideologia proclamată la Phnom Penh – n-a putut fi achitat, trebuie să i se găsească scuze. Washingtonul, Pentagonul sunt adevărații vinovați. Cambodgia aflată în război n-a primit oare mai multe bombe americane decât au fost lansate pe toată durata celui de-al Doilea Război Mondial? Dificil de verificat, comparația e amănunțită și permite mai ales ca khmerii roșii să fie scuzați pentru furia lor, pentru neîndurătoarea lor voință de răzbunare și de epurare. De-atunci, argumentul acesta s-a impus. Bombardamentele americane au devenit un clișeu jurnalistic, folosit și-n ziua de azi pentru a relativiza acest ultim episod sângeros al epopeii comuniste a secolului XX. Un film precum *Câmpiile morții*, de exemplu, al regizorului britanic Roland Joffé, apărut pe marile ecrane în 1984, deși deloc binevoitor cu regimul khmerilor roșii, insistă tocmai

pe aceste milioane de tone de bombe aruncate de US Army pentru a explica cruzimea revoluționarilor cambodgieni.

Merită să zăbovim asupra acestui „detaliu“. Mai întâi trebuie să ne amintim de gâlceava care domnește de multă vreme între istoricii celui de-al Treilea Reich, împărțiți în două tabere – „internaționaliștii“ și „funcționaliștii“. Cei dintâi văd exterminarea evreilor ca pe un proiect esențial al nazismului, un scop de bază anunțat de scrierile lui Hitler. Cei din urmă consideră că circumstanțele au grăbit soluția finală, pentru că hotărârea a fost luată la Conferința de la Wannsee din ianuarie 1942, în plin război, când trupele germane înregistrau primele eșecuri în fața rezistenței încăpățânate a Moscovei și Leningradului. Fără intenția de a da un verdict în favoarea uneia din cele două școli, să ne amintim că invocarea contextului pentru a explica o situație este adesea un mod de a-i scuza pe călăi. Rusia bolșevică a fost prima care a beneficiat de scuza conjuncturală. Războiul civil dintre roșii și albi, care a divizat țara în anii 1918–1921, e invocat chiar și azi drept explicație pentru pumnul de fier ce s-a abătut asupra ei – „cu pumnul de fier, vom duce omenirea spre fericire“, spunea o lozincă a noului regim. Totuși, primele măsuri care instaurau teroarea bolșevică precedă începutul acestui război civil. Interzicerea totală a presei libere, înființarea poliției politice, dizolvarea Constituantei alese, deschiderea unor lagăre de concentrare, tot ce anunța politica totalitară figurează printre primele hotărâri ale puterii instaurate de Lenin. Amenințările albilor n-au fost în zadar. Lupta de clasă, dictatura proletariatului lăsată la aprecierea partidului atotputernic sunt intenții, marxistă și leninistă, anunțate de multă vreme, care n-au avut niciodată nevoie de circumstanțe ca să fie puse în practică. Stalinismul, maoismul, la fel

ca toate celelalte regimuri comuniste, n-au așteptat nici ele „circumstanțe” pentru a aplica o politică a terorii.

A pretexta că bombardamentele americane au fost cauza practicilor exterminatoare ale khmerilor roșii este un argument mincinos. Înseamnă a ignora voit faptul că teroarea domnea deja în „regiunile eliberate” de revoluționarii cambodgieni înainte ca aceștia să preia puterea, și mai ales înainte ca țara să fie atacată de americani. În timpul primelor mișcări de rezistență ale khmerilor roșii, care datează de la începutul anilor '60, execuțiile în masă, încarcerarea și munca forțată erau la ordinea zilei. Bombardierele B-52 americane au intrat în acțiune în Cambodgia începând din 1970 pentru a distruge bazele de sprijin de-acolo, instalate de comuniștii vietnamezi, în timp ce conducătorii khmerilor roșii își recrutau soldații în alte regiuni din țară, cele mai izolate, cele mai sălbatice în general, ca să pună cu totul stăpânire pe materialul acela uman analfabet. Majoritatea tinerilor khmeri roșii care au invadat capitala Phnom Penh în aprilie 1975 nu văzuseră niciodată toalete, bancnote, cărți. Acești tineri n-au fost nevoiți să facă față bombardamentelor americane, ceea ce nu i-a împiedicat să se comporte cu o cruzime extremă odată ce au cucerit puterea. Ca să devii călău, n-ai nevoie de zăngănit de arme, ideologia e de-ajuns.

Arsenalul de argumente negaționiste clasice

Atenția acordată lui Faurisson și amicilor lui ascunde la vremea respectivă frontul negaționist care se formează în legătură cu Cambodgia. În numărul său din octombrie 1979, revista *Change*, condusă de Jean-Pierre Faye, publică darea de seamă a unei dezbateri în jurul lui Noam Chomsky și Régis Debray. „Narațiune și putere: masa-

crele și mass-media“ – direcția discuției se găsește în titlu. Situația cambodgiană se află, într-adevăr, în miezul debaterii, însă în nici un caz pentru a evoca soarta populației, ci pentru a formula judecăți despre felul în care tratează mass-media informațiile venite din țara abia eliberată de sub talpa khmerilor roșii, alungați de la putere de comuniștii vietnamezi. Odată cu această „eliberare“, încep să iasă la iveală încetul cu încetul ororile comise. Dialogul organizat de *Change* nu privește decât felul în care au fost calificate faptele – ținând cont de cuvintele folosite – și au fost exploatate de o presă considerată partizană, deloc despre faptele-n sine. Este un exercițiu pur intelectual, la care puțin probabil că participanții ar fi îndrăznit să se preteze cu atâta însuflețire dacă ar fi fost vorba să discute despre politica genocidară nazistă.

Această dezbatere se dovedește începutul unei revigorări a negaționismului de stânga, pe când ciclul comunist se încheie – sistemul avea să se prăbușească un deceniu mai târziu. Argumentele utilizate acum și dezvoltate mai târziu seamănă leit cu cele folosite în același timp de cei care negau camerele de gazare.

Contestarea numărului de victime

Cei două milioane de morți anunțați de presă reprezintă „una dintre cele mai mari campanii publicitare din istorie“, consideră Chomsky. Același lucru e valabil, potrivit lui, pentru toți morții comunismului. „Știți de unde vin cei șaiszeci de milioane de morți pentru China? Din aripa dreaptă universitară americană“, afirmă el.

Khmerii roșii? Nu cunosc

„N-am spus niciodată un cuvânt despre khmerii roșii“, precizează lingvistul, ceea ce nu-l împiedică să le găsească

circumstanțe atenuante: „Sunt nevoiți să lupte în mijlocul unei mari tulburări intelectuale, să se comporte ca și cum ar avea în față o mare forță pe care trebuie s-o înfrângă“.

Imperialismul occidental, singurul criminal

„Atrocitățile din Cambodgia sunt «utile» în reconstruirea ideologiei imperiale“, consideră universitarul american. Acești morți folosesc pentru a acoperi crimele indoneziene din Timorul de Est, „un adevărat genocid“, amintește el, comis cu ajutorul americanilor și francezilor. Și continuă: *boat people** care fug din Vietnam sunt de folos pentru a face uitați refugiații din America Latină, din Haiti, din Filipine. Numărul deținuților din Vietnam este exagerat, iar deportările în zone rurale – practicate și de regimul de la Hanoi – ajută ca populația să nu moară de foame. De altfel, Aliații au procedat mult mai rău în 1945, replică lingvistul: „În Anglia și în Statele Unite au fost construite lagăre de reeducare pentru 750.000 de germani. [...] La trei ani după război, mulți erau încă folosiți pentru munca forțată. [...] Programul lor de îndoctrinare consta în a-i face pe oamenii aceia să revină pe «calea cea dreaptă», cum spuneau ei“.

Nürnberg, greșeala de început

„Uitați-vă la principiile procesului de la Nürnberg, insistă Chomsky: ele exclud explicit acțiunile occidentale, precum bombardarea orașelor lipsite de apărare.“

* Engl.; refugiați care au părăsit țara pe mare, în ambarcațiuni improvizate, la sfârșitul Războiului din Vietnam, în 1975 (n. tr.).

Reductio ad Hitlerum

„Prin comparație cu sistemul american, sistemul din cel de-al Treilea Reich era sărac și naiv în propaganda sa“, dă verdictul Chomsky. Mărturie stă Războiul din Vietnam: „Numai cei care se opun agresiunii americane sunt «criminali», pentru că nu poartă uniforme și rămân în rândul populației“, explică lingvistul cu referire la Viet Minh, organizația de rezistență din sudul țării controlată de comuniști. „În ghetoul din Varșovia, rezistenții au fost și ei numiți criminali, merge mai departe Jean-Pierre Faye. De către Goebbels.“ De la subiectul Cambodgia, dezbaterea alunecă spre tema nazismului, sugerându-se că Statele Unite sunt urmașii celui de-al Treilea Reich.

Toți participanții la masa rotundă fac afirmații din belșug în același sens. „E limpede că există un delir occidental, adaugă Régis Debray. Principala armă a Occidentului e monopolul său asupra informației (și asupra dezinformării) [...]. Cea mai bună sursă de propagandă pentru Occident era regimul lui Pol Pot. Aveam nevoie de această sperietoare, de acest baubau. Era foarte util să-l suprapui socialismului.“ Pe scurt, Cambodgia servește imperialismului drept pretext pentru a denatura comunismul. „Să luăm exemplul cuvântului «GULAG»¹, care arată că revoluția din Franța a pierdut războiul cuvintelor, continuă Debray. E un cuvânt impus de imperialism, care l-a transformat într-un mit miniaturizant și totodată globalizant, care e ușor de transportat peste tot și care nu mai necesită verificare empirică.“ Cei ce neagă camerele de gazare spun același lucru despre folosirea Șoahului. „Deunăzi, eram cu un prieten la cinema, fuma – povestește Debray –, i s-a cerut să nu mai fumeze,

1. Scris cu litere mari în darea de seamă.

iar el a răspuns: «Dar ăsta-i Gulag!», adică socialism; n-a zis: e Indonezia, e Zair etc.“

Cruzimea războiului civil purtat de khmerii roșii împotriva propriului popor nu are echivalent în istoria comunismului. Această dramă depășește puterea de înțelegere. Iraționalul gestului e similar cu al naziștilor: ce logică respectă el? Când, la sfârșitul anului 1942, Aliații au aflat primele elemente cu privire la exterminarea evreilor, Hannah Arendt își amintește că nu i-a venit să creadă nimic din ce-auzea, „pentru că era împotriva oricărei necesități de ordin militar și nu răspundea nici unei nevoi“¹. Când membri ai extremei stângi neagă existența camerelor de gazare întemeindu-și argumentația pe lăcomia capitalistă – plusvaloarea obținută de pe urma exploataării omului de către om –, ca să afirme că soluția finală nu se poate să fi fost ceea ce se spune că a fost, pentru că s-ar fi vădit contrară intereselor regimului nazist, și ei tot din neîncredere aduc asemenea argumente. Dincolo de orice condamnare morală, acest procedeu negaționist poate fi un mecanism de apărare aproape inconștient cu ajutorul căruia evită să recunoască, de fapt, că omul e în stare de ce-i mai rău. La fel se întâmplă și cu drama cambodgiană, care, dincolo de aspectul politic, pune-n discuție comportamentul uman și incredibila lui cruzime. Apariția *Arhipelagului Gulag*, în urma căreia ideologia devine mai greu de apărut, îi obligă pe negaționiștii de stânga să găsească mai mult ca oricând alți vinovați – bombardamentele americane – ori să-și exprime îndoiala cu privire

1. Interviu al Hannei Arendt cu Günter Gaus, în *Les Origines du totalitarisme*, Gallimard/Quarto, Paris, 2002, p. 122 [ed. rom.: Hannah Arendt, *Ultimul interviu și alte convorbiri*, trad. din germ. de Cristina Cioabă, trad. din engl. de Liliana Donose Samuelsson, Humanitas, București, 2018, p. 25 – n. tr.].

la veridicitatea faptelor, ajutați, de altfel, de opacitatea regimului khmerilor roșii. Trebuie să-și păstreze speranța și totodată să se delimiteze de cruzimea acelor „revoluționari”. Demersul lor îi determină să folosească argumente asemănătoare cu ale lui Faurisson și compania, care se ascund în spatele absenței arhivelor și se leagă de finețuri ca să-și justifice îndoielile. Dacă nu există dovezi, nu există crime. E semnificativ că tocmai în jurul cazului cambodgian au ajuns cele două negaționisme, de stânga și de dreapta, să se suprapună denunțând amândouă un „adevăr oficial”

Pasul hotărâtor e făcut într-un text care apare în revista *Esprit* în septembrie 1980, în apărarea pozițiilor lui Chomsky, sub semnătura lui Serge Thion, un simpatizant al khmerilor roșii, unul dintre puținii occidentali care s-au apropiat de ei pe vremea când încă erau în mișcarea de rezistență. De formație sociolog, specialist în Africa de Sud, militant tiermondist, pasiunea sa revoluționară l-a atras spre acei marxist-leniniști radicali. Titlul articolului publicat îi anunță intențiile, aceleași cu ale participanților la dezbateră organizată de *Change*: „Cambodgia, presa și oile ei negre”. Scopul lui nu e să discute despre fapte, ci despre exploatarea lor. Argumentația lui Thion se dezvoltă în patru timpi: mărturiile culese de jurnaliști sunt îndoielnice, fiindcă ei nu vorbesc limba refugiaților și recurg la interpreți; martorii nu sunt reprezentativi, sunt foarte puțini țărani printre ei, cu toate că aceștia din urmă formează cea mai mare parte a populației; occidentalii care își exprimă părerile despre Cambodgia nu cunosc nimic despre societatea khmerilor în general, așadar nu pot înțelege cărei tradiții îi aparțin Pol Pot și partizanii lui; „taica” Ponchaud, cum îi spune

Thion, care a stârnit scandalul, nu e un om cinstit, își urmează propriile scopuri.

Serge Thion recidivează în prefața pe care-o alcătuiește pentru o carte scrisă în colaborare cu Ben Kiernan, dedicată literaturii khmerilor roșii.¹ Acest text e doldora de perle negaționiste. În primul rând, îi acuză pe cei care dramatizează situația din Cambodgia că văd țara ca pe „un Disneyland pe dos, populat cu câțiva oameni foarte răi și cu o mulțime foarte nefericită” După părerea lui Thion, toate evenimentele cambodgiene sunt „justificabile”, nu trebuie privite „prin ochii Mariei Antoaneta”. Morții? „Epurări politice” în sânul unui partid, fără „consecințe asupra demografiei”. Foametea care a decimat sute de mii de deportați din orașe? O consecință a „distrugerilor provocate de aviația americană în zonele rurale”. Pe scurt, scrie el, „toată treaba cu khmerii roșii n-are mai nimic de-a face cu revoluția socială și cu trecerea societăților la comunism”.

Serge Thion nu vorbește decât în numele lui, n-are prestigiul lui Chomsky. Rolul său nu e însă mai puțin important, căci va asigura joncțiunea între negaționiștii din toate mediile. Concomitent cu articolul din *Esprit*, a publicat și o carte² în apărarea tezelor lui Faurisson la editura La Vieille Taupe. Asupra faptelor înseși, cu referire la exterminarea evreilor, Thion afirmă că nu există Un singur adevăr, ci adevăruri. Principiul în sine al negării constă în a nu recunoaște realitatea faptelor, și nu trebuie confundat cu revizionismul, care nu pune în dis-

1. *Khmers rouges!*, Éditions Jean-Edern Hallier/Albin Michel, Paris, 1981, pp. 13–40.

2. *Vérité historique ou vérité politique? Le dossier de l'affaire Faurisson: La question des chambres à gaz*, La Vieille Taupe, Paris, 1980.

cuție fapte, inconturnabile, ci interpretarea lor. La fel ca mulți dintre congenerii săi negaționiști, Thion a pornit de la extrema stângă, de la respingerea capitalismului, a democrației, pentru a eșua până la urmă în extrema dreaptă, de unde se poate dedica acelorași tropisme. Să observăm că un asemenea drum nu e parcurs niciodată în sens invers, dinspre extrema dreaptă spre extrema stângă, după cum nici celor ce neagă Șoahul nu le trece prin cap să nege realitatea Gulagului. Negarea merge mereu într-un singur sens.

Îndoiala cu privire la camerele de gazare îi apropie pe Faurisson și Thion, punerea sub semnul întrebării a clasicidului comis de khmerii roșii îi alătură pe Chomsky și Thion. Pierre Guillaume, guru de la La Vieille Taupe, e interesat și el de Cambodgia, a discutat cazul cu Chomsky și Thion. Actorii sunt pe poziții, mai rămâne doar să fie aduși laolaltă. La sfârșitul lui 1980, Faurisson publică la La Vieille Taupe un *Mémoire en défense contre ceux qui m'accusent de falsifier l'histoire* (*Memoriu de apărare împotriva celor care mă acuză că falsific istoria*), prefățat de Noam Chomsky. Lingvistul apără acolo libertatea de exprimare care le-ar fi, chipurile, refuzată celor ce neagă camerele de gazare. Mai târziu, el va pretexta că a căzut în capcana întinsă de Thion, care a servit de intermediar pentru publicarea prefetei. În Statele Unite, onorabilul universitar a semnat totuși deja o petiție în apărarea lui Faurisson, inițiată de un negaționist notoriu, Mark Weber. Nevinovăția pe care încearcă să și-o atribuie Chomsky e greu de apărut. Luările lui de poziție vor urma și-n continuare clasica pantă roșie-brună, deopotrivă anticapitalistă, antiimperialistă și, în fine, antisemită. N-a fost niciodată sancționat de instanțele universitare americane pentru derapajele sale succesive, spre deosebire de

Serge Thion, care până la urmă e revocat din funcția de cercetător la CNRS în 2000.

Începând cu „afacerea” cambodgiană, negaționismul de stânga a prins aripi, fără nici un risc pentru cei care se fac purtătorii lui de cuvânt. Cariera strălucită a lui Régis Debray n-a avut de suferit de pe urma multiplelor sale luări de poziție asupra subiectului. Când îi denunță pe „impostorii din Circul-Gulag”¹, nimeni nu face paralela cu disprețuitoarea „afacere Șoah” în vogă în alte medii negaționiste. La fel, nu tulbură aproape pe nimeni că face din Che Guevara, responsabil pentru sute de execuții în Cuba, un sfânt pe care-l venerază.² Și nimeni nu se supără pentru că tratează cu condescendență „micul clan” din Place Dauphine (Signoret, Montand și amicii lor), iritat de „anticomunismul lor un pic obnubilant, [...] învechit, derapant la limită”³. Iarăși, nu stânjenește pe nimeni faptul că-i denunță pe „cei care, privind lucrurile din avion, amestecă fascismul cu comunismul și le pun în aceeași oală «totalitară»”⁴. Nu stârnește vreo reacție nici când afirmă că „magazia totalitară le folosește publiciștilor drept dulap în care s-ascundă cadavrele incomode” și că acest cuvânt „s-ar putea aplica, mai degrabă decât regimurilor, unei psihologii patronale”⁵. Nu deranjează cu nimic nici faptul că manipulează cifrele Gulagului după bunul lui plac: „M-am întrebat, prin 1983, ce-ar trebui să-nțelegem concret prin termenul «Gulag» [...]. După numeroase investigații, verificări, călătorii (inclusiv la

1. *Rouge*, 30 noiembrie 1977, reluat în *L'Espérance au purgatoire*, Alain Moreau, Paris, 1980, p. 62.

2. *Les Masques*, Gallimard, Paris, 1987, p. 94.

3. *Ibid.*, p. 188.

4. *Loués soient nos seigneurs*, Gallimard, Paris, 1996, p. 261.

5. *Ibid.*, p. 151.

Moscova), interviuri, estimări și treburi murdare, am obținut o cifră aproximativă de trei mii de «prizonieri politici» în cele douăzeci și cinci de republici ale Uniunii¹. Nu șochează mai mult – chiar și după ce sistemul s-a prăbușit și realitatea lui a ieșit la iveală – nici faptul că reafirmă, după Sartre, că „anticomunistul (este) un câine – ceea ce, adaugă el, ultimii treizeci de ani de anticomunism oficial și filozofic nu dezmint”².

Paznicii templului marxist-leninist

Până la urmă, bilanțul catastrofal al comunismului a rărit rândurile negaționiștilor de stânga. Nu atât pierderile omenești sunt greu de asumat – conștiințele s-au acomodat cu ele de mult –, ci tot restul: dezastrul economic, paragina ecologică, disperarea umană, golul cultural. Nu mai poate fi salvat nimic din aceste ruine, nici chiar vechile crezuri despre sănătatea gratuită, școala pentru toți, ocuparea totală a forței de muncă, toate servicii de bază cangrenate de situația generală deplorabilă a acestor țări ajunse anemice, mai aproape de o Lume a Treia subdezvoltată decât de paradisul promis. Pentru cei care au crezut în acest paradis, șocul e dur; totuși, mai puțin dur decât pentru populațiile eliberate de sub jug, care au trecut brusc într-o lume nouă făcută din libertăți, concurență, abundență, alegere, inițiative individuale, dar și nesiguranță. Aceste populații se confruntă dintr-odată cu moduri și condiții de viață care le sunt străine. Adaptarea a fost dureroasă, iluziile au fost rapid

1. *Ibid.*, p. 371.

2. „Sartre fait rire”, în *Notre Sartre, Les Temps modernes*, iulie–octombrie 2005, pp. 39–41.

spulberate, iar speranțele, înșelate. Nostalgia socialismului pierdut, apărută în țările din spatele fostei Cortine de Fier, a lăsat o clipă să se creadă că, la urma urmei, comunismul avea și părți bune. Gând care-i unge pe suflet pe negaționiștii de stânga. Generațiile care, în Est, au trăit într-o societate înregimentată rămân marcate de o mentalitate de asistați, fiindcă n-au cunoscut alte alegeri în afară de cele impuse de partidul-stat. Retragera în sine și nostalgia trecutului pierdut sunt, pentru aceste generații, mecanisme de autoapărare. Cu totul alt sentiment trăiesc noile generații, care n-au cunoscut nimic, ori foarte puțin, din acest dirijism. Pentru ele, nici o frământare. În Est, nostalgia nu mai e ce era, acum, după treizeci de ani.

Comunismul aparține unei lumi apuse a cărei prăbușire peste ea însăși confirmă inadaptarea la dezvoltarea societăților umane. Ce au fost aceste regimuri, dacă nu o punere-n practică politică tardivă, în secolul XX, a unei ideologii născute la mijlocul secolului al XIX-lea? Opera lui Marx are drept obiect o revoluție industrială plină de nedreptăți, însă care a cunoscut rapid îmbunătățiri sociale, cum a recunoscut până la urmă el însuși la sfârșitul vieții. În 1917, teoria sa este deja depășită când Lenin se instalează la putere cu intenția de-a o pune-n practică. După părerea unora, înapoierea Rusiei, atât de îndepărtată de canoanele doctrinei, ar fi explicația pentru deviația autoritară a liderului bolșevic. Nimic mai fals. Folosirea imediată a violenței e o consecință a inadecvării de fond a ideologiei la realitate, căci faptele și oamenii trebuiau făcuți să se plieze pe felul în care îi înțelegeau doctrinarii. O metodă adoptată peste tot unde comunismul a triumfat. Marxist-leniniștii sunt ideologi care au preferat mereu

să distrugă ceea ce opunea rezistență utopiei lor decât să renunțe la aceasta. Dezastrul era parte din proces.

Cu alte cuvinte, comunismul, care s-a prezentat întotdeauna drept o întrupare a progresului, este de fapt o doctrină ancorată într-un trecut revolut, care obligă la a privi realitatea printr-o grilă de analiză învechită, a cărei dialectică maschează sărăcia intelectuală. Iluzia a funcționat în momentul în care socialismul s-a răspândit în lume – prin forță sau prin război, niciodată prin voința popoarelor, mai e nevoie s-o spunem? Dar astăzi? Cele câteva țări încă supuse jugului marxist-leninist se dezvoltă după rețetele unui capitalism sălbatic. Din comunism le rămâne un vocabular demodat și metode de guvernare totalitare. La prăbușirea Uniunii Sovietice, partidele comuniste finanțate de Moscova au dispărut și ele de tot sau aproape de tot. În Est, transformarea aparatcicilor în oligarhi, corupția generalizată care-i permite vechii caste conducătoare să-și păstreze mare parte din puteri sunt moștenirea marxism-leninismului. Fără reușite la activ, doctrina a corupt pentru multă vreme oamenii și conștiința lor, hrănind un populism nedemocratic ori iliberal printre elitele reconvertite.

Pe acest teritoriu în ruină, persistența unui negaționism de stânga pare să țină de lupta de ariergardă, sau de inconștiență, dar mai sigur de indiferența față de nenorocirile altora. Atitudinea e ideologică, nu are să se împiedice nici de realitate, nici de fapte, specificul negării. Constelația acestor negatori e diversă și dezordonată. Cei mai ortodocși se pretind paznici „oficiali” ai templului marxist-leninist. Ei nu regretă nimic din trecutul criminal, ba chiar deplâng faptul că forțele contrarevoluției n-au fost lichidate complet. În general, militează organizați în grupuscule care se revendică de la epopeea maoistă,

în varianta Revoluției Culturale. Aceste organizații, create de Beijing *ex nihilo* în anii 1960–1970 pentru a face concurență Moscovei și „partidelor înfrățite” cu ea, au fost mereu marginale. Republica Populară le instrumentaliza ca să denunțe „revizionismul” sovietic, vinovat de a fi abandonat comunismul și de a practica un „social-imperialism” la fel de nefast pentru popoare ca și imperialismul capitalist. În această schismă ideologică, chinezii se revendicau de la Lenin și Stalin, comuniștii cei „buni”, și vedeau în succesorii lor – Hrușciov, Brejnev și compania – trădători ai cauzei, în cârdășie cu imperialismul într-o politică de deschidere. Pentru militanții occidentali care au urmat această cale chineză, Lenin, Stalin, Mao sunt în continuare eroii „adevăratului” comunism.

După ce Marele Cărmaci a dispărut, China a dat întâietate dezvoltării economice în defavoarea aurei sale ideologice, silind aceste grupuscule maoiste să dispară în lipsă de fonduri și de combatanți. Totuși încă mai supraviețuiesc câteva vestigii: Partidul Comunist al Muncitorilor din Franța, partidele comuniste marxist-leniniste din Italia, Germania, Grecia, Partidul Muncii din Belgia etc. Toate duc bucuroase moștenirea mai departe.

Polul pentru Renașterea Comunistă în Franța (PRCF), fondat în 2004 de câțiva foști militanți ai Partidului Comunist Francez, se vrea „sincer comunist”, potrivit sloganului său. Acest Pol, care publică ziarul lunar *Initiative communiste*, întreține flacăra fostei Internaționale a Treia moscovite cu ajutorul relațiilor sale cu cele câteva partide comuniste care supraviețuiesc în Est. Secretarul național, Georges Gastaud, este un nostalgic al stalinismului și un naționalist înverșunat, după clasicul amestec roșu-brun. Propaganda stalinisto-maoistă e și ea reluată online printr-o multitudine de site-uri care au trecut pe

Internet.¹ Nimeni nu se indignează, spre deosebire de reacția la orice fel de apologie a nazismului.

Viziunea negaționistă (de stânga) asupra istoriei e simplistă ca metodă. Ea constă cel mai adesea în a răsturna realitatea faptelor în favoarea unei perspective comuniste, fără nici o grijă legată de credibilitate. Editura Delga, condusă de Aymeric Monville, un filozof marxist, s-a specializat în acest tip de rescriere a istoriei. În afară de difuzarea clasicilor doctrinei, editura duce și o luptă împotriva „conformismului” istoric, cu un portofoliu bogat în lucrări negaționiste.² Aflăm de acolo că milioanele de morți în urma foametei din Ucraina sunt o exagerare capitalistă; că Marea Teroare e o lucrătură fabricată de Ejov (șeful NKVD) împotriva lui Stalin; că masacrul de la Katîn e o crimă nazistă; că Congresul al XX-lea din 1956 pe tema „destalinizării” nu e decât o rețea de minciuni proferate de Hrușciiov; că de fapt căderea Zidului Berlinului nu e nimic altceva decât o a doua Anschluss, de data asta împotriva RDG etc. Aceste contraadevăruri își au publicul lor și purtătorii lor de cuvânt. Într-un pamflet împotriva Germaniei, Jean-Luc Mélenchon a reluat, de exemplu, ideea unei anexări de către Berlin a jumătății de est a țării³, uitând că reunificarea a fost aprobată democratic de toate forțele politice.

Nostalgicii stalinismului și ai maoismului, publicați de Editura Delga, îmbracă bucuroși toga universitară ca să dea o spoială științifică tezelor lor. Printre ei, americanul Grover Furr, păstrător al dogmelor marxist-leniniste,

1. http://www.communisme-bolchevisme.net/sites_communistes_page_des_liens_internet.htm.

2. <http://editionsdelga.fr/catalogue/>.

3. Jean-Luc Mélenchon, *Le Hareng de Bismarck (Le Poison allemand)*, Plon, Paris, 2015.

italianul Domenico Losurdo, apologet al lui Stalin, franco-poloneza Monika Karbowska, care tămâiază Polonia „populară“, francezul Jean Salem, care spulberă iluziile capitaliste. Annie Lacroix-Riz, figură proeminentă a negaționismului de stânga în mediile universitare franceze, este și ea publicată la Delga. Plină de diplome, școlită la École Normale Supérieure, profesor agregat de istorie, doctor în litere, ea vorbește cu autoritate, la fel ca Chomsky în domeniul lui. Judecata sa istorică, pe care o dă drept științifică și neutră, e pusă-n slujba ideilor sale politice, pe care de altfel le exprimă în cadrul Polului pentru Renașterea Comunistă în Franța. „Holodomorul“ (literal, „a ucide prin privare de hrană, a înfometa“), numele dat de ucraineni foametei exterminatoare de la începutul anilor '30, este calul ei de bătaie. Milioanele de morți în urma acestei tragedii sunt, după părerea ei, doar „propagandă politică“, o „gogoasă“ moștenită de la naziști, care denunțau și ei, la vremea lor, un genocid. Doamna istoric e amabilă să conceedă că a existat penurie, cauzată de „fenomene naturale și sociopolitice“¹, însă în nici un caz foamete, și cu atât mai puțin una instrumentată de Stalin ca să lichideze clasa țărănească ucraineană, așa cum au vădit faptele. Ea contestă cifrele și calitatea martorilor după metoda negaționistă probată. Ucrainenii, care vor ca această dramă să rămână în memoria secolului XX, nu sunt nimic altceva decât antisemiți pronaziști, afirmă ea. *Reductio ad Hitlerum* clasic. După modelul lui Faurisson, Annie Lacroix-Riz practică hipercriticismul. Despică firul în patru și manipulează cifrele și mărturiile ca să găsească fisura care decredibilizează ansamblul. Ca orice negaționist, vede și ea conspirații peste tot, organizate de

1. „L'Holodomor, nouvel avatar de l'anticommunisme européen“, <http://www.historiographie.info/holodomoro8.pdf>.

forțe oculte care stăpânesc peste oameni, state, istorie. Lucrarea sa despre sinarhie, care ar fi condus Franța la înfrângere în 1940, o atestă. Rețeaua Voltaire*, cunoscută pentru înclinațiile sale conspiraționiste, se face în mod regulat ecoul lucrărilor ei.

În alt registru, militanții Partidului Comunist Francez pot fi și ei considerați negaționiști, din pricina tăcerii lor sfioase asupra propriei istorii. Dacă unii „foști” și-au făcut autocritica, nici un șef al Partidului Comunist Francez (sau al altui partid comunist din lume) nu s-a scuzat vreodată – și cu atât mai puțin și-a cerut iertare – pentru ceea ce au acceptat toți să facă, ori să cauționeze, pe vremea totalitarismului triumfal. Nici un cuvânt nici despre dictatura asupra nevoilor care atâta vreme a redus popoare-ntregi la o dependență totală, nici despre tâmpirea minților prin care cetățenii „socializați” erau împiedicați să gândească pentru a se supune, nici despre asasinarea culturii (inclusiv a tuturor artelor și științelor) în numele „realismului socialist”, nici despre pretenția de a construi un „om nou”, formatat de la naștere până la moarte de partidul-stat atotputernic. Pentru comuniștii inveterați, „datoria de memorie” e străină de conștiința lor.

Militanții partidelor comuniste care n-au exercitat puterea n-au ucis pe nimeni, e-adevărat. În schimb, i-au exclus, i-au denunțat, i-au expulzat din partid și uneori din societate, le-au interzis să se exprime celor pe care-i acuzau că sunt „dușmani de clasă” ori „trădători” ai cauzei. „O mică moarte” pentru cei care au suferit toate aceste tratamente. Într-un documentar dedicat artiștilor

* Réseau Voltaire pour la liberté d'expression, ONG și rețea de presă franceză fondată în 1994 și redenumită ulterior Réseau Voltaire International, cu viziuni conspiraționiste și apropiată politic de Iran, Hezbollah și guvernul Bashar al-Assad (n. tr.).

francezi angajați de partea Partidului Comunist Francez în anii de după război¹, majoritatea protagoniștilor evocă suferința lor din acele vremuri, jena pentru faptul că au acceptat să călătorească în scopuri culturale dincolo de Cortina de Fier deși știau ce se petrecea acolo. În fața camerei de luat vederi, ei deplâng propria nehotărâre, dar nu și soarta victimelor. Un mod de a se ierta pe sine, de a-și inventa o conștiință *a posteriori* fără ca la momentul respectiv să fi făcut ori să fi spus ceva. „Pontiu-pilatismul“ despre care am mai vorbit este o eschivă care le convine tuturor comuniștilor din lume, de ieri și de azi. Supraviețuind prăbușirii din anii '90, Partidul Comunist Francez e condamnat să-și nege trecutul dacă vrea să-și păstreze cei câțiva militanți care încă i-au rămas fideli. Se vede nevoit să afirme că socialismul real, venerat înainte vreme, nu are nimic de-a face cu Marx, că „adevăratul“ comunism n-a existat niciodată și că el trebuie construit, ori chiar să pretindă că doar „circumstanțele“ au fost de vină pentru greșelile comise. Toate astea nu păcălesc pe nimeni, dar îi mulțumesc pe cei mai mulți. Orbirea voluntară a fost mult prea răspândită în întreaga lume, în secolul XX, pentru ca cineva să se mai gândească astăzi să arunce cu piatra înspre cei mai orbi.

Efectul de opiu asupra intelectualilor

Toți cei care aderă la teoria lui Marx sunt predispuși la negaționismul de stânga. După ce i-a sedus pe revoluționarii în căutare de fapte, precum Lenin, Mao și alții, doctrina a cucerit cercul de intelectuali în căutare de

1. *Les Artistes et le Parti, 1945-1968*, France 5, difuzat pe 21 aprilie 2013.

speranță. Promisiunile marxismului despre o lume eliberată de exploatare, de opresiune, de nedreptate i-au permis să devină vademecumul utopiștilor. Dacă ne uităm la pretenția sa de a răspunde acestor aspirații, atât de comune ființelor umane, putem înțelege forța de atracție pe care a exercitat-o. Pentru a continua să crezi în el, nu există altă cale decât să negi această realitate prin toate subterfugiile posibile. Consubstanțial speranței într-un viitor mai bun care-i asigură libertate și protecție, negaționismul de stânga are garantată o longevitate cu mult mai mare decât a altor contestări, cel puțin atâta vreme cât vor exista oameni creduli.

Când a căzut Zidul Berlinului, un militant din Liga Comunistă Revoluționară (LCR) a propus să se bea șampanie. Daniel Bensaïd, teoreticianul acestui mic grup troțkist, l-a pus la punct răspicat, sugerându-i ca mai degrabă să ia o aspirină. Discipolii „profetului“, poreclă atribuită lui Troțki de partizanii lui pentru că denunțase încă de timpuriu „deviația“ stalinistă, ar trebui totuși să se simtă liberi de orice moștenire. N-au afirmat ei tot timpul, pe urmele mentorului lor, că leninismul e cu totul altceva decât stalinismul? N-au acuzat ei fără-ncetare birocrăția sovietică că e o pătură de paraziți, trădătoare a idealurilor revoluționare bolșevice? Istoria comunismului e de împărțit în două, după părerea lor. Numai că a-l opune pe Lenin lui Stalin, cum fac ei, înseamnă să nu ții cont de logica însăși a sistemului, o altă formă de negaționism, care contrazice simpla examinare a faptelor: Lenin a născocit instrumentul totalitar al partidului-stat, Stalin l-a pus la lucru și l-a perfecționat.

A vorbi de nelegiuiri ale unei caste birocratice sugerează o degradare a suprastructurii (ca să folosim limbajul marxist) în detrimentul unei infrastructuri care ar

fi rămas intactă. A vorbi de „relații de producție în esență socialiste“ sau de un „stat muncitoresc degradat“, cum fac troțkiștii în legătură cu URSS, înseamnă a-i recunoaște socialismului real fundamente comuniste. Această școală de gândire nu se împiedică de o contradicție. Pentru că n-au admirat Moscova, speranța lor s-a îndreptat, rând pe rând, spre Iugoslavia lui Tito, Polonia lui Gomułka, Vietnamul lui Ho Și Min, Cuba lui Castro etc. Toate, regi-muri care au imitat, ba chiar uneori au înăspřit modelul sovietic. Ascunzându-se în spatele unui antistalinism precoce, troțkiștii se visează garanții unui marxism exonerat de bilanțul său. Ei au un avantaj față de marxist-leniniștii de factură maoistă, care sunt siliți să ducă-n cârcă povara bilanțului Republicii Populare. Liberi de referințe politice concrete – nici un partid-stat nu s-a revendicat de la biserica lor –, discipolii „profetului“ pot lăsa iluzia să-nflorească atâta timp cât nu e contrazisă.

„Clasa muncitoare are nevoie de continuitate, de memorie, de istorie“, proclama Daniel Bensaïd în timpul vieții, pe când burghezia „are nevoie de uitare (uitarea propriilor origini și nelegiuiri) și de orbire (în fața potopurilor pe care le dezlănțuie)“ O abilă deturnare a caracteristicilor negaționismului de stânga, care constă în a-l acuza pe celălalt de propriile nelegiuiri. Trebuie, adăuga Bensaïd, „să reînnodăm legătura cu o istorie trecută sub tăcere, desfigurată, trădată“, care, deplângea el, a fost „îngropată în Gulag, în beciurile de la Lubianka“¹. Troțkismul nu neagă realitatea, ci o ostracizează ca să păstreze idealul negaționismului, încă în vigoare. „Nu, comuniștii nu și-au mânjit mâinile de sânge până la coate“, susține Jean-Luc Mélenchon, fost militant al Organizației Inter-

1. *La Révolution et le pouvoir*, Stock, Paris, 1976, reluat în *Octobre 1917: La Révolution trahie*, Lignes, Paris, 2017, p. 173.

naționale Comuniste (OCI), o oficiină troțkistă. „Comunismul este binele“, proclamă într-un *tweet* ex-socialistul Gérard Filoche – exclus din Partidul Socialist pentru afirmații antisemite –, care a fost „responsabil cu formarea“ în Liga Comunistă Revoluționară (LCR). „Această ideologie nu putea duce la rău, dacă el asigurări, iar dacă a făcut-o înseamnă că nu era comunism.“ Troțkismul, frate mai mic al marxism-leninismului, e tot o formă de pavlovism, condiționează mintea.

Opiul intelectualilor, cum l-a numit Raymond Aron, n-a încetat încă să sucească mințile. De la sensul istoriei până la explicarea lumii pe care le propune, marxismul servește pe post de briceag elvețian, bun la toate. Foarte la modă în rândul profesorilor în general, el le dă siguranță de sine celor a căror misiune este să transmită cunoștințe. Doctrina a prins rădăcini durabile în anii '30 în mediile universitare. Glorificarea științei și raționalismul care au marcat mintea oamenilor în secolul al XIX-lea îi ofereau un teren propice, grație pretențiilor sale materialistă și dialectică. „S-a spus că un comunist ar trebui să se instruiască neîncetat, însă eu vreau să spun că, cu cât sunt mai instruit, cu-atât mă simt mai comunist, a declarat Paul Langevin, unul dintre părinții fizicii franceze moderne. În această mare doctrină ilustrată de Marx, Engels, Lenin am găsit lămurirea unor lucruri pe care nu le-aș fi putut niciodată înțelege în propria-mi știință.“¹

Oamenii de știință au fost în mod aparte orbiți de marxism-leninism, dacă ne gândim la deruta intelectuală care a-nsoțit escrocheria lisenkismului, la sfârșitul anilor '40. Mințile cele mai luminate s-au apucat atunci să-ndruga

1. Paul Langevin, *La Pensée et l'action*, Éditions Sociales, Paris, 1950, p. 292.

inepțiile proferate de la Moscova de un pseudoinginer agrom, Trofim Lîsenko, care pretindea că plantele duc și ele o luptă de clasă ca să triumfe speciile cele mai bune. În câmpul așa-numitelor științe tari, marxismul a avut mereu de suferit de pe urma acestui puseu de șarlatanie. În domeniul științelor sociale, al științelor umaniste în general, doctrina joacă întotdeauna rolul de Sesam. Istorici, sociologi, economiști continuă adesea să privească lumea prin ea, și cu atât mai mult filozofii, cărora ideologia le oferă avantajul că gândește în locul lor. Cantonată în registrul speculației intelectuale, această pregnanță a marxismului nu are nici o consecință. Poate doar, așa cum consideră adeptii lui, tocmai datorită felului cum e folosit, un renume pe care gândirea lor nu le-ar permite niciodată să-l obțină. Explicația e simplă: utopia beneficiază în continuare de o aură pe care dezastruoasa ei punere în practică n-a deteriorat-o. Îngrășământul ideal pentru prosperitatea negaționismului de stânga.

În acest areopag, Alain Badiou e cel mai vizibil când se lansează în negări de toate felurile care i-ar fi atras mânia meritată a moraliștilor infami dacă nu s-ar fi adăpostit în spatele acestui marxism în continuare fascinant. Ce-ar mai rămâne, de altfel, din filozofia „badiouiană“ dac-ar fi despuiată de certitudinile ei ideologice care farmecă o bisericuță deja convinsă? Foarte puțin, probabil. Filozoful este, desigur, liber să gândească și să spună ce vrea, problema e permisivitatea cu care sunt întâmpinate enormitățile sale, acea complicitate tacită de care profită în mass-media pentru a emite cu abilitate neadevăruri, în vreme ce alți negaționiști sunt combătuți fără-ncetare, din fericire, pentru mult mai puțin de-atât. Astăzi la fel ca ieri, marxismul acționează precum inelul lui Gyges, te face invizibil, deci de neatins. În secolul tre-

cut, era de-ajuns ca un regim să-și spună marxist-leninist ca să fie privit cu ochi galeși în timp ce-și masacra poporul. De-acum, e suficient să te revendici de la doctrină ca să te faci avocatul celor mai odioase crime împotriva umanității fără să provoci repulsia doxei, promptă de obicei în a condamna orice derapaj de acest gen.

Badiou a ajuns târziu la marxism-leninism, ceea ce explică probabil faptul că-și păstrează încrederea aceea de proaspăt convertit, pe când intelectualii cei mai inteligenți, care au bătut această cale înaintea lui, au înțeles adesea că s-au rătăcit. El se încapățânează, considerând, fără-ndoială, că-n asta constă originalitatea lui, să profereze enormități după modelul unui Joseph Goebbels, care susținea că, „cu cât minciuna e mai gogonată, cu-atât are mai mare trecere” De familie bună, cu o mamă filozoafă și un tată normalian și fost primar (SFIO) al orașului Toulouse, Badiou se orientează spre stânga după vârsta de treizeci de ani, creându-și, în 1969, propriul grupuscul, Uniunea Comuniștilor din Franța Marxist-Leninistă (UFCML). Guru al sectei sale, aplică în sânul acesteia vechile rețete bolșevice, cultul personalității și al secretului (Conducătorul venerat apare arareori), folosirea pseudonimelor, întâlniri clandestine – fioruri revoluționare lipsite de riscuri într-o Franță post-'68 în care se găsesc o grămadă de oficine de același soi. Badiou are drept model China din timpul Revoluției Culturale. În privința asta, își păstrează fidelitatea, Mao rămâne zeul lui marxist.

Să fii militant în UFCML în anii '70 nu era nici distractiv, nici ușor. Două mărturii: „Am trăit, în Franța, și într-o organizație cu 300 de membri, fenomene de teroare comparabile cu ceea ce s-a întâmplat în URSS: posibilitatea de a zdrobi pe cineva, numai cât nu-l omori“, „membrilor

fără funcții executive, ca mine, li se interzicea să-și manifeste sexualitatea în partid. Trebuia să te culci cu troțkiști ori cu spontaneiști (maoiști din stânga proletară). Sexualitatea era sub monopolul stăpânului pervers. De frică să nu piardă iubirea șefului, femeile cădeau în masochism, iar bărbații se autocastrau ca să se supună masculului alfa din hoarda noastră primitivă”.¹

Când khmerii roșii preiau puterea în Cambodgia și instaurează acolo o teroare fără egal, Badiou aplaudă. Pol Pot aplică poporului său metode pe care și le-a însușit în UFCML. „Angkar” („Organizația”, în limba khmeră) e numele care desemnează conducerea Partidului Comunist din Cambodgia, fără ca identitatea membrilor ei să fie dezvăluită. „Centrul”, așa își spuneau Badiou și camarazii săi din fruntea micului lor grup, fără ca majoritatea militanților să știe cine face parte din el. Khmerii roșii îngăduie relațiile între soț și soție doar în perioada de fertilitate, guru Badiou veghează asupra sexualității oilor lui. Când Cambodgia a fost eliberată de sub această teroare, la începutul lui 1979, filozoful nostru și-a exprimat regretul că khmerii au fost înfrânți și i-a salutat pe călăii învinși într-un articol-tribună publicat în *Le Monde* sub titlul „Kampuchia va învinge!” Dacă pentru articolul acesta și-a făcut mai târziu *mea culpa*, în schimb n-a condamnat nicicând masacrul comis de Pol Pot și tovarășii săi.²

1. „Badiou, la star de la philo est-il un salaud?”, *Marianne*, 27 februarie 2010.

2. *Le Monde*, 17 ianuarie 1979, și *Le Point*, 15 martie 2012.

Divinitatea Mao

Revoluția Culturală este evenimentul cel mai important din istoria comunismului, crede și azi Badiou. Filozoful întrupează, de la-nceputul anilor 2000, caricatura revoluționarului de salon, care-și asumă toate riscurile verbale fără să aibă-n vedere consecințele lor practice. Platourile de televiziune și presa se bat să-l difuzeze, fascinate deopotrivă de prestigiul funcției lui – profesor la École Normale Supérieure, templul Inteligenței franceze – și de îndrăzneala discursului său. Pozând în dandy extremist, el anunță bonom noi Seri Mari*, spre bucuria unui public tot atât de amnezic astăzi pe cât erau înaintașii lor orbiți mai demult de aceleași promisiuni.

Badiou se face bardul „ipotezei comuniste“, pe care-o definește drept „o schemă generală de gândire care poate conduce la experiențe concrete“¹. Experiențe? Asta ne duce cu gândul la un banc din vremea Uniunii Sovietice, când umorul ajuta populația să supraviețuiască mental îndoctrinarilor permanente: „Tata, cine-a inventat marxismul? întreabă micuța Vera. — Politicienii, răspunde tatăl. — Atunci de ce la școală ni s-a spus că savanții? — Asta-i bună, Verocika! Doar știi că savanții fac întâi experimente pe șobolani“.

* *Le Grand Soir*, publicație franceză „de orientare antiimperialistă și anticapitalistă“, autointitulată „ziar militant de informație alternativă“, creată în 2008. Titlul ziarului împrumută sintagma-concept „Seara cea Mare“ care exprima, la sfârșitul secolului al XIX-lea, speranța libertară într-o răsturnare bruscă și radicală a ordinii existente printr-o revoluție socială ce avea să aducă o lume nouă, renăscută (n. tr.).

1. Alain Badiou, Marcel Gauchet, *Que faire? Dialogue sur le communisme, le capitalisme et l'avenir de la démocratie*, Gallimard, Paris, 2016, p. 79.

Fuga de bilanțul comunismului e, se știe, obsesia tuturor marxist-leniniștilor. Badiou iese din încurcătură pe calea unui negaționism clasic. Mai întâi refuză să recunoască starea de fapt: „Nu se pune problema să reluăm aceleași explicații pe care le-a dat criminalizarea dominantă“, trebuie „să facem un bilanț independent al acestei afaceri“. După părerea lui, crima nu constă în comunism, ci în felul cum au fost exploatare aceste crime, „o mare victorie a reacțiunii capitaliste“¹. Un discurs identic cu cel ținut de Chomsky și Debray la masa rotundă organizată de *Change* în 1979. Vinovații nu sunt călăii, ci martorii indignați. Argumentele pe care le-nșiră Badiou ca să demonstreze asta sunt bine cunoscute: numărul de morți a fost exagerat, iar importanța lor nu-nseamnă nimic prin comparație cu mizele puse-n joc – faimoasa omletă. În plus, ce credibilitate să le acorzi martorilor? Vine apoi diversiunea: „Capitalismul democratic contemporan e unul din cei mai mari criminali din istorie“, afirmă răspicat Badiou, care adaugă și cuceririle coloniale și războaiele mondiale. „Numărul total de morți în Gulag în anii staliști – în mare vreo treizeci de ani – este de 1.400.000, recunoaște el. Exact numărul morților francezi, în patru ani, și la o populație mult mai mică decât a Uniunii Sovietice, în timpul războiului din 1914–1918.“²

Argumente pentru nătângi. Morții capitalismului de care e vorba (colonizare și războaie) se eșalonează pe durata unui secol și jumătate, dublul duratei de viață a sistemului comunist. „Calitatea“ victimelor nu este, mai ales, aceeași: într-un caz e vorba de războaie de cucerire (colonialismul) sau de înfruntări între națiuni (conflictele

1. *Éloge de la politique* (împreună cu Aude Lancelin), Flammarion, Paris, 2017, pp. 31–32.

2. *Ibid.*, pp. 92–93.

mondiale), în celălalt, de războiul civil permanent pe care l-au purtat partidele-stat cu popoarele lor, o crimă fără precedent în istorie, e bine să repetăm asta. Badiou se-ncurcă atunci când compară morții comunismului cu cei ai Inchiziției, victime – în ambele cazuri – în numele apărării unei Idei, pretinde el.¹ Să zicem, dar în nici un caz balanța nu stă-n echilibru între, de o parte, zeci de milioane de victime în șaptezeci de ani de totalitarism marxist-leninist și, de cealaltă parte, câteva zeci de mii de morți în secole de obscurantism religios. Vrând să profite de pe urma comparației între victime, practică nu doar nedemnă, ci și de prisos, negaționiștii de stânga vor fi mereu perdanți.

Trecutul nu are nimic de-a face cu viitorul, tranșează filozoful găsind o altă soluție de avarie. „Comunismul este o Idee, în sens platonician, indestructibilă”², spune el pe un ton savant, așadar „nu te poți prevala de istorie pentru a descalifica pe veci Ideea”³. Programul său pentru a servi această „Idee indestructibilă” nu face decât să repete istoria. Badiou explică doct că revoluția e o treabă de intelectuali (leninism pur), cu condiția ca aceștia să se alăture maselor (maoism curat), să-și extindă acțiunile la scară internațională (re-leninism) pentru a pune-n practică un proiect cunoscut tuturor (carta marxist-leninistă).⁴ La fel ca toți utopiștii dinaintea lui, propune la rândul-i ca realitatea lumii să fie supusă concepției lui despre ea. Triumful imaginarului asupra realului este

1. *Que faire?*, ed. cit., p. 77.

2. Alain Badiou, *De quoi Sarkozy est-il le nom?*, col. Circonstances, 4, Éditions Lignes, Fécamp, 2007.

3. *Que faire?*, ed. cit., p. 77.

4. *Éloge de la politique*, ed. cit., pp. 80–84.

rețeta letală practică de toate regimurile comuniste, esența însăși a clasicidului.

În fond, Badiou a rămas blocat în secolul trecut, pe vremea UFCML. E același bun leninisto-stalinisto-maoist ca înainte. După părerea lui, comunismul pus în practică până-n prezent nu e decât o „schită”, promițătoare, desigur, dar insuficientă. Fără ezitare, pledează pentru mult mai mult radicalism. „Nu pentru că erau comuniste au eșuat «statele socialiste», afirmă el, ci pentru că erau astfel în prea mică măsură.”¹ Nimic nu s-a întâmplat după cum fusese prevăzut, regretă Badiou, „cu excepția propunerilor pasionante din faza finală (1971–1975) a Revoluției Culturale din China. Acela era un program de bază al comunismului”², afirmă el admirativ. Modelul lui rămâne „Clica celor Patru”, condusă de soția lui Mao, care a făcut să domnească teroarea până când Deng Xiaoping a pus capăt stăpânirii sale. „O lovitură de stat”, acuză Badiou, nostalgic al epocii maoiste. Admirația sa merge în urmă până la comuna populară chineză, un model de viață colectivă în care totul era pus în comun, în care bărbații și femeile trăiau separat, în care copiii erau luați de lângă părinții lor ca să fie îndoctrinați. Să ne amintim că acest „comunism total” a dus la foametea din timpul Marelui Salt Înainte, responsabilă pentru cel puțin 30 de milioane de morți.

Comunismul pe care-l prețuiește Badiou este replica a ceea ce khmerii roșii au pus în practică vreme de patru ani în „Kampuchia Democrată”, fiind ei înșiși admiratori ai Revoluției Culturale și ai Clicii celor Patru: mai precis instrumentalizarea și radicalizarea unui tineret incult, eradicarea oricărei culturi, înrobirea populației. Chiar

1. *Ibid.*, p. 34.

2. *Ibid.*, p. 33.

și astăzi, poporul chinez încă e bântuit de trauma pe care a suferit-o la începutul anilor '70, dar cine cunoaște în Occident detaliile acestei povești teribile? Veșmintele cele noi ale lui Alain Badiou sunt zdrențe vechi care strălucesc datorită ignoranței contemporanilor săi.

Badiou se hrănește de pe urma urii față de democrație, capitalism, liberalism și imperialism. „Astăzi, dușmanul nu se numește Imperiu, nici Capital. Se numește democrație“, tună el.¹ Badiou detestă civilizația și cultura din care provine, ceea ce corespunde, la acest intelectual mic-burghez, unei uri neobosite față de sine, o afecțiune psihologică clasică. Nu din iubirea față de omenire se hrănește și nu pentru ea militează. Se vede drept un revoluționar însărcinat să călăuzească poporul ignorant pe calea cea bună. Cine nu aparține cercului ilustru al intelectualilor comuniști face parte, pentru el, dintre „oamenii de rând“². Khieu Samphan, numărul doi din regimul khmerilor roșii, le-a dat într-o zi unor tineri revoluționari cambodgieni definiția comunismului: „Zero pentru tine, zero pentru el, aceasta este adevărata egalitate“³. Badiou visează la această uniformizare la nivelul de jos, cu condiția ca el să-i fie ordonatorul, aflat deasupra vulgului.

Cum am mai zis: filozoful are dreptul să spere la acest viitor și să-l proclame, dar chiar trebuie să ne lăsăm îmbătați de nihilismul lui? Exeget al lui Platon și autor de disertații despre iubire, despre fericire, Badiou reușește să facă uitat faptul că e un negaționist. Cum

1. Prefață la ediția italiană a cărții *Metapolitica*, Cronopio, Napoli, 2012, p. 14.

2. *Éloge de la politique*, ed. cit., pp. 109–110.

3. *Apud* Philip Short, *Pol Pot: Anatomie d'un cauchemar*, Denoël, Paris, 2007, p. 408.

să ni-l închipuim pe un Faurisson revărsându-se din timpul vieții peste literatura secolului al XIX-lea, specialitatea sa de bază, fără ca nimeni să-i amintească totuși că a negat camerele de gazare?

Badiou e un caz extrem, dar nu unic. Și-a găsit în colegul lui filozof Slavoj Žižek un tovarăș de joacă negaționistă. De origine slovenă, Žižek a cochetat în tinerețe cu socialismul real compunând discursuri pentru conducerea Partidului Comunist din țara sa, pe-atunci parte a Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, condusă de Tito. În timpul unui sejur de studii la Paris, a descoperit psihanaliza, care a făcut din el un straniu, dar nu unic, amestec de gânditor marxisto-leninisto-freudian. Această dimensiune psihanalitică explică poate de ce Žižek se arată mai puțin conștient de consecințele argumentației sale decât Badiou, sau mai puțin prudent în orice caz. Amândoi pretind că Ideea comunistă este inalterabilă. „Ea va supraviețui ca o fantomă, bântuind iar și iar, scrie Žižek, cu o persistență fără sfârșit pe care o exprimă cel mai bine cuvintele acestea din *Worstward Ho* a lui Beckett: «Să încerci din nou, să dai greș din nou, să dai greș mai bine»“. Îmbucurător program.

În ciuda refuzului său de a califica regimurile comuniste drept totalitare – o noțiune-„subterfugiu“ care vizează „să-i neutralizeze pe radicalii liberi, să asigure hegemonia liberal-democrată“¹ –, Žižek concede că stalinismul a făcut câteva excese dictatoriale, mai ales în vremea Marii Terori staliniste. Totuși, disculpă ideologia. Mecanismul s-ar fi pus în mișcare din vina oamenilor: „Politbiuroul acționa mânat de panică, îl scuză el, încerca cu disperare să țină sub stăpânire cursul evenimentelor

1. Slavoj Žižek, *Vous avez dit totalitarisme?*, Éditions Amsterdam, Paris, 2013, p. 11.

și să recâștige controlul asupra situației¹. O negare tipică a faptelor. Arhivele disponibile atestă, dimpotrivă, că această mașinărie de ucis a fost folosită macabru și fără milă de toți ierarhii din Politbiuro care parafau fără nici o ezitare listele interminabile de victime ce trebuiau eliminate, după care se duceau să se distreze la un film, în compania lui Stalin.

La fel ca Badiou, Žižek îl cinstește pe zeul său Mao. Proclamă acest lucru în prefața unei antologii de texte ale Marelui Cărmaci, căruia-i conferă titlul de „stăpân marxist al dezordinii”². Elogiază radicalismul conducătorului chinez, o virtute care uneori le-a lipsit altor șefi comuniști: „Problema încercărilor revoluționare de până acum, scrie el, nu e că au fost «prea extreme», ci că n-au fost îndeajuns de radicale” (p. 43). Cu același elan entuziast, Žižek pune alături epurările staliniste și Revoluția Culturală, salutând „dimensiunea suprapersonală a acestor evenimente” (p. 41). Să-nțeleagă cine poate. Lăudător îndrăzneț, Žižek merge până acolo încât elogiază lichidarea țăranilor operată de Mao prin foametea din timpul Marelui Salt Înainte. El consideră această politică mai rațională decât exterminarea evreilor de către Hitler: „38 de milioane de chinezi au fost înfometați și aruncați în sclavia ce i-a dus la moarte, recunoaște el. Mao știa exact ce se-ntâmplă, când spunea: «S-ar putea să fie nevoie ca jumătate din China să moară». Aceasta e atitudinea instrumentală dusă la extrema sa radicalitate, aprobă Žižek: să ucizi, în cadrul unui efort necruțător, pentru a îndeplini un obiectiv reducându-i pe oameni la un mijloc de care te poți apoi dispensa” (p. 22). Aici nu mai e vorba de negarea crimei, ci de elogierea ei pentru binele Cauzei.

1. *Ibid.*, p. 132.

2. *Slavoj Žižek présente Mao*, La Fabrique, Paris, 2008.

„Holocaustul nazist n-a fost asta, continuă el: uciderea evreilor n-a fost parte dintr-o strategie rațională, ci a constituit un scop în sine, un exces «irațional», planificat cu meticulozitate“ (*ibid.*). Mai limpede spus, a înfometa milioane de țărani e o politică scuzabilă fiindcă era nevoie de ea pentru a construi comunismul, pe când a extermina milioane de evrei fiindcă îi consideri ființe inferioare e condamnat pentru că acțiunea aceasta nu răspunde nici unei logici politice. Fără-ndoială, imunitatea pe care le-o conferă criminalilor comuniști marxism-leninismul n-a mai fost niciodată formulată atât de direct.

Cartea întru cinstirea „gândirii Mao Zedong“ se încheie cu o scrisoare a lui Badiou adresată lui Žižek, scrisă pe tonul profesorului care-i ține elevului său o predică despre felul cum a alcătuit prefața. Filozoful francez nu-i reproșează colegului sloven radicalismul, ci, dimpotrivă, îi deplânge umanismul îmbibat cu „morală capitalistă“. „În detalii, nu te detașezi mereu cu totul de imaginea folclorică și repugnantă pe care iubitul nostru Occident [...] înțelege să i-o dea ultimului mare revoluționar marxist din istoria mondială“, îl admonestează Badiou cu privire la Mao (p. 286). Pentru a nu mai cădea într-o asemenea capcană, pentru a nu mai ceda vicleniilor capitalismului, el îl sfătuiește pe Žižek „să nu mai părăsească niciodată problematica politicii de emancipare, numită și politică comunistă, în cadrul căreia citim, apreciem ori criticăm opera lui Mao“ (p. 288). Numai și numai prin grila de lectură marxist-leninistă trebuie evaluată și discutată practica comunistă, afirmă tranșant filozoful. „Doar stânga radicală e capabilă să schițeze toate contururile dezastrului“, îi ține isonul Žižek în răspunsul lui (p. 296). Nu se pune problema de a scuza tragedia comunistă, ci de a face în așa fel încât ea să nu dăuneze idealului. Negaționism asumat cu conștiința ușoară.

IV. BANALIZAREA NEGAȚIONISMULUI DE STÂNGA

George Bernard Shaw, care avea gustul paradoxului și simțul formulării, pretindea că „cine n-a fost comunist la douăzeci de ani n-are inimă, iar cine încă e comunist la patruzeci de ani n-are cap“. Preceptul a făcut furori, pentru a justifica angajamentul, cu toate că autorul s-a înamorat de URSS și de Călăuza ei supremă, Stalin, abia după vârsta de 70 de ani, devenind apoi un „tovarăș de drum“ inveterat, până la moartea sa în 1950.

Puterea de atracție a utopiei comuniste constă în faptul că monopolizează speranța, care e apanajul întregii omeniri. Promisiunea egalității pentru toți, metoda de a o obține, prin voința poporului, și țelul ce trebuie atins, o societate eliberată de orice piedică, te fac să visezi. Există în această religie seculară, cum a numit-o Raymond Aron, o latură cristică, în care „cei din urmă vor fi cei dintâi“, în care gospodina va putea conduce statul, cum anunță Lenin, cu paradisul promis pentru aici jos, pe pământ. Trebuie să ai inima împietrită ori să fii indiferent la soarta comună a omenirii, ca să rămâi insensibil la asemenea angajamente. În acest sens, toți – sau aproape toți – avem ceva comunist în noi. O idee, oricât ar fi ea de frumoasă, nu are totuși valoare, ori nu poate căpăta valoare, decât atunci când e pusă-n practică, altfel rămâne *ad vitam* o

fantasmă. „Un om nu trebuie judecat după ceea ce spune sau gândește despre sine, ci după ceea ce face“, spunea Lenin. Preceptul se aplică și modului în care sunt puse în practică ideologiile.

Nu atât cauzele eșecului comunismului sunt problematice – o simplă judecată de bun-simț cu privire la premisele lui e de ajuns ca să le înțelegem –, cât persistența iluziei. Încă din 1920, Léon Blum prevestea catastrofa, la congresul de la Tours, care a dus la ralierea majorității socialiștilor francezi la tezele Internaționalei a Treia de la Moscova pentru înființarea Partidului Comunist. De la tribună, Blum a avertizat asupra tentației de a vrea să aplice în toate țările experiența bolșevică, fără să ții cont de specificul național al fiecăreia. A acuzat Moscova că încearcă să impună în fiecare partid comunist o conducere clandestină, subordonată, care își va exercita autoritatea în sânul partidului cu scopul de a târî „masele inconștiente în spatele unor avangarde“, fără să-și dea seama. A reduce revoluția la o „luare în stăpânire a puterilor publice printr-o lovitură-surpriză simultană cu o lovitură de forță“, cum a făcut Lenin în octombrie 1917, nu e altceva decât „blanquism“, a acuzat el. Centralismul democratic, modul de organizare internă impus de Moscova partidelor care aderă la Internațională, blochează orice respirație politică, a continuat Blum. De pe urma acestui mod de funcționare nu pot rezulta decât „uniformitate și omogenitate absolute“, care fixează doctrina o dată pentru totdeauna: „Cine nu-l acceptă nu intră în partidul vostru, cine nu-l mai acceptă va trebui să-l părăsească“

Dictatura proletariatului s-a aflat în centrul criticilor conducătorului socialist. El i-a avertizat pe cei ce voiau să urmeze acest model: „Dictatura voastră nu mai este

dictatura temporară care vă va permite să puneți la punct ultimele lucrări de edificare a societății voastre, spune. Ea este un sistem de guvernare stabil, aproape înrădăcinat în mintea voastră, la adăpostul căruia vreți să faceți toată treaba. Asta e sistemul de la Moscova [...]. Lucrul acesta este atât de adevărat, încât, pentru prima dată-n istoria socialistă, luați în calcul terorismul, nu ca pe soluția ultimă, nu ca pe măsura extremă pentru salvarea publică pe care le-o veți impune rezistențelor burgheze, nu ca pe o nevoie vitală pentru revoluție, ci ca pe o metodă de guvernare¹.

Lovitură de stat, și nu revoluție populară (ceea ce Blum denunță drept „blanquism“, de la numele revoluționarului francez Auguste Blanqui, adept al forței), dictatură a partidului, și nu dictatură a proletariatului, atotputernicie a direcției și practicilor teroriste – sunt metehne comuniste identificabile încă dintru-nceput: ele au dus la catastrofă. Liderul socialiștilor francezi o fi fost oare singurul clarvăzător din generația sa?

Lenin, minoritar printre revoluționarii ruși de la începutul secolului trecut, a ajuns până la urmă să domine dezbaterile adoptând mereu pozițiile cele mai extreme pentru a-i obliga pe adversarii lui să-l urmeze în hotărârea lui de „a merge până-n pânzele albe“, cu riscul de a trece drept contrarevoluționari. După februarie 1917 și înlăturarea de la putere a țarului, bolșevicii au practicat politica răului suprem, vorbe violente, acțiuni în forță pentru a constrânge celelalte formațiuni revoluționare să uzeze de aceleași metode cu riscul de a fi acuzate că trădează poporul. Apoi a venit lovitura de stat din octombrie 1917, urmată de Teroare, imediat. Leninismul, inseparabil

1. http://ps-cantons-marines-vigny.pagesperso-orange.fr/histoire/blum_tours.pdf.

de marxism în ce privește punerea sa în aplicare, mizează pe radicalism pentru a-și tetaniza adversarul înainte să-l doboare.

Această metodă de acțiune, vizată de Blum în discursul său de la Tours, este una din cheile succesului practic al comunismului din secolul XX. În ciuda eșecului evident al utopiei, care a ieșit la iveală foarte repede, iluzia a persistat datorită mai ales terorismului intelectual pe care toate partidele comuniste, fidele metodelor bolșevice, l-au impus împrejurul lor. Un ascendent totalitar asemănător a contribuit la colonizarea minților și la orbire. „Cine nu e cu noi e împotriva noastră“ a fost un slogan eficient din arsenalul de argumente comunist.

Oprobriul la care e supus în continuare în zilele noastre anticomunismul, calificat peiorativ drept „primar“ sau „visceral“, este unul dintre stigmatul acestui terorism intelectual. Pentru a-i măsura eficacitatea, e suficient să ne facem, fiecare, un rapid examen de conștiință. Se impune să te ferești să fii anticomunist, ceea ce nu i-ar trece nimănui prin gând cu privire la antifascism și antinazism. Cei pe care invectiva îi intimidă cel mai mult se grăbesc să afișeze o bună-credință progresistă denunțând relele capitalismului – se găsesc din belșug – și dând totodată asigurări că rămân atașați idealurilor generoase ale comunismului. Cei îndrăzneți recunosc că nu mai cred tocmai în aceste idealuri, însă îi conced câteva aspecte pozitive socialismului real – educația, sănătatea gratuită, ocuparea totală a forței de muncă etc., elemente de propagandă devenite adevăruri – ca să nu treacă drept reacționari inveterați. Cei mai curajoși, sau cei mai lucizi, își asumă anticomunismul având grijă să adauge că ei sunt, înainte de orice, antitotalitari, căci detestă, în plus, deopotrivă nazismul și islamismul.

A condamna comunismul în virtutea bilanțului său criminal este o chestiune de morală, și nu o luare de poziție politică. Acum, dacă avem cu toții o urmă de comunism în noi, trebuie să recunoaștem că nici negaționismul de stânga care-i păstrează iluzia nu ne e străin. Patimă omenească prin excelență, împărtășită atât de multă vreme, comunismul face obiectul unui doliu de când speranța s-a năruit. Tăcerea și/sau indiferența care acoperă povestea asta sunt manifestări ale lui. Trăim acel moment în care nu e deloc plăcut să vorbim despre cauza suferinței noastre, pentru că încă n-am depășit-o complet. Orbirii dinainte îi urmează acum o amnezie parțială, cauzată atât de nostalgie, cât și de conștiința vinovată că am putut crede în așa ceva. Cu toții suntem, mai mult sau mai puțin, negaționiști de stânga.

Memoria captivă

Secolul XX a fost secolul comunismului, totul a gravitat în jurul lui, inclusiv geamănul și dușmanul său totalitar de la care a împrumutat metode de înrobire și de exterminare. De la speranța născută de octombrie 1917 la disperarea trăită în spatele Cortinei de Fier, de la lupta antifascistă la Războiul Rece, de la lupta de clasă la dezgheț, de la decolonizare la *boat people*, de la adeziune la respingere, marxism-leninismul a fost marea problemă a lumii de ieri. Globalizarea pe care o trăim astăzi a început să se dezvolte după căderea blocului socialist, care a făcut loc schimburilor. De-acum am dat pagina, cel puțin pe Bătrânul nostru Continent, însă mințile oamenilor vor rămâne marcate. Timpul istoriei nu e și timpul oamenilor, fiecare generație crede că descoperă America, fiecare nouă epocă se vrea liberă de moștenire. Comunismul este

moștenirea noastră, chiar dacă acest trecut pe cei mai mulți nu-i mai interesează astăzi. O doză de uitare e inevitabilă. Clișeele care însoțesc în continuare percepția noastră asupra utopiei dovedesc cât de pregnant își exercită ea puterea. Comunismul nu rimează oare întotdeauna cu egalitate, progres, pace, inteligență, pe scurt, cu valori umaniste despre care ni se explică cum că au fost prost aplicate ori că încă n-au fost înfăptuite, cum proclamă negaționiștii de stânga? Să afirmi, din contră, că diavolul se ascunde în ideologie, că acel comunism care a existat e singurul posibil rămâne greu de înțeles și încă și mai greu de rostit.

La începutul anilor '50, Czesław Miłosz, viitor laureat al Premiului Nobel pentru literatură, depune mărturie din Polonia lui socialistă despre mantia de plumb care-i înăbușă țara sub ochii nepăsători ai occidentalilor. *Gândirea captivă*, titlul strigătului său de durere, desemnează arestarea minților din Est și deopotrivă orbirea inteligențelor din Vest. Poliția politică de o parte a Cortinei de Fier, dezertarea morală de cealaltă parte făceau la unison jocul asasinilor culturii. În zilele noastre, e rândul memoriei să fie captivă și al istoriei să pătimească din pricina asta. Mediul politico-cultural în care trăim este, cum se și cuvine să fie, în parte moștenirea acestui trecut, chiar dacă suntem convinși că am trecut într-o cu totul altă epocă. Or acest trecut, dominat de comunism, a fost banalizat înainte să fie inclus în patrimoniul nostru, ceea ce înlesnește înflorirea negaționismului de stânga care ne chinuie pe toți, mai mult sau mai puțin, și care sfârșește prin a ne afecta memoria.

Să luăm un caz vechi deja. Sartrouville e o comună din fosta centură roșie a Parisului, cum se spunea pe vremuri, stăpânită o veșnicie de Partidul Comunist Francez.

Așa cum era tradiția în fiefurile lor, comuniștii vegheau la buna educație a celor aflați sub administrația lor botezând străzi cu numele eroilor lor pentru ca locuitorii să cunoască epopeea glorioasă a socialismului și a partidului. Strada Lenin se întretăia cu strada Ho Și Min, Maurice Thorez mergea în paralel cu Jacques Duclos, Marcel Cachin se învecina cu Benoît Frachon etc. La sfârșitul lui 1989, când cade Zidul Berlinului, noul primar de centru, Laurent Wetzel, întreprinde rebotezarea locurilor cu pricina pentru a face cunoscută o altă istorie. Strada Lenin devine Charles de Gaulle, cea a lui Thorez e redenumită Robert Schuman, Duclos îi cedează numele lui Saint-Exupéry etc. Protest vehement din partea opoziției comuniste și a stângii în general. Wetzel, e adevărat, este un recidivist, ceea ce-i agravează situația.

Cu câțiva ani mai înainte, pe când nu era încă decât consilier municipal, el refuzase să participe la inaugurarea unei străzi Marcel Paul, fost ministru comunist al producției industriale imediat după război și în plus fondatorul Federației Naționale a Deportaților și Deținuților Rezistenți și Patrioți (FNDIRP). Mai mult pe rezistent decât pe ministru voia Partidul Comunist Francez să-l onoreze dând numele său unei străzi. Mai mult pe deportat decât pe rezistent îl contesta Wetzel când a luat hotărârea boicotului. Profesor agregat de istorie, își cunoștea bine subiectul. Arestat în noiembrie 1941 de germani, Marcel Paul a fost încarcerat la închisoarea La Santé și apoi la închisoarea centrală de la Fontevrault, după care a fost transferat, trei ani mai târziu, la Buchenwald. În lagărul de concentrare, Paul devine *kapo*. Desemnat de germani, el trebuie să-i „încadreze” pe ceilalți prizonieri. În acest post, putea merge până la a avea drept de viață și de moarte asupra colegilor săi de suferință. *Kapo* Paul

a putut astfel să-și protejeze tovarășii comuniști, înregistrându-i pe alții pentru a fi transferați în alte lagăre, inclusiv în lagărele morții. Un rol deloc glorios, pe care l-au mai îndeplinit și alți comuniști, cum a povestit mai târziu Jorge Semprún, un fost deținut la Buchenwald și el, în *Ce duminică frumoasă!* și *Scrisul sau viața*¹. Prizonieri dintre cei mai obedienți au fost *kapos* în lagărele germane; câteodată, unii au fost acuzați de colaborare la mișcarea de Eliberare, în vreme ce peste protagoniștii comuniști ai acelei lupte de clasă sub forma deportării s-a așternut vălul uitării. Wetzel a fost dat în judecată pentru defăimare la adresa memoriei lui Marcel Paul, decedat în 1982, de către camarazii săi din Asociația Franceză Buchenwald-Dora și din FNDIRP. Acțiunea reclamanților a fost până la urmă respinsă, instanța considerând că „istoricul care acționează pe post de conștiință, după ce și-a verificat informațiile, fără să le deformeze, nu poate fi condamnat”².

Memoria lui Marcel Paul rămâne până azi onorată printr-o stradă, nu în Sartrouville, ci în arondismentul XIV al Parisului, inaugurată de Bertrand Delanoë pe vremea lui. Luând în considerare teritoriile franceze în ansamblu, mai mult de optzeci de străzi, bulevarde ori scuaruri poartă numele lui Lenin.³ Panteonul comuniștilor francezi rămâne și el consecvent. Există, în jurul Parisului, mai multe străzi Maurice Thorez sau Jacques Duclos, doi conducători ai Partidului Comunist Francez

1. Grasset, Paris, 1978, și Gallimard, Paris, 1994 [ed. rom.: *Scrisul sau viața*, trad. de Nicolae Baltă, Paralela 45, Pitești, 2000 – n. tr.].

2. Relatare a ședinței de judecată în „Sur la liberté de l'historien” [în instanță la Versailles, 17 ianuarie 1985], *Vingtième Siècle*, nr. 8, 1985, pp. 117–122.

3. http://fr.wikipedia.org/wiki/Rue_Lénine.

care s-au îngrijit la vremea lor mai mult de interesele Internaționalei Comuniste decât de soarta muncitorilor de la Renault. S-ar putea, de altminteri, ca locurile care comemorează foști conducători ai PCF, sindicalişti prop-tiți ori tovarăși de drum ai partidului să fie mai nume-roase decât cele menite să salute memoria altor actori politici și culturali francezi din secolul XX. Cu timpul, această glorificare a eroilor comuniști are de ce să ne ridice întrebări, în ciuda amneziei noastre. Cine-și mai amintește, de pildă, că Henri Barbusse, autorul unor lucrări remarcabile despre ororile Primului Război Mon-dial – *Le Feu*, *Carnets de guerre* –, a fost un lingușitor al lui Stalin, căruia i-a alcătuit prima biografie oficială, și un stipendiat al Moscovei pe vremea când conducea re-vista *Clarté*? Cine mai știe că savantului Frédéric Joliot-Curie, alt erou comunist, serviciile secrete sovietice îi erau la fel de familiare precum fizica nucleară?

O mulțime de intelectuali din secolul trecut, lăsați pe tușă de memoria noastră, sau în orice caz neglijați, ar merita să fie și ei celebrați dacă n-ar fi făcut greșeala să rămână insensibili la lumina venită din Est, ba mai rău, dacă n-ar fi denunțat uneori orbirea colegilor lor. Să con-struiești o memorie e rareori o operațiune neutră, mai ales în Franța, unde, potrivit uzanței, intelectualul „pro-gresist” merită să fie ținut minte mai mult decât alții. Să luăm cazurile celebre ale lui Paul Éluard și Louis Aragon, al căror talent a fost la fel de mare precum tovarășia lor cu crimele comuniste. Numele lor stau scrise pe frontis-picii de licee, pe plăcuțe care indică piețe, străzi, inclusiv o stație a metroului parizian. Artiștii sunt onorați, com-plicii, uitați.

Victor Serge, revoluționar încă de la-nceput, care a făcut greșeala să creadă în paradisul sovietic, care a mers

acolo în anii '20, care a cunoscut acolo Gulagul până să fie eliberat în 1936 grație unei campanii internaționale în sprijinul său, a denunțat la vremea lui complicitatea celor doi poeți cu ucigașii confrăților lor scriitori.¹ „Poezia trebuie să ridice glasul ca să-i biciuiască pe călăi, să preamărească eroismul celor torturați, să păstreze vie memoria mândră a celor împușcați, aceasta este în vremea de azi una din menirile ei cele mai adânc umane, scrie Serge. Însă faptul că poezia aceasta e adesea semnată de poeți care, în același timp, îl laudă pe călău, îl elogiază pe torționar, îi insultă pe cei împușcați, mint pe mormintele unei alte rezistențe, «pusă în mișcare» de aceleași motive – apărarea omului împotriva tiraniei –, ne conduce, printr-o înspăimântătoare alchimie, la negarea tuturor valorilor afirmate. Aurul pur nu mai este decât o mângă tulbure. Conștiința scriitorului se vădește a avea culise întunecoase.“

Éluard a rămas în posteritate ca autorul poemului „Libertate, scriu numele tău“, simbol al unui licăr de speranță în mijlocul întunericului ocupației naziste. În schimb odele lui pentru Stalin au fost repede uitate: „Și Stalin pentru noi e viitorul / Și Stalin risipește azi orice necaz / Încrederea e rodul minții lui făcute din iubire / Strugure al gândirii perfect pânguit / În viață el ne face să nu cunoaștem toamna / Renaștere e al lui Stalin orizont, fără sfârșit“². Victimă a unei scindări a minții, curentă în epocă, Éluard credea că există victime bune și victime rele, că poate să-i acuze pe torționarii naziști și să-i elogieze pe călăii sovietici. „Moartea inteligenței. Moartea eticii“, conchide Victor Serge în apostrofa lui. Dacă talen-

1. Victor Serge, „La tragédie des écrivains soviétiques“, supplément la *Masses*, ianuarie 1947, pp. 10–11.

2. Paul Éluard, *Cahiers du communisme*, ianuarie 1950.

tul poetului nu iese cu nimic știrbit, dimensiunea morală a angajamentului său este în schimb pătată.

Cazul lui Louis Aragon e și mai puțin scuzabil. El nu s-a mulțumit doar să-l tămâieze pe Stalin: a fost în slujba lui în timpul vieții, după care n-a încetat nici o clipă să servească URSS. Poet și scriitor de excepție, fără-ndoială, a fost totodată un aparatcic comunist până-n măduva oaselor, lucru adesea uitat. Maestru în lingușirea călăilor și deopotrivă maestru în criticarea colegilor săi, Aragon a făcut toate mizeriile posibile: și-a trădat prietenii suprarealiști, a aplaudat execuțiile, a făcut pe polițistul cultural, a fost trompeta Moscovei, a cedat lingușelilor venite din partea comanditarilor săi. Obedient, scriitorul și-a ratat în parte opera, cum de altfel își dă seama el însuși la sfârșitul vieții, însă fără să ajungă să-și facă autocritica.

E interesant să comparăm notorietatea de care se bucură încă Aragon cu ostracizarea mascată la care e supus până astăzi Céline. „Coborâți, tovarăși milițieni, / Coborâți, voi, milițieni, / Tot mai departe, tot mai departe spre Occident, unde dorm / Copiii bogați și târfele de lux [...] / Sculați-vă-mpotriva mamelor voastre / Lepădați noaptea ciurma și familia“¹, a scris unul din ei. „Evreii, din punct de vedere rasial, sunt niște monștri, niște hibrizi, o adunătură de rateuri care trebuie să dispară. [...] În ansamblul omenirii, ei nu sunt, s-o spunem pe șleau, decât niște corcitură cangrenoase, stricăcioase, putrede“, a scris celălalt². Ură de clasă *versus* ură de rasă, ură de oameni,

1. Louis Aragon, „Front rouge“, în *Littérature de la Révolution mondiale*, Éditions d'État Moscou-Leningrad, iulie 1931, nr. 1, pp. 39-46.

2. Louis-Ferdinand Céline, *L'École des cadavres*, Denoël, Paris, 1938, p. 108.

în orice caz. Aragon a adorat GPU*, poliția politică sovietică responsabilă pentru toate masacrele din URSS: „Cânt necesarul GPU al Franței / Un GPU de niciunde și de pretutindeni / Cer un GPU care să pregătească sfârșitul unei lumi / Cereți un GPU care să pregătească sfârșitul unei lumi, să-i apere pe cei ce sunt trădați / Să-i apere pe cei ce sunt mereu trădați / Cereți un GPU voi, cei încovoiați și cei uciși / Cereți un GPU / De GPU avem nevoie / Trăiască GPU, al eroismului chip dialectic [...] / Trăiască GPU, adevărata față a măreției materialiste“¹. Céline l-a preamărit pe Hitler, purtătorul speranțelor sale rasiste: „Mă simt foarte bun prieten cu Hitler, foarte bun prieten cu toți germanii, socotesc că-mi sunt frați, că au dreptate să fie rasiști. Aș suferi enorm dacă vreodată ar fi înfrânți. Găsesc că adevărații noștri dușmani sunt evreii și francmasonii. [...] Că e o crimă faptul că suntem obligați să purtăm război împotriva unor oameni din rasa noastră, care nu ne cer nimic“². Dacă cuvintele ar putea ucide, Aragon și Céline ar fi amândoi niște asasini. Totuși, nu i-ar trece nimănui prin gând să considere că cei doi au comis greșeli egale. Comunistul recunoscut Aragon e celebrat, ucenicul nazist Céline e ținut la distanță.

De curând, în mediile culturale franceze s-a iscat o polemică în legătură cu casa în care s-a născut Pierre Loti, în curs de renovare în cadrul unei campanii de salvare a patrimoniului. SOS Racisme, Uniunea Studenților Evrei din Franța, Consiliul coordonator al organizațiilor

* Gosudarstvennoe Politiceskoe Upravlenie – Direcția Politică de Stat, urmașă a CEKA și precursoră a KGB-ului (n. tr.).

1. „Vive le Guépéou“, în *Persécuté persécuteur* (1931), reeditat în *Œuvres poétiques complètes*, tome 1, Gallimard/La Pléiade, Paris, 2007, pp. 534–538.

2. *L'École des cadavres*, ed. cit., p. 151.

armene din Franța au amintit, pe bună dreptate, remarcile rasiste făcute de autorul *Pescarului din Islanda* împotriva evreilor și armenilor. Aceste asociații au cerut să fie amânate lucrările de restaurare. Nici un glas nu s-a ridicat, sau a făcut-o inaudibil, ca să solicite rebotezarea stației de metrou Aragon.

E la fel de nepotrivit să-i judeci pe eroii de ieri cu privirea de azi pe cât este să ocultezi scrieri vechi în numele moralei actuale, cum cer unii maestri ai cenzurii din zilele noastre. Putem totuși să ne mirăm că indignarea se îndreaptă cel mai adesea într-o singură direcție, că ea incriminează într-o parte ceea ce în cealaltă parte uită. Motivele indulgenței de care beneficiază comunismul le știm, efectele, mai puțin. Memoria noastră captivă sfârșește prin a banaliza răul când de fapt ar fi necesar să-i cunoaștem limitele. Negaționismul „soft“, moștenire a deceniilor de cultură comunistă, tulbură granițele moralei.

Să luăm un alt exemplu, pe cel al lui Ian Brossat, viceprimar al Parisului, cap de listă al Partidului Comunist Francez la alegerile europarlamentare din 2019, căruia i se întrevea un viitor strălucit în partidul său, dacă acesta din urmă va mai avea un viitor. Respectând regulile democrației, fără să umble cu cuțitul în dinți, cum se zicea pe vremuri, tânărul Brossat, în vârstă de 38 de ani, n-are nici o legătură cu trecutul organizației din care face parte și, fără-ndoială, e convins că lucrează pentru un comunism cu totul nou. Dacă ne uităm în biografia lui, aflăm că bunicul său, Marcus Klingberg, evreu polonez născut la Varșovia, s-a refugiat în URSS, după ce țara sa a fost împărțită în urma Pactului germano-sovietic din august 1939. După război, bunicul a emigrat în Israel, unde a înființat un institut de cercetare în domeniul biologiei pentru a studia armele chimice și bacteriologice.

Marcus Klingberg era totodată spion KGB. Arestat în 1983, a fost condamnat la douăzeci de ani de închisoare de către justiția israeliană. Brossat povestește această aventură într-o carte în care nu-și ascunde mândria pentru înaintașul său.¹ „Am știut întotdeauna că James Bond ar putea căpăta și altă înfățișare: Saba (porecla bunicului) ne-a dovedit, încercare după-ncercare, că era invincibil“, declară el pentru *L'Humanité*.² Chiar dacă admitem că Marcus Klingberg a fost un membru al Abwehr sau, mai rău, al Gestapoului ori al SS, e dubios că tânărul comunist evocă acest trecut cu atâta ușurință, ba chiar cu lejeritate.

Comparația nu e deloc scandaloasă. Pe vremea Uniunii Sovietice, KGB-ul a avut atât rolul de serviciu de spionaj (la fel ca Abwehr), cât și rolul de poliție politică (Gestapo) și corp militar de elită (SS). „Scutul și brațul înarmat al Partidului“, cum îi era deviza, Comitetul pentru Securitatea de Stat a fost *Responsabilul* cu treburile murdare ale regimului. Supraveghere, arestare, pedepsire, KGB-ul, mai mult decât oricare alt organ al puterii sovietice, are blazonul pătat de sânge. Să-i fi membru, fie și în secțiile de spionaj, însemna să aparții clanului călăilor. Mai degrabă decât mândrie, măcar rușine ar fi trebuit să manifeste Brossat ca datorie față de acest trecut. Afecțiunea pentru strămoșul lui l-a orbit probabil, însă fără-ndoială că și convingerile sale politice actuale i-au înlesnit orbirea. Nimeni din mass-media n-a comentat această reabilitare a unui agent KGB transformat în erou. O manifestare banală a negaționismului „soft“, care ni se pare cu atât mai benign cu cât e mai răspândit. Minteia noastră se

1. *L'Espion et l'enfant*, în colaborare cu Valérie Péronnet, Flammarion, Paris, 2016.

2. 23 martie 2016.

obișnuiește să nu vadă ori să nu vrea să-și amintească anumite fapte, un instinct omenesc, cum am mai spus, însă nu lipsit de consecințe. Memoria noastră captivă servește drept anticameră a acestui negaționism de stânga, mai „hard“ atunci când ajunge să nege crimele comunismului, fără ca asta să scandalizeze.

Memoria care cedează

Tovarășii de drum care au prosperat în anii '30 și care au cunoscut vremuri bune după război au avut mereu motive întemeiate să asculte glasul Moscovei, să adere la comunism cu gândul ori și cu fapta, unii – cei mai angajați – devenind membri activi ai unui partid comunist, ceilalți slujind politica sovietică. Ideologul Lenin l-a (re)pus pe intelectual în centrul istoriei, un vis cu care acesta din urmă s-a legănat încă de pe vremea lui Platon, sau aproape. Seducția pe care a exercitat-o comunismul asupra minților oamenilor venea, la modul general, din intelectualizarea politicii pe care corpul scientist al marxism-leninismului a favorizat-o. Practica comunistă exprima într-o oarecare măsură esența politicii, instaurând un fel de imperativ categoric prin cunoașterea socialului pe care o oferea, chipurile, lupta de clasă, motorul istoriei, prezentată drept cale pentru toate societățile. Satisfacției pe care o dă minții această utopie i s-a adăugat impresia, pentru intelectual, că poate să se realizeze grație ei. Pe scurt, intelectualul a fost pentru religia seculară comunistă ceea ce este preotul pentru religia obișnuită: interpretul și totodată slujitorul unei voințe supreme. Acest memento ne ajută să-nțelegem că unui om de spirit i se poate ierta faptul că s-a rătăcit pe această cale, și, din contră, să-i privim cu suspiciune pe cei care nu l-au

urmat. Această stare de grație îl pune la adăpost pe intelectualul care a făcut alegerea. Poate că imunitatea lui nu va fi eternă, dar deocamdată e eficientă.

Privirea noastră asupra compromisurilor trecute e cu atât mai deformată cu cât suntem dispuși să reținem mai degrabă fața luminoasă a comunismului decât latura sa întunecată, promisiunile care nu-i angajează decât pe cei ce cred în ele, și doar arareori ce au însemnat ele pentru cei care le-au trăit. Două probleme, legate de practicile comunismului aflat la putere, și nu de speranțele lui eterate, au agitat în anii din urmă spiritele în mediul închis al intelectualității franceze până să fie clasate fără urmări, tocmai pentru că nimeni nu voia să se lupte cu latura aceea întunecată. A aminti aceste fapte nu înseamnă a judeca dacă sunt sau nu adevărate, ci e interesant să ne aducem aminte ce reacții au stârnit ele, proprii dorinței noastre de a uita, întrucât e vorba de un trecut comunist.

Cel mai recent caz e al Juliei Kristeva, scriitoare și psihanalistă de renume. De origine bulgară, trecutul a ajuns-o din urmă când, de la Sofia, a fost acuzată pe baza unor documente de arhivă că în anii '70 a lucrat drept agenta Sabina pentru poliția politică din țara sa. Potrivit dosarului care-o acuză, Sabina dădea Centralei sale informații despre mediile comuniste franceze și, secundar, despre politica arabă de la Paris. Nimic confidențial, dări de seamă care semănau mai mult a bârfe de cafenea decât a secrete de stat, informație la vedere. Ce credit să faci acestui gen de dezvăluiri venite dintr-o țară încă aflată sub influența fostelor cadre comuniste, convertite, multe din ele, în social-democrați sau în oligarhi corupți? Împricinata a dezmințit categoric faptele. Cazul s-a fâsâit.

Cu câțiva ani mai înainte, un alt scriitor francez de renume, originar dintr-o țară comunistă, Milan Kundera, fusese incriminat din cauza unui vechi document din anii '50, extras tot din arhivele poliției politice, din Republica Populară Cehoslovacia, în cazul lui. Acest document îl acuza că și-a denunțat un camarad care dezertase din armată, ceea ce i-a adus nefericitului ani mulți de închisoare. Kundera a protestat spunând că e nevinovat, și episodul a fost repede uitat.

Modul în care au fost primite aceste dezvăluiri e revelator pentru tulburarea pe care o poate provoca o afacere nelichidată. În primul rând, originea documentelor a fost pusă sub semnul întrebării. Polițiile din Est erau maestre ale manipulării, iar arhivele lor stau mărturie pentru asta. În regimurile comuniste s-a făcut mult caz de dosare, alimentând paranoia puterii, care vedea dușmani peste tot, începând cu poporul însuși. E foarte dificil în zilele noastre să deosebim adevărul de fals în aceste documente. După căderea Zidului Berlinului, toate țările foste socialiste au avut și încă au de gestionat problema credibilității fondurilor de arhive ale poliției. De semnele de întrebare asupra valorii lor au profitat adesea foștii călăi, care au reușit astfel să scape de răspunderea pentru faptele din trecut. Doar câteva țări foste comuniste au întreprins o muncă de recuperare a memoriei și și-au asumat riscul de a deschide cutia Pandorei pe care-o reprezintă acele arhive. Capitalele din Est care au avut încercări de a face curățenie au fost uneori acuzate de mccarthism*, de vânătoria de vrăjitoare de sinistră amintire. Necesara

* Termen provenind de la numele senatorului republican american Joseph McCarthy folosit pentru perioada de puternică suspiciune anticomunistă din Statele Unite (sfârșitul anilor '40-mijlocul anilor '60) (n. tr.).

denazificare din perioada postbelică n-a avut niciodată, din fericire, de înfruntat asemenea mașinațiuni. Din aceste motive și din altele, piesele din dosarele Kristeva și Kundera au fost prompt respinse, odată depășit momentul de surpriză. Nu faptele au părut rușinoase, ci ceea ce pun ele în cauză, și anume două personalități care nu lasă loc de suspiciune, totul provenind dintr-un trecut pe care preferăm să-l uităm.

Una dintre ciudățeniile istoriei este să privești trecutul cu ochii prezentului, să uiți contextele care au dus la o decizie sau alta, la un comportament ori altul. În chestiunile amintite, întâlnim situația inversă: prezentul prevalează asupra trecutului. Cele două personalități în cauză deveniseră de neatins. Poveștile despre ele, pe cât de vechi, pe-atât de îndoielnice, nu puteau aduce atingere statutului lor din prezent. Ceea ce au devenit a făcut improbabil ceea ce-au fost.

Julia Kristeva a ajuns în Franța în 1966 grație unei burse de studii din partea guvernului francez. Bulgaria socialistă a lui Jivkov nu era cunoscută drept cea mai deschisă dintre democrațiile populare. Tânăra studentă își lăsa în urmă familia. De fapt, e foarte probabil să fi fost nevoită să dea câteva asigurări pentru a putea profita de privilegiul unui sejur de studii de partea bună a Cortinei de Fier și pentru ca rudele ei să fie lăsate-n pace. Un teribil șantaj căruia nimeni nu poate spune cum i-ar fi făcut față. După aceea, banalitatea notelor atribuite agentei Sabina arată că ea s-a mulțumit să presteze servicii minime, ceea ce-i face cinste, dacă ținem seama de contextul de-atunci. Această afacere urâtă i-ar fi putut aduce mult rău, și la fel familiei ei. Dosarul Sabina a fost reînchis în 1973, arată arhivele. La acea vreme, Kristeva trăia deja cu Philippe Sollers, unul dintre intelectualii

cei mai maofili din Saint-Germain-des-Prés. Ea scapă de pe orbita Bulgariei, țară-satelit a Uniunii Sovietice, dușmanul ideologic al Chinei pe care-o venerază *Tel Quel*, revista animată de Sollers. Știm ce a urmat. Cuplul ajunge în 1974 în țara visurilor lor împreună cu alți câțiva camarazi maoiști francezi. Din această călătorie, organizată de partidul-stat, Julia Kristeva se-ntoarce cu o carte despre *Chinezi* care face din Republica Populară un exemplu de urmat al unei puteri feministe în devenire. Nimeni nu-i reproșează astăzi această orbire, și nici ea nu se căiește. A fi fost tovarășă de drum a maoismului în cel mai rău moment din istoria lui pare mult mai puțin condamnat decât a fi fost, poate, spion bulgar: față luminoasă *versus* latură întunecată.

În 1950, Milan Kundera studiază la Școala Superioară de Cinema din Praga și e membru al Partidului Comunist din 1947. Ani de plumb pentru Cehoslovacia: comuniștii au pus mâna pe putere în februarie 1948 ca urmare a „loviturii de la Praga“, care i-a înlăturat de la guvernare pe democrați, Partidul Comunist este condus de Klement Gottwald, un stalinist model, țara se-ndreaptă, condusă cu mână de fier, spre celebrele procese politice pe care Artur London le va povesti mai târziu în *L'Aveu (Mărturisirea)*. La fel ca în tot restul blocului socialist, populația e supusă unei discipline bolșevice. Kundera îi plătește prețul când este exclus din partid, exact în acel an 1950, pentru un fleac în jurul căruia va țese povestea romanului său *Gluma*. În 1956, e reprimat în Partidul Comunist, în perioada destalinizării. Rămâne membru până în 1970, când este din nou exclus, victimă, la fel ca mulți alții, a represiunii de după Primăvara de la Praga. Acestea sunt faptele, până la plecarea sa în Franța în 1975. Acuzația care i se aduce se bazează pe un raport al poliției în care se poate citi: „Praga, 14 martie

1950. Studentul Milan Kundera, născut pe 1 aprilie 1929 la Brno, rezident în campusul universitar Praga VII, s-a prezentat la comisariatul nostru și a semnalat că un anumit Miroslav Dvořáček [...], dezertor, urma să treacă pe la cămin după-amiază. [...] Agenții Rosický și Hanton au mers la fața locului și l-au arestat pe la ora 20.00“.

Odată depășit momentul de surpriză, s-a spus că cel care descoperise documentul de arhivă avea un motiv personal: era rudă cu unul din protagoniștii episodului. Ar fi fost, așadar, lipsit de obiectivitate. Vârsta sa fragedă ar explica, în plus, lipsa de experiență, iar angajatorul său, Institutul pentru Studiul Regimurilor Totalitare, ar fi o oficină anticomunistă. Validitatea documentului nu e pusă-n discuție, sursa e descalificată printr-o metodă de eschivă clasică. În străinătate, breasla intelectualilor se mobilizează pentru a-l achita pe Kundera, căci e de neconceput să fie vinovat. Philip Roth, Salman Rushdie, García Márquez și alți laureați ai Premiului Nobel pentru literatură își exprimă „indignarea în fața unei asemenea campanii orchestrate de calomnii“¹. Se poate ca Milan Kundera să fi fost acuzat din greșeală, dar apărătorii săi zeloși n-au permis să fie disculpat fără echivoc.

În aceste două cazuri, faptele n-au fost cu-adevărat cercetate, au fost de-ajuns câteva dezmințiri pentru a le îngropa și a le face caduce. Notorietatea persoanelor implicate le-a imunizat apoi împotriva acuzației care li se aducea. „Neprihăniți, săracii n-au sorți la judecată; / nelegiuiți, boierii ies toți basma curată“, comentează Jean de La Fontaine în *Jivinele bântuite de ciumă*.^{*} O morală

1. *Le Nouvel Observateur*, 3 noiembrie 2008.

* Vezi La Fontaine, *Fabule*, în românește de Aurel Tita, prefată și note de Micaela Slăvescu, Editura Tineretului, București, 1967, p. 117 (n. tr.).

conformă oamenilor „bolnavi“ ai comunismului. Trecutul „săracilor“ nu prezintă nici un interes, pe când „boierii“ sunt iertați pentru orbirea lor din trecut. Putem extrapola. Să zicem că niște documente provenind din arhivele franchiste îi acuză pe scriitori celebri precum Arturo Pérez-Reverte, Manuel Vázquez Montalbán ori chiar Jorge Semprún, care a trăit mult timp în Franța. E puțin probabil ca aceste cazuri să fi fost clasate atât de repede.

În 1956, Czesław Miłosz îi adresează o „Scrisoare deschisă lui Picasso“, figură emblematică a artistului/intelectualului angajat la acea vreme. Scriitorul polonez vrea să-i amintească ce responsabilități îi revin pe măsura faimei sale. Textul lui este universal și atemporal. „Sunteți un geniu, așadar aparțineți cetății noastre omenești, exact în același sens ca frumoasele edificii ale trecutului, ca tablourile de la Luvru, ca sunetul muzicii ce străbate secolele. [...] Opera dumneavoastră vă transformă într-un simbol – insistă viitorul laureat al Premiului Nobel. [...] Totuși, împărtășiți patimile noastre, greșelile noastre. Sunteți, la fel ca oricare dintre noi, răspunzător pentru ceea ce se întâmplă pe planeta noastră, iar responsabilitatea dumneavoastră aparte se măsoară prin distanța dintre renumele dumneavoastră și anonimatul cetățenilor de rând. În anii în care pictura era în mod sistematic distrusă în URSS și în democrațiile populare – continuă el –, v-ați pus numele pe manifeste care preamăreau regimul lui Stalin. [...] Vă acuz, Picasso – tună Miłosz –, și nu doar pe dumneavoastră, ci și pe toți artiștii și intelectualii occidentali care s-au lăsat prinși în capcana cuvântului. În această perioadă plină de cruzimi și suferințe, voi toți, liberi să alegeți, alegeți conformismul cel mai prudent. [...] Dacă sprijinul pe care l-ați dat terorii conta, ar fi contat și indignarea dumneavoastră. Se cuvine,

așadar, să arătăm cu degetul acum spre superficialitatea de care dați dovadă, și se mai cuvine ca ea să nu fie uitată de viitorii dumneavoastră biografi”.¹ Cine-și mai amintește azi că Picasso a fost un stalinist înfocat, fiind în același timp un foarte mare pictor?

Stinsă astăzi, lumina comunismului continuă să scânteieze precum stelele moarte din adâncurile universului. Depărtarea și timpul tind chiar să-i deformeze spectrul. A fi colaborat, a fi susținut ori elogiât un regim totalitar marxist-leninist trec cu ușurință drept păcate ușoare atunci când amintirile se estompează. Perioada de doliu de care am vorbit nu favorizează întreținerea memoriei, ba chiar poate să încurajeze perpetuarea vechilor reflexe ideologice.

În trecere prin Coreea

Decenii la rând, turismul în Spania franchistă a fost condamnat moral pentru a nu cauționa o dictatură mânjită de sângele republicanilor, învinșii războiului civil. Aceiași care n-ar fi pus în nici un caz piciorul dincolo de Pirinei s-au grăbit să meargă în Cuba imediat ce Castro a „eliberat” insula, fără muștrări de conștiință. „De ce-și acoperă urechile intelectualii francezi? se întreba pe-atunci un cubanez. Oare ca să n-audă *Marseilleza* pe care martirii noștri o intonează în fața plutonului de execuție?”² Socialismul lui Castro dădea un pic de culoare, de bucurie chiar, aventurii: muzică bună, fete frumoase, băieți frumoși, trabucuri, toate astea făceau să merite o înțelegere

1. *Preuves*, nr. 64, iunie 1956, pp. 5-7.

2. *Apud* Victor Franco, *La Révolution sensuelle*, Grasset, Paris, 1961, p. 235.

cu regimul. Astăzi, turismul de masă menține în viață Cuba distrusă de mai bine de-o jumătate de secol de „dictatură a proletariatului” Orice gură-cască occidental se minunează de spectacolul *vintage* pe care i-l oferă insula, împietrită în secolul trecut din pricina lipsei de dezvoltare. Apreciază luxul din hotelurile ce-i sunt rezervate, stă tolănit pe plaje bine întreținute, se înhăitează uneori cu fete și băieți care se prostituează sub supraveghere. Nu știe, și mai ales nu vrea să știe, că acest sector turistic care-l tratează regește e condus de armată, că banii lăsați de el sunt folosiți apoi pentru întărirea controlului partidului-stat asupra poporului pe care susține că-l iubește.

Călătoria pe pământ comunist era pe vremuri un act militant, ba chiar o promisiune, într-atât era de dificil accesul în țările totalitare, sau în orice caz o recompensă pentru fideli care veneau să vadă la fața locului ce-nseamnă paradisul. Și, cum li se arăta ceea ce voiau să vadă, plecau înapoi cu speranța că o să fie și ei într-o zi la fel de fericiți. Nu lipsesc relatările despre astfel de călătorii orbite. Astăzi a face turism într-o țară socialistă nu mai înseamnă același lucru, în Vietnam, în Laos, în China mai ales a devenit foarte „la modă”. Regimurile în cauză nici măcar nu-și mai dau osteneala să controleze fluxul de turiști, se ocupă de asta tour-operatorii: circuitele lor au caracter închis, de altfel turiștii vin acolo să-și satisfacă pofta de exotism, nu pentru mai mult. Cei care încă mai au un strop de conștiință și-o ușurează spunându-și că regimurile respective nu mai au nimic comunist în ele, și totuși se feresc să verifice asta stând de vorbă cu oamenii locului. Republica Populară Chineză oferă cazul cel mai emblematic al acestui nou tip de orbire. Cu toate că sinolatria care a cuprins lumea occidentală în anii 2000 s-a mai domolit după aceea, din pricină că au

sporit tot mai mult naționalismul chinez și veleitățile expansioniste ale Beijingului, China, care încă se află sub conducerea unui partid marxist-leninist, contribuie la tulburarea percepției noastre asupra comunismului: spectaculoasa ei reușită nu reprezintă oare dovada că nu e totul pierdut în regatul economiei dirijate? Aspectul modern al Shanghaiului maschează sărăcia zonelor rurale, Marele Zid Chinezesc ascunde soarta sutelor de mii de uiguri închiși ca-n țarc în lagăre de concentrare, portretul gigantic al lui Mao din piața Tiananmen te face să uiți că e cel mai mare criminal din istorie, masele scuză controlul total pe care-l exercită regimul asupra poporului său cu ajutorul, cel mai adesea, al unor tehnologii occidentale cumpărate ori furate.

Într-un regim de forță, turismul este întotdeauna o armă de care puterea se folosește după bunul-plac. Granițele se deschid sau se închid în funcție de interesele ei, vizitatorul care crede că acționează după voia lui este de fapt manipulat, hotărârea de a arăta ori de a ascunde nu le aparține decât autorităților. Cu cât un regim e mai autoritar, cu atât țara e mai închisă și cu atât manipularea e mai mare. Cea mai mică întredeschidere, controlată, este atunci percepută de naivi drept un semn de liberalizare, ceea ce, fără-ndoială, amuză puterile în cauză. În privința asta, nimeni n-a fost mai performant decât khmerii roșii. Expulzarea tuturor străinilor aflați în țară imediat ce au preluat puterea, în aprilie 1975, și apoi închiderea totală a granițelor au transformat Kampuchia Democrată într-un *no man's land*. Stăpâni ai spațiului, Pol Pot și tovarășii lui au devenit după aceea și stăpâni ai timpului împărțind câteva invitații la momentul ales de ei. Fericirii aleși, scoși din pepinierele maoiste din Europa și din Statele Unite, au avut cu toții dreptul la

același circuit: templele din Angkor pentru istorie, barajele aflate în construcție pentru progresul socialismului, o întâlnire cu Pol Pot pentru lecția politică. În ciuda câtorva bănuieli, căci regia vizitelor nu era niciodată perfectă, turiștii aceia politici se întorceau acasă mai înfocați ca oricând. Atunci când, mai târziu, khmerii roșii au fost înlăturați de la putere de armata vietnameză, acei vizitatori ai apocalipsei au fost primii care le-au luat apărarea învinșilor, au denunțat calomniile Hanoiului despre preținsele masacre comise timp de patru ani. Călăii se vedeau răsplătiți pentru efortul lor de „deschidere“, tovarășii de drum de mai ieri se transformau în idioți utili. În ciuda înfrângerii suferite și a teribilului său bilanț, regimul khmerilor roșii a continuat să reprezinte Cambodgia la ONU până în 1991, cu sprijinul conjugat al Chinei, Statelor Unite și Europei, pecetluind cea de-a doua moarte a victimelor regimului. Ca și cum Germania național-socialistă s-ar fi aflat la Națiunile Unite după 1945.

Începând cu Édouard Herriot, plimbat la începutul anilor '30 de sovietici pe câmpiile Ucrainei aflate în plină foamete ca să poată da de veste lumii-ntregi că țara se prezenta bine, că țăranii n-avuseseră nicicând înainte atât de multă hrană, că URSS rămânea o mare țară agricolă, au fost nenumărați occidentali care au jucat rolul de idioți utili ai regimurilor comuniste. O poveste din trecut? Din păcate nu. Coreea de Nord, acest Jurassic Park al marxism-leninismului, încă se folosește cu succes de metodă, uneori cu complicitatea unei prese binevoitoare, fiindcă e ignorantă. Sunt de-ajuns o mână de invitați de marcă, însoțiți de câțiva jurnaliști occidentali, pentru ca regimul de la Phenian să devină onorabil, pentru ca turpitudinile din trecut și nenorocirile din prezent să fie uitate, pentru ca morții să dispară, iar cei vii să fie abandonați.

Un memento. Coreea de Nord, cu o populație actuală de circa 25 de milioane de locuitori, a devenit comunistă în urma ocupației sovietice, imediat după război. Un conflict fratricid cu Sudul a făcut, la începutul anilor '50, 3 milioane de morți. Țara e condusă de o dinastie roșie, familia Kim, venerată de Partidul Muncitoresc de trei generații încoace. Responsabil pentru mai multe perioade de foamete – cel puțin 2 milioane de morți –, acest regim a înrobit populația, a înființat lagăre de concentrare din care practic nici un deținut nu iese cu viață, poliția violează acolo femeile fără a fi pedepsită, propaganda pretinde acolo că coreenii aparțin unei rase pure. Și, întâmplător, deține și arma atomică. O țară cât se poate de frecventabilă.

Fascinația câtorva conștiințe lucide occidentale pentru această dictatură a proletariatului în versiune asiatică e mai veche. În 1958, pe când țara trăia sub talpa părintelui dinastiei, Kim Ir-sen, născocitorul sistemului, o delegație de intelectuali francezi s-a deplasat la Phenian cu intenția de a filma acolo o ficțiune de propagandă, finanțată în parte de regim. Au debarcat în capitală Armand Gatti, Chris Marker, Francis Lamarque, Claude Lanzmann, Jean-Claude Bonnardot, Raymond Lavigne, jurnalist la *L'Humanité*, organizatorul turneului, și unul dintre colegii săi de la *Le Figaro*. Invitații erau mândri că sunt primii francezi care fac o vizită oficială într-o țară ce nu fusese încă recunoscută de Paris.

Contextul acelei călătorii e important. Cu doi înainte, lumea comunistă fusese zguduită de două evenimente majore: Congresul al XX-lea al Partidului Comunist sovietic, când Hrușciiov a început să distrugă statuia lui Stalin, și apoi, câteva luni mai târziu, înăbușirea Revoluției Ungare, una dintre primele (după Berlin în 1953) condam-

nări generale ale socialismului la putere. „Turiștii“ aceia francezi sperau că vor regăsi în Coreea de Nord speranța pierdută la Moscova și la Budapesta. Să mai adăugăm că în China maoistă vecină tocmai se încheiase „Campa-nia Celor O Sută de Flori“, demarată la ordinele Marelui Cărmaci. Episodul era perceput în Occident ca o formidabilă eliberare a cuvântului – „O sută de flori să înflorească și o sută de școli de gândire să se întreacă“, spusese Marele Cărmaci ca să incite poporul să denunțe tot ce nu mergea bine în țară. De chinezi a fost trăit ca o imensă amăgire, urmată de o represiune feroce în timpul căreia cei mai îndrăzneți în a se exprima au fost trimiși în deșertul Gobi să-și sape groapa, la propriu.

Toți invitații Phenianului au dus acasă amintiri din acea călătorie pe pământ comunist. Armand Gatti și Jean-Claude Bonnardot au încheiat filmul finanțat, *Moran-bong*, plin de comentarii nu doar obscure, ci și suprarealiste; Chris Marker se-ntoarce cu un album foto, *Coreence*; Francis Lamarque a adus schițele unui lungmetraj pe care avea de gând să-l producă și în care îi zărim pe Armand Gatti și Claude Lanzmann sporovăind amical cu satrapul Kim Ir-sen.¹

Toate astea ar fi fost uitate dacă Claude Lanzmann n-ar fi revenit spre sfârșitul vieții asupra acelei aventuri ca să evoce *coup de foudre* pe care l-a făcut atunci pentru o infirmieră coreeană. O iubire visătoare, pur platonice. Lanzmann povestește episodul în cartea sa de memorii, *Le Lièvre de Patagonie (Iepurele de Patagonia)*, și i-a dedicat un documentar, *Napalm*, filmat în Coreea de Nord, chiar la locul idilei, și difuzat pe marile ecrane în 2017. Fidelitatea amoroasă a scriitorului-regizor îi face cinste,

1. Antoine Coppola, *Ciné-voyage en Corée du Nord: L'expérience du film Moranbong*, Atelier des Cahiers, Paris, 2012.

moralitatea întregii povești, mult mai puțin. Lanzmann din anii '50 nu e același cu cel din anii 2000. Primul este colaborator la *Temps modernes*, revista lui Jean-Paul Sartre, face pe aghiotantul filozofului, este amantul lui Simone de Beauvoir. Stângist foarte dedicat, convins că viitorul lumii vine de la Răsărit, mai mult din antiamericanism decât din procomunism, acel Lanzmann a mers în Coreea de Nord convins că Statele Unite sunt singurele responsabile pentru războiul care însângerașe peninsula cu câțiva ani mai înainte. Lanzmann din vremea din urmă a realizat *Șoah*, un documentar-cult dedicat exterminării evreilor de către naziști. A devenit un fel de conștiință morală a istoriei secolului XX, unul dintre cei ce au dat sens datoriei de memorie.

Aici e hiatusul. Cum se poate ca un om care, cu atâta forță și atâta talent, a denunțat barbaria nazistă să fi căzut într-o atitudine îngăduitoare față de o altă barbarie, dacă nu dintr-o hemiplegie, albia negaționismului de stânga? Sigur, filmul *Napalm* se vrea o odă închinată iubirii pierdute, însă e vorba mai ales de un exercițiu narcisist care dă uitării contextul politic, ba chiar îl neagă, ceea ce-nseamnă că e un documentar în cinstea unei țări ce rămâne ultima mare temniță comunistă a unui întreg popor. Soarta infirmierei iubite abia dacă e pomenită în film, probabil că ea a dispărut rapid în noaptea și ceața lagărelor nord-coreene, vinovată de a fi avut o relație platonicească cu un străin. Închis în viziunea despre lume pe care și-a conturat-o, în care răul se află de o singură parte, Lanzmann nici măcar nu și-a conștientizat culpa morală. Pentru un intelectual care a știut să aducă istoria tragică a secolului la înălțimea oamenilor, a fost complet lipsit de umanitate în acele circumstanțe. Nimeni, ori doar voci foarte discrete, n-a scos la iveală rătăcirea lui,

și cu atât mai puțin a denunțat falia dintre statura sa de „Justițiar“ și bunăvoința sa față de un regim sângeros.

Căci există un mesaj politic în *Napalm*, după cum anunță și titlul. Potrivit regizorului, conflictul din anii '50, la care au luat parte americanii, scuză excesele de care s-a făcut vinovat regimul după aceea. În logica aceasta a lui, bombele incendiare americane lansate atunci au același rol pe care-l joacă, la alții, bombardamentele intensive ale avioanelor B-52 asupra Cambodgiei din anii '70, pentru a explica cruzimea khmerilor roșii. Cu ajutorul lui Lanzmann, morții coreeni se adaugă morților cambodgieni în bilanțul negativ al imperialismului american. Ne aflăm aici în fața unui caz clasic de negaționism, în care circumstanțele pot fi scuzate pentru a evita să te confrunți cu realitatea. Să ne imaginăm furia și indignarea, justificate, ale aceluiași Lanzmann dacă cineva ar fi îndrăznit să spună că războiul purtat împotriva Germaniei naziste fusese cauza lagărelor de exterminare!

Coreea de Nord este adesea numită „regatul-pustnic“, un clișeu negaționist cu multiple fațete. Peninsula a primit acest nume la sfârșitul secolului al XIX-lea, când dinastia, la putere din secolul al XIV-lea, s-a izolat de restul lumii ca să încerce să scape de declin. Ce legătură are asta cu situația de azi? Republica Populară Democrată Coreeană nu mai este un regat, cum nu este nici democrată și populară. În general, pustnicul e perceput drept un ascet solitar dăruit cu înțelepciune. Corespunde oare această imagine regimului Kim? Ascet este poporul coreean, cu siguranță, prin constrângere. E supus unei dictaturi asupra nevoilor, acel *nec plus ultra* din arsenalul totalitar prin intermediul căruia poți controla viața cotidiană a fiecărui individ atunci când prin lipsuri, abildozate, menții populația într-o subdezvoltare cronică în care obsesia supraviețuirii ocupă mintea oamenilor și îi

împiedică să se mai gândească la altceva. Toate țările comuniste s-au folosit de dictatura asupra nevoilor pentru a-și subjuga cetățenii. Solitară, Coreea de Nord? Mai puțin decât credem. Susținut, până la proba contrară, de China comunistă, programul ei nuclear face parte dintr-o rețea internațională în care mai regăsim, printre alte țări, Pakistanul și Iranul. Cât despre înțelepciunea regimului, șantajul nuclear practicat cu regularitate de Phenian e suficient ca să ne edificăm. Pe scurt, a folosi expresia „regatul-pustnic” e o metodă de a induce o percepție mai binevoitoare față de această țară, care n-are nici o legătură cu realitatea trăită de popor.

Banalizată, Coreea de Nord devine mai frecventabilă. Fără-ndoială, tour-operatorii nu vor întârzia să propună vizite organizate acolo, transformând țara într-o nouă destinație *vintage*, unde bogătașii blazați de societatea noastră de consum vor putea trăi o mare emoție socialistă. Străzi fără mașini, lipsa Internetului, cetățeni ținuți la distanță de frica de a avea legături cu „străinul”. Cura de exotism o să le placă. La fel ca-n alte țări comuniste aflate în derivă, precum Cuba, o deschidere turistică bine controlată oferă perspective promițătoare regimului. „Blajinul” Kim Jong-un își cultivă imaginea în acest scop, afișându-se alături de Donald Trump sau de omologul lui din Sud, și nu fără complicitatea câtorva idioți utili.

În septembrie 2018, *Paris Match* i-a consacrat coperta unui Gérard Depardieu căruia-i tremură picioarele flirtând cu o simpatică interpretă nord-coreeană pe o stradă pustie din Phenian. „Nimic nu rezistă efectului Depardieu, nota 10 pe scara Richter – anunță săptămânalul. Nici chiar Coreea de Nord.” Articolul lui Yann Moix, care l-a însoțit pe actor în periplul lui, insistă pe lipsa de respect de care dă dovadă vedeta față de gazdele sale în timpul sejurului. Se amuză de alinturile de felul „iepurășul meu

albastru“ pe care Depardieu i le adresează interpretei, de felul cum îi stâlcește numele comisarului politic însărcinat să-i supravegheze, de pofta lui de mâncare panta-gruelică pe care i-o satisface mâncarea de calitate, dovadă că țara nu duce lipsă de nimic. Ne vine să zâmbim citind acest articol care ne arată o țară încorsetată, busculată de „Gérard-ul nostru național“. În plus, relatarea zăbovește asupra momentului-cheie al călătoriei, cerut și organizat de partidul-stat cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a regimului: marea defilare militară condusă de Kim Jong-un în persoană. Clovneria se transformă în tristă pantomimă.

„Masele se mișcă precum o creatură autonomă: patria prinde viață deodată în fața noastră, ca un animal fluid și puternic, scrie Moix despre spectacol. Totul șerpuiește, trepidează, urlă: Coreea se conturează sub ochii noștri. Uimitoare strigăte de iubire oarbă răsună în cortegiile în care se succedă rachete și flori, portrete ale lui Kim Ir-sen și Kim Jong-il. Salve de tun, țipete, focuri de artificii. [...] Brusc, un freamăt venit de peste tot; apoi, vacarm. Un entuziasm general, continuă Moix. Există unele evenimente care nu pot fi descrise nici în imagini, nici în cuvinte. Marele Conducător Kim Jong-un apare la balcon. Nici măcar papa nu electrizează mulțimea în așa fel, fiindcă papa, chiar și pentru un creștin, e doar papa: nu e Isus Cristos. Kim Jong-un e atotputernicul Kim Jong-un. Toată lumea strigă, toată lumea plânge. [...] Tânărul președinte radiază: a slăbit; pare odihnit. În momentul în care Gérard își scoate pălăria, Conducătorul Suprem îi observă prezența și, spre marea mea surpriză, îi face un semn: «— Yann, ai văzut? — Am văzut, Gérard. Ce nebunie!»¹

1. „Depardieu, son odyssee au pays des Kim“, *Paris Match*, nr. 3619, 20 septembrie 2018.

Trecem peste beatitudinea pe care i-o provoacă nara-torului acest balet militar executat în fața unui popor obedient, care se entuziasmează silit și se emoționează la comandă, cum știe oricine cunoaște cât de puțin tipicul acestui gen de ceremonie comunistă. Să ne oprim puțin asupra ultimelor două propoziții. „Yann, ai văzut?“, exclamă Depardieu. „Am văzut, Gérard. Ce nebunie!“, îi răspunde Moix minunându-se și mai mult. Jalnică situație și lamentabil dialog. Că actorul îi admiră pe dictatori nu mai e un secret pentru nimeni. Ieri despotul Castro, azi kaghebistul Putin sau torționarul cecen Kadîrov, relațiile cu astfel de personaje îi sunt pe plac, sunt alegerea lui. Depardieu nu dă lecții de conduită lumii. În schimb cu Yann Moix alta e situația. Vector de morală pe ecranele televizoarelor noastre, el este totodată și mesagerul migranților tratați mizerabil pe meleagurile noastre democratice. Interpelează, ia la rost, conștientizează asupra acestei nenorociri de la poarta noastră. Și iată-ți-l în slujba celei mai mari temnițe pentru popor din ziua de azi. O face fără nici o ezitate, căci a declarat chiar că ar vrea să predea franceza în acel ultim refugiu al celui mai dur totalitarism.¹

Justificarea cum că turismul e util pentru a favoriza deschiderea „regatului-pustnic“, ba chiar necesar pentru a îmbunătăți soarta săracilor nord-coreeni nu e acceptabilă în context. Milioanele de occidentali care au dat fuga în Cuba în ultima jumătate de secol n-au împiedicat deloc regimul castrist să-și oprească poporul. Dimpotrivă, au favorizat corupția cu dolarii lor, fapt de care nomenclatura a beneficiat prima mereu. Moix are tot dreptul să adore „regatul-pustnic“ și să-l venereze pe sângerosul Kim. În schimb faptul că escapada aceea regretabilă,

1. BFMTV, 20 septembrie 2018.

astfel povestită de el, a trecut cu atâta ușurință, în indiferența generală, fără ca nimeni să-i scoată la iveală imoralitatea, spune multe despre măsura în care suntem dispuși să acceptăm negaționismul de stânga.

Moda comunistă

La sfârșitul verii 2018, Walmart, cea mai mare companie de distribuție din lume, a pus în vânzare tricouri și pulovere cu însemnul secerii și ciocanului. Rolandas Kriščiūnas, ambasadorul Lituaniei la Washington, a scris conducerii companiei ca să ceară retragerea acelor articole. „Decizia de a afișa și a promova simbolurile asociate unor ucideri în masă de oameni nevinovați nu poate și nu trebuie să fie considerată o decizie comercială oarecare“, argumentează diplomatul. Această vânzare „are ecoul unei mari dureri“, insistă el. Cu câteva săptămâni mai înainte, același distribuitor retrăsese de la vânzare tricouri inscripționate cu „Impeach 45“ prin care cerea demisia lui Donald Trump, cel de-al 45-lea președinte al Statelor Unite. O campanie de protest pe Internet silise compania Walmart să retragă respectivele produse. Secera și ciocanul n-au provocat deloc indignare generală, gigantul de pe piața de *retail* nici măcar nu s-a obosit să-i răspundă diplomatului lituanian.

Amazon, regele comerțului online, propune diverse tricouri și alte articole imprimate cu o stea roșie, cu stema URSS, cu literele CCCP sau pur și simplu cu cuvântul „comunist“.¹ Totul se vinde, nimic nu se pierde, asta-i legea capitalismului. Totuși, aceste produse n-ar exista dacă n-ar fi și o piață pentru ele. Rolul comerciantului

1. Cf. „T-shirt+communisme“ pe Amazon.fr.

este să-i satisfacă pe consumatori; fără clienți nu există produse, oferta răspunde cererii. Dacă la început era politică, moda comunistă a devenit între timp mercantilă. Pe vremea paradisului socialist, era bine să ai un „look proletar“, salopetă albastră de muncă, după cum putem observa în fotografiile din anii '30, o epocă în care speranța comunistă se bucura încă de adeziunea populară. Câteva decenii mai târziu vine moda Mao, un fenomen pur intelectual de astă dată, ivit, în Franța, în cartierul Saint-Germain-des-Prés, între granițele marcate de cafenelele Les Deux Magots și Café de Flore. Uniforma și pantalonii unisex, cenușii – cele mai elegante – și albastre – pentru cine voia să se arate cât mai „aproape de popor“ –, îți dădeau dreptul să declami tâmpeniile Marelui Cărmaci, consemnate în *Cărticica roșie*, cel mai mare succes de librărie din toate timpurile, dacă nu luăm în considerare Biblia. Concomitent, dar mai durabil, Guevara a trecut în frunte. Mort ca „revoluționar“ în *sierra* boliviană, Che a dat comunismului o dimensiune cristică în momentul în care utopia avea nevoie de un suflu nou. Apoi, chipul frumos al argentiniano-cubanezului – Guevara avea două naționalități – a devenit o marfă sub impulsul capitalismului, maestru în materie de recuperare a fenomenelor sociale atunci când are interesul. Sfântul Che s-a transformat în produs de consum, abia mai purtând o mică urmă de revoltă. În Australia, înghețata „Cherry Guevara“ promite, de exemplu, o „experiență gustativă“ aparte grație „revoluției cireșelor [...] captive între două straturi de ciocolată“. „Fie ca gustul lor să vă rămână-n amintire!“, proclamă sloganul publicitar.¹

1. Michael Glover, „The Marketing of a Marxist“, *The Times*, 6 iunie 2006.

În majoritatea democrațiilor, legea condamnă răspândirea sau vânzarea de scrieri și obiecte naziste. E de discutat dacă măsura este întemeiată ori nu, dar dincolo de asta interdicția pare să demonstreze că e periculos să întreții scânteia răului. Nimănui nu i-ar trece prin minte să aplice un astfel de ucaz și obiectelor ce au legătură cu comunismul. Doar unul dintre simptomele dificultății de a accepta îngemănarea totalitarismelor. Cu totul alta e situația în țările care au cunoscut socialismul real. Comercializarea simbolurilor de origine sovietică nu e bine primită acolo, ba chiar uneori legislația le interzice pentru a nu răscoli suferințele trecute. Din contră, succesul modei comuniste pe meleagurile noastre pline de libertăți stă mărturie pentru indiferența noastră față de toată povestea asta, o moștenire a orbirii dinainte, precum și pentru ignoranța noastră cu privire la acest trecut pe care negaționismul de stânga îl răvășește intenționat. Negoțul cu brelocuri marxist-leniniste întreține banalizarea răului de care profită cei ce neagă Gulagul.

În moda comunistă, quiproquo-ul e mereu prezent, modul în care este percepută n-are nimic de-a face cu realitatea pe care-o maimuțărește. Caricaturală, moda Mao din anii '70 a dat tonul. În primul rând, paternitatea faimosului guler atribuit Marelui Cărmaci îi revine de fapt lui Sun Yat-sen, omul care a deschis China spre modernitate după ce a răsturnat de la putere dinastia Qing la începutul secolului XX. Comuniștii chinezi au făcut din acest tip de guler un simbol de clasă și de rasă, s-ar putea spune, și astfel devenise aproape imposibil să mai porți cravată, pe care o socoteau un lux burghez (clasă) și occidental (rasă). „Costumul Mao“, perceput în Occident ca un semn de distincție – în 1971 revista *Tailor and Cutter* de la Londra l-a clasat pe Marele Cărmaci în

top 100 al celor mai eleganți oameni din lume –, a servit drept instrument de masificare a poporului chinez. Faptul de a-l purta, se minuna lumea în Occident, elimina discriminările între sexe și între clase – o dublă iluzie. Abolirea oricărei urme de feminitate a fost o nenorocire pentru chinezoaice; diversele culori ale costumelor, albastre, gri, verzi, marcau diferența dintre poporul supus, pe de o parte, și cadrele de partid și militarii atotputernici, pe de alta. Adoptat de intelectualii noștri revoltați drept însemn al cugetului liber de la care se revendicau, acest costum simboliza pentru chinezi opresiunea, teroarea Gărzilor Roșii și represiunea exercitată de armată. Mao a reușit ceea ce Stalin nici măcar n-a încercat: uniformizarea unei națiuni întregi, stadiul ultim al totalitarismului. Ținuta a contribuit la transformarea Republicii Populare Chineze într-o temniță a poporului, un model la care Badiou, Žižek și alți câțiva încă visează.

Istoria nu se repetă, ori doar ca o farsă, Marx dixit. Tragedia comunistă e dusă în derizoriu de modă. Și de ce nu? Popoarele care au trăit sub jug au râs primele de propria soartă prin bancurile care circulau *mezza voce* în spatele Cortinei de Fier. Însă nu e deloc același lucru. Înainte, asemenea tușe de umor făceau parte dintr-o necesară igienă mentală ce-i ajuta pe oameni să suporte opresiunea și cenușiul cotidianului. Astăzi, moda comunistă e o deformare comercială, mai degrabă impudică și imorală. Când starleta Kim Kardashian se plimbă în hanorac roșu ornat cu modelul secerii și ciocanului, nu e sigur că știe de unde provine simbolul. În schimb e limpede că vedeta caută să se facă remarcată. Casele de modă care adoptă o estetică postsovietică sunt mai puțin naive. Directorii lor artistici și stilisti lor, uneori originari din țări foste socialiste, precum la Balenciaga, de exemplu, folo-

sesc sloganuri scrise cu litere chirilice și reinterpretează costumele de muncitori, de aparatcici, de militari în cunoștință de cauză. O fac ca pe o provocare, trimițând la experiența trăită de ei sub un regim comunist. Cumpărătorul are un cu totul alt „sentiment”. Pentru el, e vorba de un fenomen legat de modă, fără nici o încărcătură politică. Mai cinici, unii agenți de manechine masculine promovează stilul zdrențăros, de tipul deținut de drept comun din lagărele siberiene, printr-o selecție de fotografii în care modelele lor apar rase-n cap și trase la față, pentru ca totul să pară mai „real”. Unele defilări organizate de marile case au un aer foarte „Gulag”. Mărcile *haute couture* adoră să închirieze sediul parizian al Partidului Comunist Francez pentru prezentări, ca să fie în cadrul potrivit, fără-ndoială.

Un întreg vocabular sovietic a trecut în limbajul curent. Desprinse de contextul lor originar și debarasate de povara istoriei, cuvintele își pierd semnificația. Când un bucătar parizian la modă își denumeste restaurantul KGB, pentru „Kitchen Galerie Bis”, el vede-n asta un acronim simpatic. În schimb, e puțin probabil ca, dacă localul lui s-ar fi numit Sweet Station, de exemplu, ar fi ales SS drept inițiale. Pravd’Assas, scris cu false litere chirilice, este numele pe care și l-a luat o asociație studențească de la Facultatea de Drept din Paris pe Facebook. Membrii ei își propun să vâneze adevărul, „pentru că sunteți mințiți”, anunță sloganul lor. Inversul a ceea ce era *Pravda* – „adevăr” în limba rusă –, fostul organ al Partidului Comunist sovietic, principalul vector al propagandei regimului. „Ziarul poporului așteaptă contribuțiile voastre”, mai precizează Pravd’Assas. O nouă deviere: *Pravda* n-a fost niciodată un ziar al poporului. Soviet Suprem, o trupă de muzică, își afișează culoarea. Pe pagina

sa de Wikipedia se precizează că trupa vrea să promoveze „un gen muzical popular într-un viitor alternativ în care URSS ar fi câștigat Războiul Rece”. Sylvester Stalin și John Lenin, liderii trupei, cântă melodii precum *Cortina de Fier*, *Soviet Suprem Party* sau *Red Army* și se produc cu succes la cele mai mari festivaluri din Franța. Dacă ar promova național-socialismul ar avea, cu siguranță, mult mai puțini fani și ar duce-o greu.

Pe Internet, spațiul tuturor libertăților și locul de defulare al tuturor extremismelor, rasismelor, conspiraționismelor, negaționismelor, nostalgicii comunismului se-ntâlnesc cu zeflemești, care iau în derâdere ideologia și se amuză de codurile sovietice. Există și așa-numite „meme” – care cultivă caricatura online – dedicate stalinmaniei, râzând de ea: „Se poate râde de orice”, pretind internații. Umorul spală comunismul, ceea ce e un lucru bun, și totodată îl depolitizează, ceea ce e mai problematic. Secera și ciocanul devin un logo simpatic, ideile lui Marx sau cuvintele lui Stalin sunt transformate în slogani care circulă pe Net ca mărci comerciale. Discursurile Führerului și svasticile, în schimb, nu sunt luate în derâdere. Din fericire. De curând, un teatru parizian s-a lăudat cu libertatea tonului său, cu obraznicia sa, cu afișele sale pe care apare un Stalin voios, așezat pe un fotoliu cum îl vedem în fotografiile de la Conferința de la Ialta, deghizat în fetiță cu codițe, fustiță și pantofiori. E greu să ni-l imaginăm pe Hitler în aceeași ipostază. Deformări anecdotice, sigur, dar revelatoare pentru o stare de spirit care nu ne ajută deloc să ne înțelegem trecutul.

Lumea în negru și roșu

Înfrângerea Germaniei naziste a scăpat Uniunea Sovietică de fratele său dușman și i-a privat pe comuniști de „aliatul lor obiectiv“, potrivit formulei leniniste. Învingătorii nu sunt niciodată judecați. Milioanele de victime ale foametei, ale deportărilor, ale Terorii dinaintea războiului au fost îngropate a doua oară, sub alte milioane de morți, cei căzuți în urma înfruntării sângeroase dintre gemenii totalitari. Antifascismul afișat începând de la mijlocul anilor '30 de Internaționala Comunistă, la ordinul Moscovei, le-a servit drept argument partidelor comuniste din lumea-ntreagă pentru a face recruți împotriva primejdiei brune amenințătoare. La acea vreme, URSS a reușit să convingă că nu există nimic între comunism și nazism, și cu atât mai puțin o alternativă democratică. A-l alege pe unul însemna să-l combați pe celălalt. Demonizarea extremă, și meritată, a lui Hitler și a regimului său l-a făcut pe alter egoul său Stalin să pară un conducător rezonabil, frecventabil. În privința asta, brunii le-au fost utili roșilor.

După război, a fost stabilită foaia de parcurs ideologică. „Tabără contra tabără“ a devenit noul cuvânt de ordine al Războiului Rece, a fost scandat în spatele Cortinei de Fier și preluat de partidele înfrățite. Adversarii erau, așadar, lumea socialistă împreună cu aliații săi „progresiști“ și, de cealaltă parte, imperialismul acuzat că vrea să resusciteze fascismul/nazismul. Această viziune înnoită asupra luptei ideologice avea avantajul că menținea culpabilizarea taberei adverse, acuzată că dăduse naștere pericolului brun prin resuscitarea spiritului de turmă de demult în jurul idealului marxist-leninist al cărui discurs anticapitalist era în continuare prezentat drept singura redută eficientă împotriva presupusei

întoarceri a hidrei. Într-un fel, încă ne aflăm sub influența acestei viziuni dihotomice despre lume.

Doborâtă, fiara imundă rămâne agățată în imaginarul nostru, de spaimă. E de ajuns să intrăm în orice librărie bine aprovizionată ca să constatăm că raionul dedicat istoriei secolului XX e ticsit cu cărți despre perioada nazistă. Recent, o carte de ficțiune care povestește întoarcerea lui Hitler în lumea noastră a cunoscut un succes mondial fenomenal.¹ Sperietoarea își face în continuare treaba de baubau, o postură utilă în vremurile de azi, în care ideile și faptele rasiste, fasciste, antisemite, xenofobe, homofobe, pe scurt tot ce-l exclude pe Celălalt încă își găsesc un public. Ascensiunea extremei drepte și avântul naționalismului în Europa, hrănite amândouă de frica de „marea schimbare” pe care o stârnesc migrațiile mondiale, obligă, de altfel, la această vigilență. În același timp, sperietoarea joacă în continuare și rolul de paravan, la fel ca în anii '30, chiar dacă azi mizele sunt minore. „Fascisfera” e supravegheată, ca laptele pe foc, pe rețelele de socializare, câteva comandouri „antifafs” cu mare influență le pun pumnul în gură „brunilor” dacă e nevoie. De ce nu? În schimb, „cocosfera” nu îngrijorează pe nimeni, site-urile marxist-leniniste care preamăresc stalinismul și maoismul, care fac apologia radicalismului khmerilor roșii, care regretă că comuniștii nu și-au lichidat toți dușmanii, care dau alarma împotriva slujitorilor Marelui Capital etc. îi lasă pe toți indiferenți. Nimănui nu-i trece prin cap să organizeze brigăzi „anticocos”. „Neonazismul” sperie mereu; nu și „neocomunismul”. Dacă roșul nu mai întruchipează în mod sistematic tabăra

1. Timur Vermes, *Il est de retour*, Belfond, Montréal, 2014. Tradusă în treizeci și cinci de limbi, cartea s-a vândut în două milioane de exemplare în lumea întreagă.

binelui, negrul rămâne în continuare simbolul răului. Gândind astfel, ascundem cât de mult suntem încă prizonierii vechilor modele.

Când armata vietnameză a „eliberat” Cambodgia de teroarea khmerilor roșii, când s-a descoperit amploarea tragediei, prima reacție a comuniștilor veniți de la Hanoi a fost nu doar să nege realitatea crimelor comise, ci și să le „îmbrace” ideologic, ca să scape de acele orori marxism-leninismul pe care-l aveau în comun cu dușmanul lor învins. Tuol Sleng este o fostă școală din Phnom Penh transformată de călăii khmeri roșii în închisoare de exterminare, un centru de tortură până la moarte. Din 12.380 de cambodgieni care au trecut prin acest loc de suferință în doi ani, doar șapte au supraviețuit. Vietnamezii au hotărât să facă acolo un memorial dedicat victimelor, o metodă pentru ei de a justifica eliberarea țării. Proiectul a fost încredințat unor „experți” veniți din RDG care au amenajat locul după modelul lagărelor de exterminare naziste – piramidă de cranii, mormane de haine și obiecte ale celor torturați, reconstituire a locurilor de tortură. Primii jurnaliști occidentali invitați la Tuol Sleng s-au grăbit să denunțe ororile de care erau în stare acei „fasciști” de khmeri roșii. Înșelătoria ideologică a funcționat pentru că indicibilul și inimaginabilul rămăneau legate, în mintea lor, și în a noastră, doar de lucrurile abominabile petrecute la Auschwitz.

Prăbușirea comunismului n-a provocat resentimente vizibile, în schimb ranchiuna față de capitalism/liberalism s-a exacerbât, mai ales la nostalgiei marxism-leninismului care văd în dușmanul ideologic responsabilul pentru această cădere, ceea ce îi împiedică să-și pună întrebările corecte despre cauzele reale ale dezastrului. Globalizarea, pe care dispariția Cortinei de Fier a favorizat-o, începe de-acum să fie făcută vinovată pentru toate relele, cu toate

că situația planetei s-a îmbunătățit: într-un sfert de secol subnutriția s-a înjumătățit, sărăcia extremă a devenit marginală (9% din populația mondială), omenirea a câștigat zece ani de speranță de viață în plus, democrația a cucerit mai bine de jumătate dintre țări.¹ Tabloul rămâne sumbru, desigur, capitalismul financiar își continuă cursa nebună spre profit, decalajele dintre bogați și săraci se adâncesc, lucru denunțat de recenta revoltă a „vestelor galbene” din Franța. Și totuși, ce s-ar fi ales de o planetă comunizată dacă doctrina s-ar fi impus, la cum a arătat bilanțul socialismului după cădere? O lume sărăcită, care n-ar fi avut nici măcar posibilitatea să se plângă.

Edgar Morin, unul dintre puținii intelectuali francezi care și-au făcut autocritica pentru trecutul de militanți comuniști, a explicat cum, pe vremea când era membru al Partidului Comunist Francez, orbirea ideologică îi permitea să fie complet opac la realitate. El vorbește, în această privință, de „transfer de argumente”. Ca să se liniștească, îi era de-ajuns să spună că al Doilea Război Mondial făcuse mult mai multe victime decât regimul sovietic și să acuze totodată capitalismul că e responsabil pentru acel conflict criminal. Sau să pretindă că adevăratul sistem concentraționar se găsește în Occident, în fabricile care-i exploatează pe muncitori, în câmpurile pe care le jefuiește colonialismul. „Declanșam după voia mea o sirenă de alarmă – își amintește Morin – care, concentrând în ea toate strigătele de groază scoase de omenire de veacuri, acoperea țipetele de spaimă de la Lubianka, de la Vorkuta și de la Karaganda. Această sirenă acționa, de asemenea, strigătele [...] tuturor victimelor

1. Johan Norberg, *Non, ce n'était pas mieux avant*, Plon, Paris, 2017, și Steven Pinker, *Le Triomphe des Lumières*, Les Arènes, Paris, 2018.

actuale ale colonialismului și capitalismului“. Adăugând toate aceste suferințe, „mormanul stalinist nu mai părea decât un tumul“, conchide el.¹ Deși comunismul a dispărut, transferul de argumente persistă. Când Badiou adaugă, după cum am văzut, morții din războaiele coloniale la victimele celor două conflicte mondiale ca să demonstreze că democrațiile occidentale sunt printre cei mai mari criminali din istorie, ori când compară morții Gulagului cu soldații francezi uciși în 1914–1918², el practică transferul de argumente pentru a nega bilanțul comunist.

„Capitalismul e răspunzător pentru nenumărate crime, pentru masacrarea zilnică a zeci de mii de copii prin subnutriție, pentru reizbucnirea unor epidemii de mult învinse de medicină și pentru distrugerea mediului înconjurător.“ Aceste afirmații nu datează din vremea Războiului Rece, iar cel care le avansează nu e un nostalgic al marxism-leninismului pur și dur, și cu atât mai puțin un sacrificat al progresului. Procurorul, Jean Ziegler, este un militant tiermondist, cetățean al acelei insule de prosperitate numite Elveția și neobosit cruciat al antiglobalizării. Descrierea pe care-o face acelui infern i-o dedică nepoatei sale, sperând – spune – că ea va apuca să-l vadă încheiat.³ Ziegler nu mai e de mult profet în țara lui, însă judecățile sale mușcătoare își găsesc un public la noi, în rândurile unui straniu *melting-pot* ideologico-politic în care se-ntâlnesc comuniști, troțkiști, extremiști de dreapta, socialiști, gaulliști, suveraniști, apărătorii

1. Egard Morin, *Autocritique*, Le Seuil, Paris, reed. 2012, p. 185. Lubianka era sediul poliției politice/secrete de la Moscova, Vorkuta și Karaganda erau colonii penitenciare.

2. *Éloge de la politique*, ed. cit.

3. Jean Ziegler, *Le Capitalisme expliqué à ma petite-fille (en espérant qu'elle en verra la fin)*, Seuil, Paris, 2018.

democrației și defăimătorii liberalismului. Tonul e dat de la vârf. Oare nu chiar Jacques Chirac, pe când încă era președinte al republicii, a pus alături, în deplină ignoranță istorică, comunismul și liberalismul, vinovate de ravagii umane similare după părerea lui?¹

Criza financiară din 2008 a fost anunțată drept stadiul terminal al capitalismului², ceea ce Marx prevestise deja la vremea lui. Agonia e lungă, desigur. Că filozoful-economist s-a înșelat cu privire la trendul descendent al ratei profitului, la teoria valorii ori la dispariția claselor sociale așa cum le înțelegea el – e prea puțin important. Recenta aniversare a centenarului său a fost ocazia de a-i celebra actualitatea gândirii, care, deși nu oferă răspunsuri despre evoluțiile din lumea noastră, ne-ar permite să formulăm întrebările corecte, potrivit marxologilor. Prin capacitatea sa de a respinge ceea ce contrazice dogmele, de a nega realitățile incomode, ideologia deschide calea pentru relativism – tendința de a pune totul pe același plan, care șterge perspectivele istorice și ne anihilează aptitudinile morale. Principiul „Fiecare cu adevărul lui“, pe care negaționismul îl cultivă ocolind faptele și unicitatea lor, permite ca indivizii să primească o putere discreționară asupra istoriei, privilegiu ce-i aparținea mai demult regimului totalitar. În această situație se găsesc în zilele noastre adepții teoriilor globale, care pretind că explică lumea, care vor mai ales s-o ordoneze după calapodul lor, indiferent ce culoare au, într-un fel de nouă internațională, negaționistă de astă dată.

1. *Le Figaro*, 16 martie 2005.

2. Jean-Claude Michéa, „Que dissimule le libéralisme?“, *L'Obs*, 20 septembrie 2018.

V. CONVERGENȚA NEGAȚIONISMELOR

În fața Tribunalului Senei, unde se judecă, la începutul anului 1949, procesul pentru defăimare intentat de Viktor Kravcenko săptămânalului *Les Lettres françaises*, apărarea îl cheamă la bară pe Roger Garaudy, în calitate de „expert”. Profesor agregat de filozofie, deputat comunist de Tarn, nu e nici o îndoială că are competența să emită judecăți despre realitatea sovietică în cadrul dezbaterilor. Martorul analizează pagină cu pagină lucrarea reclaman-tului, *Am ales libertatea*, ca să demonstreze că e plină de contradicții și de aproximări, dovezi, după părerea lui, că e vorba de o scriere de propagandă alcătuită în grabă de CIA, exact cum pretindea articolul defăimător din *Les Lettres françaises*. Profesorul agregat vrea să demonstreze că întreaga carte e de inspirație nazistă – nu-i cheamă Kravcenko pe ruși la revoltă, cum o făcea dușmanul în timpul războiului? Autorul este un „răzbunător”, adaugă el, când pretinde că Uniunea Sovietică a lui Stalin numără mai mulți prizonieri politici decât a arestat vreodată regi-mul țarist. „Poporul francez a ales, admonestează Garaudy. A ales tradiția iacobină de la Valmy în defavoarea refu-giaților de la Koblenz, a versaillezilor, a patriotismului Comunei, a ales, în defavoarea Guvernului de la Vichy, calea Eliberării, care era cea a Rezistenței. [...] Dumnea-voastră încercați acum să găsiți câțiva adepți – spune

profesorul adresându-i-se lui Kravcenko –, o să-i găsiți în ariergarda nazismului, în Falanga lui Franco, și vă invităm să mergeți acolo.”¹

Această depoziție oferă un concentrat de negaționism de stânga din perioada lui de glorie din timpul Războiului Rece. O jumătate de secol mai târziu, Roger Garaudy duce o altă luptă, la fel de negaționistă. *Les Mythes fondateurs de la politique israélienne*, carte pe care o publică la sfârșitul lui 1995, la Editura La Vieille Taupe condusă de Pierre Guillaume, susținător de extremă stângă al tezelor lui Faurisson, abordează „impostura” statului evreiesc. Prima parte a lucrării, consacrată „miturilor teologice”, face exegeza iudaismului; cea de-a doua demonstrează „miturile din secolul XX”; cea de-a treia se leagă de „utilizarea politică a mitului”. Folosindu-se de metoda „hipercritică” pe care a aplicat-o împotriva lui Kravcenko – scoate la iveală micile erori pentru a dovedi minciuna generală –, Garaudy pune sub semnul întrebării legitimitatea Israelului, pe plan istoric și politic, în centrul demonstrației sale aflându-se existența, contestabilă după părerea lui, a camerelor de gazare. Negaționist roșu într-o zi, negaționist brun în altă zi – dacă acceptăm această clasificare –, traseul lui ilustrează convergența negaționismelor care începe să se contureze în anii '90.

Stalinist convins la nevoie, paznic al dogmelor marxist-leniniste din partea Partidului Comunist Francez în fruntea CERM – Centre d'Études et de Recherches Marxistes, membru în Biroul Politic al partidului, prosovietic încununat cu un titlu de doctor *honoris causa* al Universității din Moscova, Roger Garaudy este un pur produs comunist al secolului XX. În 1968, îndoiala a pus stăpâ-

1. *Le Procès Kravchenko*, compte rendu sténographique, Albin Michel, Paris, 1949, vol. 2, pp. 180–191.

nire pe el. Tineretul revoltat, Primăvara de la Praga, înăbușirea ei de către forțele Pactului de la Varșovia îl fac să conștientizeze, târziu, scleroza ideologică a taberei pe care a slujit-o atât de fidel până atunci. E începutul derapajului lui. Aceasta îl conduce mai întâi la creștinism, în preajma teologiei eliberării pe care o predică revoluția în America Latină. Militantismul tiermondist radical este următoarea etapă, considerând Occidentul vinovat pentru toate relele din lume. E perioada în care Garaudy consideră sclavagismul cea mai rea dintre crimele împotriva umanității. Argumentul acesta îi servește drept punte pentru a trece de pe un mal pe celălalt al negaționismului. Scoaterea în față a dramei comerțului cu sclavi negri relativizează crimele comise de regimurile comuniste (fidelitate față de trecutul său) și aruncă Șoahul în planul secund (noul său crez). Convertirea lui la islam, în 1982, încheie transferul. A părăsit o religie seculară totalitară, îmbrățișează o religie monoteistă totalizantă care vrea să guverneze viața ființelor umane și care se vestește a fi viitorul omenirii. Substitutul perfect. Israelul se va găsi de-acum pe banca acuzaților. Antisionist la-nceput, Garaudy ajunge să conteste existența camerelor de gazare, să aibă îndoieli cu privire la realitatea lagărelor de exterminare – fundamentele legitimității statului evreiesc, după părerea lui. Exploatarea Șoahului de către evrei, monopolul lor asupra suferinței aduc o nouă dovadă despre dorința evreilor de a domina lumea, consideră el. Un argument cu acel iz antisemit ce datează încă de la crearea Statului Israel.

De la un trecut comunist la un prezent antisionist și apoi antisemit, evoluția e mai coerentă decât pare. Cum au spus înaintea lui extremiștii de stânga de la La Vieille Taupe, Garaudy pretinde că exterminarea evreilor a fost

instrumentată pentru a masca alte crime de război, mai precis, în versiunea lui, lichidarea comuniștilor de către naziști. Cât despre existența Israelului, au făcut-o posibilă Statele Unite: statul evreiesc e viabil doar cu ajutorul imperialismului american, dușmanul dintotdeauna. Coerența gândirii lui Garaudy arată cât de compatibile sunt clișeele comuniste cu vechile reflexe antisemite. Drept dovadă cohorta de susținători de care beneficiază în această nouă cruciadă. Cei mai mulți dintre ei au trecut de la un tip de extremism la celălalt. Este cazul, mai ales, al militantei castriste Maria Poumier, fost profesor la Universitatea din Havana, acum profesor de civilizație spaniolă la Paris VIII (Vincennes); al fostului comunist irakian refugiat în Franța Jawad Bashara, autorul lucrării *Critique de la raison juive occidentale* (*Critica rațiunii evreiești occidentale*); al sociologului elvețian Jean Ziegler, pretins prieten al lui Guevara și militant tiermondist. În Italia, traducerea *Miturilor fondatoare* este asigurată de revista *Orion*, fondată de emulii fostului comunist Amadeo Bordiga, maestrul roșiilor-brunilor de extremă stângă din Europa; în Grecia, ziarul *Ethnos*, creat în anii '80 cu ajutorul unor finanțări oculte legate de URSS, îi consacră mai multe articole.

Tezele lui Garaudy n-ar fi depășit probabil cercul negatorilor camerelor de gazare dacă n-ar fi fost girate de abatele Pierre, personalitatea cea mai apreciată de francezi la acea vreme. Acest sprijin îi asigură lui Garaudy o publicitate nesperată. Abatele îi sare-n ajutor din prietenie, fiindcă cei doi se cunosc de mult. Gestul nu e totuși lipsit de intenții politice ascunse. Cunoscut pentru acțiunile sale în sprijinul oamenilor fără adăpost, ca membru în conducerea organizației Emmaus, clericul nu este doar un spirit sfânt, ci și un om angajat. Asociația sa a adunat

numeroși militanți din fostele Brigăzi Roșii italiene, refugiați în Franța pentru a se sustrage justiției din țara lor după actele violente de care se făcuseră vinovați în Peninsulă. E cunoscut, de altfel, faptul că clericul condamna sionismul, după cum e de notorietate publică și că este un contestatar al unicității Șoahului. În scrisoarea de susținere pe care i-a trimis-o „mult-iubitului Roger“ (Garaudy), abatele Pierre amintește că evreii sunt ei înșiși responsabili pentru cel dintâi Șoah, din 1250 î.C., potrivit relatării biblice din cartea lui Iosua. O vizită la Auschwitz l-a convins și mai mult că s-ar fi exagerat cu privire la numărul celor exterminați.

Contextul internațional joacă și el un rol în această redeșteptare a negaționismului pornită dinspre stânga, după primul val faurissonian din anii '70. *Intifada* – „revoltă“ în arabă – împotriva ocupației israeliene, care a început în 1987 în teritoriile palestiniene, ne-a arătat o mulțime de imagini cu militanți arabi aruncând cu pietre în blindate. David împotriva lui Goliat; opinia publică a înclinat de partea celor mai slabi. Acordurile de la Oslo din 1993, care au dus la o dublă recunoaștere – a Statului Israel de către Organizația pentru Eliberarea Palestinei și a Organizației pentru Eliberarea Palestinei de către Tel Aviv –, au calmat spiritele, însă nu au stins revolta. În această privință, Războiul din Golf din 1990–1991, în care Irakul lui Saddam Hussein, vinovat de a fi invadat Kuweitul, a înfruntat o coalitie occidentală condusă de Statele Unite, a resuscitat antiimperialismul, în vreme ce „blocul socialist“ nu mai există, pentru a fi contraponderea „jandarmilor occidentali“. Antisionism + antiimperialism, atenția se îndreaptă din nou asupra conflictului israeliano–arab. Acolo are loc la scară mică, am putea spune, o înfruntare mult mai mare între lumea occidentală și

lumea musulmană – cu alte cuvinte, în varianta „progresistă“, între țările bogate și țările sărace. Revenirea luptei de clasă, dar la scară mondială. Momentul 11 Septembrie 2001 însuflețește aceste opoziții, războiul pe care l-a declarat islamismul obligă la alegere. În acest context inedit își face apariția un nou val negaționist. Efectele lui încă se fac simțite.

Lună veche și speranțe noi

„Islamul și marxism-leninismul sunt cele două școli de unde am extras cea mai bună parte a analizelor mele“, scrie, din celula sa de la închisoarea centrală de la Poissy, Ilich Ramírez Sánchez, mai cunoscut sub numele de Carlos Șacalul, condamnat la închisoare pe viață pentru asasinat. Luarea de ostatici din OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol) de la Viena și atentatul de la farmacia Publicis din Paris, în anii '70, sunt faptele sale de arme cele mai cunoscute. Fost secretar al Tineretului Comunist Venezuelean, format pentru acțiunea militară în Cuba, în Algeria, în Columbia și în Palestina, crescut la izvoarele teoretice ale bolșevismului la Universitatea Lumumba din Moscova, angajat în terorismul internațional cu sprijinul logistic al KGB-ului, Carlos s-a convertit la islam în închisoare. O alegere prin care vrea să rămână fidel angajamentului său din trecut. Religia, transcendentă, una și indivizibilă, se substituie dogmei intangibile a luptei de clasă ca motor al istoriei. Ea îi oferă o viziune similară despre o lume împărțită în prieteni și dușmani – credincioși/necredincioși, pandant pentru proletari/burghezi –, cu aceeași voință declarată de a-l exclude pe Celălalt și aceeași promisiune a unui viitor luminos, complet islamizat la musulmani, fără clase pentru comuniști.

După părerea lui Carlos, mișcarea revoluționară a jihadului, la fel de radicală ca extremismul marxist-leninist, trebuie să facă să dispară Occidentul necredincios și capitalist prin forță, sub loviturile unei „revolte sângeroase și transcivilizaționale, altfel spus internaționale, care nu ține cont de clase, culturi sau confesiuni“. Islamul trebuie să devină refugiu pentru toți cei marginalizați și respinși, declară el, pentru toți cei „uitați din ghetourile capitalismului și din taberele de refugiați“¹. Musulmani din toate țările... un crez care amintește de un altul.

Convertirea lui Carlos la islam este pentru lupta revoluționară ceea ce convertirea lui Garaudy este pentru angajamentul politic mai clasic; cele două au la bază aceeași logică – radicalismul religios în primul caz, un islam mai conformist în cel de-al doilea –, însă amândouă se înscriu în tiparul unei strategii de înlocuire determinate de înfrângerea comunismului. Această trecere de la o religie la alta duce la mecanisme de orbire și la reacții negaționiste despre care am vorbit deja.

E o banalitate să spui că secolul XX s-a încheiat cu căderea comunismului și că secolul XXI a început cu prăbușirea Turnurilor Gemene. Odată făcută această constatare, legătura dintre cele două evenimente e adesea uitată. Apariția terorismului islamic nu se explică doar prin falimentul speranței marxist-leniniste: totuși, partea de moștenire pe care-o au în comun n-ar trebui neglijată. Mai e nevoie să amintim că Al-Qaeda e copilul combatanților musulmani veniți să respingă – cu ajutorul Statelor Unite – invazia sovietică în Afganistan (1979–1989)? Că ISIS (Statul Islamic) își are rădăcinile în Siria și în Irak,

1. *Apud Ilich Ramírez Sánchez, L'Islam révolutionnaire (textes et propos recueillis, rassemblés et présentés par Jean-Michel Vernochet), Éditions du Rocher, Monaco, 2003.*

țări foste socialiste și laice, aflate multă vreme sub tutela URSS? Că conflictul israeliano–arab care otrăvește Orientul Apropiat și Mijlociu începând din anii '50 a fost în mare parte instrumentat de Moscova? Afganistanul, Indonezia, Irakul, Iranul, Yemenul de Sud – toate aceste teritorii dominate astăzi de islamism – au avut partide comuniste puternice care, chiar și după ce au fost reprimare, și-au păstrat influența asupra multor intelectuali de-ai locului.

În plus, deceniile de propagandă anticapitalistă și antiimperialistă, orchestrată de Moscova și Beijing și preluată de cutiile de rezonanță comuniste peste tot în lume, au marcat mințile oamenilor, mai ales în fostele colonii occidentale, în rândul națiunilor celor mai sărace și al celor care abia încep să se dezvolte. Antioccidentalismul de la baza discursului jihadiștilor vine pe urmele vechii doxe comuniste împotriva libertății de existență, de gândire, de mișcare, de acțiune: valori proprii societăților deschise pe care le incriminează de multă vreme marxism-leninismul și pe care după aceea islamaștii le-au asimilat unor ispite ale Satanei. Sfârșitul mesianismului comunist a eliberat un spațiu de utopie în care a dat năvală jihadul. Ideologie totalitară, marxism-leninismul, odată ajuns la putere, a căutat să atomizeze indivizii smulgându-i din rădăcinile lor sociale, politice, culturale ori familiale, pentru a-i controla mai bine. Islamismul, în schimb, propune repere, coduri unor indivizi deja dezrădăcinați sub presiunea unei globalizări ale cărei efecte tind să destructureze societățile tradiționale. Demersul e diferit, însă rezultatul e asemănător: este vorba, în ambele cazuri, de a uni prin sentimente identitare – comunitatea socialistă, comunitatea credincioșilor – persoane izolate, de a da sens colectivului lor cu ajutorul unui mit absolut și unic, Partidul într-un caz, Umma în

celălalt, cuvânt care desemnează atât comunitatea credincioșilor, cât și națiunea.

Bertrand Russell, unul dintre primii intelectuali britanici care au mers în noua Rusie bolșevică, în primăvara lui 1920, a scos la iveală încă de-atunci asemănări între comunism și islam. „Bolșevismul combină trăsăturile Revoluției Franceze cu cele ale zorilor islamului, constată el. E vorba deopotrivă de o doctrină politică și de o religie, cu dogme bine stabilite și cu Scripturi revelate“, în care *Capitalul* lui Marx și *Ce-i de făcut?* a lui Lenin aveau să joace într-un fel rolul Coranului. „Dintre religii, bolșevismul trebuie pus în legătură mai degrabă cu religia lui Mahomed decât cu creștinismul și budismul, precizează Russell. Religia lui Mahomed și bolșevismul sunt religii practice, sociale, nu spirituale și preocupate să dobândească Împărăția încă din această lume.“¹

Islamul nu e totuna cu islamismul, bineînțeles, și nu toți musulmanii sunt teroriști, evident. Totuși, învățătura religioasă nu poate fi cu totul exonerată de ceea ce se face în numele ei. Din textele ei își extrag jihadiștii justificări pentru acțiunile lor în numele lui Allah. Textele lui Marx i-au inspirat pe leniniști, de la lupta de clasă până la dictatura proletariatului, trecând prin interzicerea proprietății private, imperative devenite criminale imediat ce au fost puse în practică. A exonera Coranul de orice responsabilitate e la fel de ipocrit precum a considera *Capitalul* străin de tot ce a însemnat socialismul real, chiar dacă, evident, nici Dumnezeu (Allah), nici filozoful (Marx) n-ar trebui socotiți responsabili pentru

1. Bertrand Russell, *Pratique et théorie du bolchevisme* [1920], Éditions du Croquant, Broissieux, 2014, pp. 27, 29 și 83 [vezi și ed. orig., *Bolshevism: Practice and Theory*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920 – n. tr.].

interpretările făcute în numele lor. Islamismul, care ține mai mult de lupta politică decât de practica religioasă, are multe avantaje care-l transformă în cămin primitiv pentru orfanii comunismului, grație „doctrinelor de bază” comune amintite de Russell.

Proiecția unei lumi în cealaltă, a unei lumi asupra celeilalte, a comunismului în islamism, a început odată cu „revoluția iraniană” din 1979, așadar cu zece ani înainte de căderea Zidului Berlinului, dar pe când socialismul sovietic, întruchipat de bătrâneii de la Kremlin, nu mai iluziona deja pe nimeni. Medievalul ayatollah Khomeini reușește să treacă drept un fiu al Luminismului pentru că locuise o vreme în Franța înainte să preia puterea la Teheran. Evenimentele înseși au dus la această confuzie. Entuziasmul popular, lookul bolșevic al comuniștilor din Tudeh, pe-atunci „aliați obiectivi” ai islamiștilor înainte ca partidul să fie interzis – jachete de piele, șepci proletare, cămăși uni –, barba (la șiiți) care amintea de *barbudos** cubanezi și vocabularul antiimperialist al noii puteri: toate acestea prevesteau apariția unei noi lumi revoluționare. Republica islamică s-a autoproclamat a fi în slujba celor oprimați, într-un sens mai mult religios decât social, e adevărat, însă cine și-a făcut griji pentru asta pe-atunci? Escapada lui Michel Foucault la Teheran, tonul presei occidentale care a salutat triumful suveranității populare iraniene cu același entuziasm cu care întâmpinase și venirea la putere a khmerilor roșii în Cambodgia, câțiva ani mai înainte, sunt semne ale acestui transfer al iluziilor.

* Nume sub care sunt cunoscuți revoluționarii cubanezi, datorită bărbilor lungi pe care le purtau fiindcă hotărâseră să nu le radă până ce nu câștigă războiul de eliberare (n. tr.).

Prozelitismul islamic care se răspândește apoi în toată regiunea, la începutul războiului civil intramusulman dintre șiiți și sunniți, mulțimea de grupări teroriste care se revendică de la una sau alta dintre aceste direcții, cursa atentatelor pe care-o încep acești frați dușmani și între ei, și împotriva dușmanului comun necredincios, la care se adaugă fascinația exercitată de acești „combatanți antioccidentali” asupra unei părți a imigrației, în inima metropolelor capitaliste – toate acestea întăresc iluziile. Pentru nostalgicii revoluțiilor din secolul XX, jihadismul aflat în plină expansiune e perceput deopotrivă ca o revanșă și ca o compensație pentru frustrările din trecut, după eșecurile suferite. Războinicii lui Allah devin urmașii internaționalismului de demult, având în fundal, datorită diversității recruților, mitul Brigăzilor Internaționale din Războiul Civil Spaniol. Sacrificiul de sine al candidaților la atentate sinucigașe revigorează, de altfel, nihilismul revoluționar original. Asimilarea acestui terorism cu o revoltă a celor săraci împotriva lumii bogaților – împotriva celor care profită de globalizare – adâncește orbirea. Această viziune ideologică asupra războiului nu are mai nimic de-a face cu realitatea sa.

În 2016, un raport al Băncii Mondiale, întemeiat pe date ce provin din arhivele Statului Islamic, arată că un sfert dintre cadrele nebuloasei teroriste sunt absolvenți de facultate și aproape jumătate (43,2%) dintre ei au studii gimnaziale. Momentul 11 Septembrie, revendicat de Al-Qaeda, a arătat ce rol au inginerii în pregătirea și realizarea atentatului. Kamikaze recrutați de Hamas și de Jihadul islamic în teritoriile palestiniene au trecut, majoritatea (60%), prin învățământul superior. În Franța, 67% dintre tinerii candidați la jihad provin din clasa de mijloc, potrivit Unității de Coordonare a

Luptei Antiteroriste.¹ În general, nu există o legătură strânsă între sărăcie și terorism, ea ține mai mult de fantezmele occidentale decât de realitatea islamică², mai mult de tiparul luptei de clasă decât de ciocnirea civilizațiilor. O sinteză cu privire la motivațiile teroriștilor, realizată pe baza mai multor surse, arată că de fapt convingerile lor ideologice predomină (50%) asupra factorilor propriu-zis economici (10%). Pentru ei, agresiunile Occidentului și lipsa de respect față de islam sunt elementele umilitoare care primează, mult mai importante decât greutățile de ordin material de care ar fi responsabil capitalismul.³

Poate că e hazardat să pretindem că jihadismul, la fel ca leninismul, e o treabă de intelectuali care se autoînvestesc cu o misiune în numele poporului, după modelul bolșevicilor dinainte, însă fascinația pe care o exercită acest terorism asupra unei părți a intelighenției occidentale vine dintr-o beție pe care vechiul opiu comunist n-o mai poate oferi. Pe scurt, o recunoaștere reciprocă între ideologi.

1. Pascal Bruckner, *Un racisme imaginaire: Islamophobie et culpabilité*, Grasset, Paris, 2017.

2. Alexander Lee, „Who Becomes a Terrorist?: Poverty, Education, and the Origins of Political Violence“, *World Politics*, vol. 63, nr. 2, 2011, pp. 203–245; Diego Gambetta, Steffen Hertog, *Engineers of Jihad: The Curious Connection Between Violent Extremism and Education*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2016.

3. Myriam Benraad, *Jihad: des origines religieuses à l'idéologie*, Le Cavalier bleu, Paris, 2018, pp. 134 și 169.

Islamo-stângismul și fascislamismul

Imediat după 11 Septembrie, Noam Chomsky se dedă la relativism, metodă care, știm bine, e prizată de negaționiști pentru a minimaliza ori chiar a nega faptele. Morții de la Turnurile Gemene? O oroare, desigur, dar nu mai teribilă decât pierderile omenești provocate de racheta trimisă de Bill Clinton asupra Sudanului, afirmă el mai moderat. Comparația face trimitere la bombardamentul din 1998 asupra unei fabrici sudaneze de medicamente, confundată de soldații americani cu o fabrică de armament. În urma acestei greșeli au murit o persoană sau două, în funcție de sursă. Chomsky nu o neagă, dar se gândește la victimele colaterale ale bombardamentului, la populația rămasă fără medicamente, la destabilizarea politicii din țară, la agravarea dificultăților ei economice – toate acestea producând mult mai mulți morți decât atentatul, pretinde el.¹ Să precizăm, ca să înțelegem bine raționamentul înșelător al lui Chomsky, că Sudanul din anii '80-'90 a fost teatrul unui război civil islamist în care jihadul s-a abătut mai ales asupra populației negre compuse din animiști și creștini. Conflictul intern de-atunci a făcut între 1,5 și 2 milioane de morți, fără a pune la socoteală violurile și înrobirea anumitor etnii. Victimele acelea nu prezintă interes pentru lingvist, fiindcă imperialismul nu are nici o vină. Altă dată, Chomsky arată că nu folosește termenul „terorism” cu privire la jihadiști pentru că el cunoaște un singur terorism, cel practicat de statul american. Orice altă folosire a termenului, consideră el, tinde să minimalizeze violențele comise de Statele Unite asupra altor popoare de-a lungul istoriei lor, începând cu genocidul indienilor.

1. Noam Chomsky, *Counterpunch*, 12 septembrie 2001.

Chomsky are un admirator, Bin Laden, care, în septembrie 2007, îl pomenește printre intelectualii pe care americanii trebuie să-i studieze. Într-o înregistrare audio difuzată de Al Jazeera în ianuarie 2010, șeful Al-Qaeda l-a felicitat, în plus, pe lingvist pentru că a comparat politica americană cu cea a Mafiei.¹ Campion autoproclamat al libertății de exprimare, de când a sărit în ajutorul lui Faurisson, Chomsky se indignează selectiv. Caricaturile cu Mahomed publicate în 2006 de *Charlie Hebdo* l-au șocat în alt fel decât punerea sub semnul întrebării a lagărelor de exterminare. „Caracterul rasist”² al desenelor, care luau peste picior folosirea politică a islamului, l-a scandalizat pe lingvist, acesta uitând, fără-ndoială, că nu există „rasă” musulmană. Chomsky nu e mai islamist astăzi decât era pol-potist înainte, când se îndoia de crimele în masă comise de khmerii roșii. El se vrea „progresist”, mai ales antiimperialist și antiamerican, conform reflexului urii față de sine despre care am vorbit deja. Un sentiment care orbește la fel de mult ca iubirea.

Odată cu Alain Badiou, continuitatea dintre negaționismul roșu de stânga și negaționismul verde islamic, simplu spus, este asumată. Filozoful se angajează să recicleze clișeele marxist-leniniste ale secolului trecut, fără reflecții originale, aplicându-le la lumea noastră în schimbare. Vechile relicve ideologice de care se folosește sunt pe placul admiratorilor săi și subjugă mass-media, care nu are nici memorie și nici cunoștințe în domeniu. Împricinatul și-a expus toate simplismele comuniste în cadrul unei conferințe pe care a ținut-o la teatrul din Aubervilliers

1. André Senik, „Deux grandes figures emblématiques: Noam Chomsky et Jacques Derrida”, *Histoire et Liberté*, nr. 44, 1/2011.

2. Comentariu făcut în documentarul *Chomsky et Compagnie*, realizat de Olivier Azam și Daniel Mermet, 2008.

la puțin timp după masacrele din noiembrie 2015 de la Paris.¹

În primul rând, Badiou prezintă terorismul islamist drept continuarea luptei de clasă, dovadă că povestea merge înainte potrivit schemei marxiste. Lupta asta de clasă opune capitalismul vinovat, inevitabil vinovat, celor 2 miliarde de excluși ai acestei civilizații a exploatării și a profitului, armatei de săraci care-i servește drept pepinieră Statului Islamic. Aroganța occidentală, privilegiul de a aparține acestei civilizații, satisfacția afișată de a trăi acolo, ilustrate de revistele glossy, alimentează ura celor marginalizați și respinși, explică el. Din frustrare s-ar naște nihilismul care-i conduce la terorism, la distrugerea acestei „lumi minunate” în care n-au posibilitatea să acceadă. „Religia poate foarte bine să fie sosul identitar pentru toate astea, continuă Badiou, întocmai cum e și un referent antioccidental prezentabil. Dar originea tinerilor, spirituală, religioasă etc., nu e aproape deloc importantă. Ceea ce contează este ce au ales să facă cu frustrarea lor” (p. 48).

La fel ca Chomsky, Badiou nu-i admiră pe teroriști, pe ai căror șefi îi descrie drept mafioți care profită de pe urma sistemului (bani, femei, mașini etc.). Altfel stă treaba cu trupele. Acestea provin, după părerea lui, din lumpenproletariat – o veche denumire marxistă care-i desemnează pe cei ce nu reușesc nici măcar să-și vândă forța de muncă și care trăiesc la marginea societății –, reprezentat în zilele noastre de tinerii imigranți prost asimilați din suburbii. Această perspectivă, provenind direct din imaginarul comunist al anilor '30, este voită. Ea amintește de vremurile antifascismului, când propaganda

1. Alain Badiou, *Notre mal vient de plus loin*, Fayard, Paris, 2016. Argumentele citate aici sunt preluate din acest scurt fascicul.

sovietică acuza nazismul că face recruți din rândurile lumpenproletariatului. De-acum, pentru Badiou totul devine simplu: Statul Islamic și trupele sale sunt fasciste, fiindcă sunt pure produse ale capitalismului. Odată cu acest raționament, vechea ecuație capitalism = fascism reintră în joc. Badiou nu face decât să adauge un termen: capitalism = fascism = terorism. „Fascismul este o subiectivitate reactivă [...] intracapitalistă, pretinde el. Fascizându-se, cel dezamăgit în dorința sa de Occident devine dușmanul Occidentului [...]. Acest fascism dă naștere unui impuls agresiv, nihilist și distructiv. [...] E vorba, în linii mari, de o dorință de Occident refulată“ (p. 45). Islamismul este așadar ambalajul unei revolte fasciste provocate de capitalism: „Religia a putut fi mereu un pretext, un ambalaj retoric, manipulabil și manipulat de bandele fasciste“, afirmă el (p. 38). Badiou ia drept dovadă Spania franchistă, unde „bandele înarmate erau binecuvântate de episcopi și se vorbea despre marea Spanie catolică“ (p. 38). În zilele noastre, acest rol le revine predicatorilor din Statul Islamic care le dau binecuvântarea bandelor fasciste islamiste. Cam la fel și cu gânditorul nostru.

Dacă Chomsky refuză să-i califice pe islamiști drept „teroriști“, atribut care, după părerea lui, revine doar statului american, Badiou se abține să-i numească „barbari“, termen pe care i-l rezervă Occidentului vinovat. Conflictul irakian, martiriul palestinian, iată adevărata barbarie (p. 51) – un fel de transfer de argumente, cum foloseau și comuniștii în anii '50 pentru a minimaliza crimele staliniste. „Dacă numim barbar faptul de a ucide oameni de pomană, atunci occidentalii sunt barbari zi de zi. [...] Cel mai mare barbar este occidentalul“, insistă el (p. 51). Pentru a scăpa de acest „fascism contemporan“

pe care l-ar întruchipa islamiștii (p. 62), singura soluție este regăsirea încrederii în comunism, proclamă Badiou, în adevăratul comunism pur și dur, nu în surogatele ideologice puse-n practică în secolul XX. „Răul nostru vine de mai departe decât din imigrație, islam, Orientul Mijlociu devastat, Africa jefuită... Răul nostru vine din eșecul istoric al comunismului“, deplânge el (p. 62). Știind, după cum am arătat, că Badiou nu doar că asumă bilanțul tragic al socialismului real, ci regretă mai ales lipsa de radicalism a regimurilor comuniste din trecut¹, viitorul luminos pe care-l promite el se anunță mai rău decât prezentul nostru. Și publicul de la teatrul din Aubervilliers aplaudă.

Într-o altă lucrare, *Le Siècle (Secolul)*, subintitulată *L'ordre philosophique (Ordinea filozofică)*, în care condamnă trădarea idealurilor secolului al XIX-lea prin realismul actorilor politici ai secolului XX, Badiou face elogiul terorismului de extremă stângă care a lovit Europa în anii '70-'80, al lui Ulrike Meinhof* – muză a Frațiunii Armata Roșie germană –, al lui Nathalie Ménigon, militantă în Acțiunea Directă** din Franța.² Această fascinație pentru teroare este o patimă intelectuală franceză care a prins contur în vremea Revoluției și al cărei erou proclamat a fost mult timp Robespierre. „Un regim revoluționar

1. *Éloge de la politique*, ed. cit., p. 34.

* Ulrike Meinhof (1934–1976), teroristă din RFG, membră a organizației de extremă stângă Rote Armee Fraktion (Frațiunea Armată Roșie) (n. tr.).

** Action Directe (AD), grupare teroristă franceză de extremă stângă, autointitulată „organizație de gherilă urbană“, care a comis o serie de asasinate și atacuri violente în Franța între anii 1979 și 1987 (n. tr.).

2. Alain Badiou, *Le Siècle*, Seuil, Paris, 2005, pp. 178–179.

trebuie să se debaraseze de anumiți indivizi care-l amenință și eu nu văd alt mijloc decât moartea. Din închiisoare se poate totuși scăpa. Revoluționarii din 1793 n-au ucis îndeajuns, probabil“, regreta Sartre.¹ Terorism, teroare de stat, acest gust pentru violență explică în parte faptul că intelighenția occidentală din secolul XX aprobă tragedia comunistă, la fel ca negaționismul de stânga, care trece sub tăcere acest trecut dezastruos. Fascinația pe care o exercită islamismul asupra anumitor minți își are de asemenea originea în această atracție pentru sânge, atâta timp cât e sângele altora.

Deziluziile din Mai '68 odată risipite, terorismul palestinian le-a servit drept substitut revoluționar multor stângiști. Atentatul comis de organizația Septembrie Negru împotriva atletilor israelieni la Jocurile Olimpice de la München, în septembrie 1972, a jucat un rol de supapă. La acea vreme, „*les maos*“, maoiștii francezi, au salutat în acest masacru „martiriul palestinienilor“, iar troțkiștii, „actul revoluționar“, folosind și unii, și alții același argument: vinovați nu sunt agresorii, ci cei agresați, „delegația israeliană la Jocurile Olimpice (care) reprezenta Statul fascist Israel“, a scris *La Cause du peuple*². „Nici un revoluționar nu se poate desolidariza de Septembrie Negru, ca și cum ar alege neghina din grâul bun revoluționar, a explicat și *Rouge*, săptămânalul Ligii Comuniste Revoluționare. Dimpotrivă, trebuie să-i apărăm necondiționat în fața represiunii pe militanții din organizație.“³ Autorul acestor rânduri, Joseph Krasny, este

1. Jean-Paul Sartre, intervievat de Michel-Antoine Burnier, *Actuel*, februarie 1973.

2. *La Cause du peuple*, 14 septembrie 1972.

3. *Rouge*, 16 septembrie 1972.

pseudonimul unui tânăr jurnalist care-și făcea pe-atunci studiile politice și profesionale, Edwy Plenel.

Aceste mementouri sunt utile, câtă vreme lupta de clasă și antiimperialismul le servesc drept cadru nostalgicilor de la *Le Grand Soir* pentru a explica apariția și răspândirea islamismului. Recuperarea „nebunilor lui Allah” prin viziunea marxistă a fost inițiată în 1994 de un troțkist englez într-un articol cu titlu explicit, „The Prophet and the Proletariat”¹. Așa ar fi luat naștere ceea ce se numește „islamo-stângismul”, un concept atotcuprinzător, însă nu fără legătură cu negaționismul de stânga, câtă vreme miza e menținerea visului revoluționar cu ajutorul altor actori, în alte locuri, prin alte mijloace, într-un avânt prin care se poate fugi de bilanțul tragic lăsat în urmă. Islamo-stângismul are drept caracteristică dorința de a înlocui fermentul revoluționar pe care-l întrupa înainte proletarul cu musulmanul de astăzi, de a înlocui lanțurile ce trebuiau rupte mai demult cu carcanul occidental care trebuie rupt acum pentru ca popoarele aflate sub strânsoarea lui să se elibereze. Atemporalitatea dușmanului, capitalist și imperialist, de ieri și de azi, echivalat cu democrația, permite acest transfer ideologic de la stângism la islamism.

Islamo-stângismul îi atrage nu doar pe cei care visează revoluții, ci și pe cei care apără necondiționat islamul, prezentat drept o religie/civilizație oprimată de Occident. În această categorie intră tiermondiștii de demult, care pun semnul egal între Bandung și Riad, între capitala nealiniaților din anii '50 și Mecca petrodolarilor ce finanțează islamismul. Când Régis Debray mărturisește „o oarecare compasiune pentru noii jihadiști de la noi”,

1. Chris Harman, <https://www.marxists.org/archive/harman/1994/xx/islam.htm>.

tocmai acestui truism tiermondist îi cade pradă, chiar dacă are grijă să deosebească supraeul revoluționar de ieri de supraeul religios de astăzi.¹

Pentru islamo-stângiști, Israelul cumulează toate greșelile: stat colonial cu propriile teritorii ocupate, excrescență occidentală în inima unui Orient arab, oază democratică într-un deșert de autocrații. Politica naționalistă practică de Tel Aviv le ațâță antisionismul, în apărarea cauzei palestinienilor. Faptul că Al-Qaeda, Statul Islamic, AQMI, Boko Haram și celelalte organizații teroriste islamiste nu se sinchisesc de soarta palestinienilor, ori se interesează de ei doar ca să instrumenteze în folos propriu luptele din teritoriile ocupate, nu-i împiedică pe islamo-stângiști să amestece lupta de eliberare cu nihilismul revoluționar și cu islamismul.

Antiimperialismul extremei stângi explică tropismul său islamist, în numele antisionismului. Pentru o altă parte a stângii, transferul a fost înlesnit de antirasism. O mișcare precum SOS Racisme, animată de orfani ai troțkismului, Julien Dray și Harlem Désir mai ales, a întruchipat această mutație în anii Mitterrand, când colapsul comunismului făcea ca marxism-leninismul să-și piardă rolul mobilizator. Antirasismul a devenit o marcă a stângii. Antiimperialiștii condamnă capitalismul/liberalismul, antirasiștii îl blamează pe alb/occidental, ceea ce le permite și unora, și altora să se regăsească în islamismul războinic, ai cărui dușmani sunt tocmai capitalismul și occidentalul. Însă, în vreme ce islamo-stângismul se menține pe poziții în esență politice, unii antirasiști nesăbuiți vor devia spre poziții rasiale care-i conduc spre fascismism, cealaltă formă de sprijin pentru teroriști. Grație

1. Régis Debray, *Un candide à sa fenêtre*, Gallimard, Paris, 2015, p. 67.

islamismului, negaționismul ca avatar roșu-brun reintră în joc.

Derapajul comedianului Dieudonné ilustrează preschimbarea antirasismului în fascislamism. Fiindcă a fost demonizat din cauza luărilor sale de poziție antisemite, succesul lui din anii 1990–2000 a fost dat uitării. Scheciurile sale antirasiste îi făceau să râdă pe toți cei din elita și protipendada pariziană pe vremea când se poziționa la stânga. Militant al DAL (Droit au Logement/ Dreptul la Locuință) și al SOS Racisme, susținător al indivizilor fără documente legale care au ocupat biserica Saint-Bernard în 1996, Dieudonné M'Bala M'Bala era pe-atunci un model de artist angajat. Candidatura sa în orașul Dreux împotriva Frontului Național, un partid încă marginal în viața politică, însă deja bine implantat în departamentul Eure-et-Loir, a stârnit multă vâlvă. A primit sprijin din multe părți pentru lupta lui electorală: Noël Mamère și Daniel Cohn-Bendit îl susțineau din partea Verzilor, Marc Jolivet și psihanalistul de extremă stânga Gérard Miller îl găseau spiritual, Guy Bedos își proclama admirația pentru el, Édouard Baer declara că-i este drag... Un *black* împotriva rasiștilor albi lepeniști, simbolul perfect! Această lună de miere cu stânga n-a fost stricată deloc de spectacolul lui *Pardon Judas* (*Iertare, Iuda*), prezentat în 2000, în care râdea de macho-catolici-rasiști caricaturizând un catolic bătrân și vituperând că „Negrii nu sunt curați (fiindcă așa) a vrut Dumnezeu“.

Odată cu 11 Septembrie vine primul său pas greșit. „Prefer charisma lui Bin Laden charismei lui George Bush“, comentează el. Admiratorii săi de stânga, de un antiamericanism bine consolidat, nu sunt totuși șocați. Spoiala lui Dieudonné se crapă până la urmă în decembrie 2003, în emisiunea *On ne peut pas plaire à tout le*

monde (*Nu se poate să le placi tuturor*), animată de Marc-Olivier Fogiel la France 3. În ziua aceea, deghizat în colonist israelian, comedianul își încheie intervenția cu un „Isra-heil“ declamat cu brațul întins. Dat în judecată pentru defăimare rasială de câteva organizații evreiești, e susținut în continuare de o stângă care pretinde că apără libertatea de exprimare. În februarie 2004 are loc o manifestație în sprijinul lui în față la Olympia. Se-adună acolo Laurent Ruquier, Christophe Alévêque, Bruno Gaccio, Guy Bedos, JoeyStarr și chiar Manu Dibango. Câteva luni mai târziu, noul său spectacol, *Mes excuses* (*Scuzele mele*), începe cu un gest obscen către „poporul ales“. În sală izbucnesc în râs Jamel Debbouze, judoka Djamel Bouras, Daniel Prévost, iarăși Guy Bedos, și din nou Noël Mamère. La ultima reprezentație a acestui spectacol, în decembrie 2004, urcă pe scenă un invitat de onoare: Robert Faurisson, maestrul negaționiștilor. Între timp, Dieudonné a participat la alegerile europarlamentare din iunie 2004 pe lista Euro-Palestina, susținută de Jamel Debbouze, Djamel Bouras și desenatorul Siné. Alături de el se mai află Alain Soral, un fost membru al Partidului Comunist Francez care-și spune „național-socialist“ și în continuare marxist. Soral va deveni mai târziu capul de pod în Franța al curentului național-bolșevic rus de obediență marxist-naționalistă. Admirator al Mișcării Cinci Stele a lui Beppe Grillo din Italia, al Venezuelei lui Chávez, al Coreii de Nord și deopotrivă al Rusiei lui Putin, angajamentele lui Soral sunt în sine un concentrat roșu-brun.

Antirasist, antisionist, Dieudonné trece la antisemitism fățiș și asumat cu ocazia unei conferințe ținute în Alger în februarie 2005. Vorbind despre comemorarea a 60 de ani de la eliberarea lagărelor de exterminare

care are loc atunci, el denunță o „pornografie memorială”. Încă-și mai găsește apărători în Franța. Filozoful Jean Baudrillard, spirit luminat al stângii, se solidarizează cu el: „Dieudonné are perfectă dreptate când califică această comemorare drept «pornografie memorială»! Doar că vorbele lui sunt răstălmăcite cum că Șoahul în sine este pornografic, și nu merge să amesteci lucrurile așa. De fapt, scandalos e felul în care tocmai presa le amestecă. În fond, și eu spun același lucru, doar că sub altă formă.”¹ Ca orice antisemit, Dieudonné ajunge până la urmă să-i scoată pe toți evreii vinovați pentru tot. Pentru negoțul cu sclavi negri, ei sunt vinovați, fiindcă ei dețineau monopolul asupra comerțului. Pentru apartheidul din Africa de Sud, tot ei, fiindcă Israelul îi sprijină pe coloniștii albi. Pentru 11 Septembrie, tot ei: „Ați observat că nu era nici măcar un singur evreu printre morții de la New York? Întreabă el publicul la unul dintre spectacolele sale. Normal, Mossadul îi prevenise aproape pe toți. Și toate astea ca să justifice politica din Irak și din Afganistan.”

Astăzi, stânga l-a părăsit pe Dieudonné. Apărătorii lui devotați devin o adunătură de roșii-bruni, printre care Alain Soral, conspiraționistul Thierry Meyssan, sufletul Rețelei Voltaire, teroristul Carlos Șacalul, care aplaudă din celula lui, Maria Poumier, fost conferențiar la Universitatea din Havana și deja susținătoare a lui Garaudy, Pierre Panet, unul dintre creatorii sindicatului Sud, Ginette Skandrani, fostă militantă verde și editoare a unui fals *Manifest iudeo-nazist al lui Ariel Sharon...* Marginalizat, înlăturat din teatru printr-o hotărâre judecătorească, comedianul nu-și mai stăpânește delirurile antisemite. Își păstrează câțiva susținători care se

1. *Chronic'art*, nr. 20, vara 2005.

recunosc între ei prin gestul „găluștei“ pe care l-a inventat el, un salut nazist inversat, cu brațul întins în jos.

Eterna reîntoarcere a antisemitismului

Că antisemitismul devine un numitor comun al diverselor curente negaționiste nu e nici original și nici surprinzător. Negatorii nu fac altceva decât să încalce un cal de luptă obosit, dar încă viteaz, căci „problema evreiască“ datează, am mai spus, încă de la-nceputul civilizației creștine pentru acest popor acuzat de deicid. Cealaltă componentă, antisemitismul rasial, a cunoscut apogeul în vremea exterminării puse-n practică de naziști. Antisemitismul de astăzi nu poate face abstracție de vechile sale rădăcini, chiar dacă nimeni nu îndrăznește să se refere la ele direct. Ura față de evreu capătă așadar alte forme, care se concentrează asupra Israelului. Războiul de Șase Zile din iunie 1967 e începutul acestei redeșteptări a antisemitismului. Atacul țărilor arabe, apărarea Israelului și victoria lui finală trezesc o conștiință evreiască hotărâtă să nu se mai lase exterminată din nou și reactivează o ură cu origini diverse, a cărei cea mai virulentă variantă o reprezintă, în zilele noastre, islamismul și susținătorii săi.

Pe 10 noiembrie 1975, Adunarea Generală a ONU adoptă rezoluția 3379, care asimilează sionismul cu o formă de rasism. Organizația pentru Eliberarea Palestinei, majoritatea țărilor arabe, tabăra „progresistă“ care reunește blocul socialist și țările nealiniat se află la originea acestui vot. Textul va fi până la urmă abrogat de aceeași Organizație a Națiunilor Unite în 1991, însă această condamnare „internațională“ eliberează un antisemitism ținut până atunci în frâu de conștiința mondială vinovată după drama Shoahului. Ecuația sionism =

rasism devine o armă de luptă împotriva Israelului. Un deceniu mai târziu, în 2001, în cadrul Conferinței mondiale de la Durban împotriva rasismului, organizată de UNESCO, un forum reunind 6.000 de ONG-uri votează o rezoluție care califică Israelul drept stat rasist, vinovat de acte de genocid. „Kill, Kill, Kill the Jews“* este un slogan care se aude în timpul reuniunii. Conflictele violente care izbucnesc câteva luni mai târziu în teritoriile ocupate, la Jenin și la Ramallah printre altele, descătușează inhibițiile. Să ne aducem aminte că scriitorul portughez José Saramago, deținător al Premiului Nobel pentru literatură, compară aceste teritorii ocupate cu lagărele de concentrare naziste. Un alt scriitor, sud-americanul Luis Sepúlveda, e și mai explicit: „La Auschwitz și Mauthausen, în Sabra, Shatila și Gaza, sionismul și nazismul își dau mâna“, scrie el.¹ La vremea respectivă, o căutare pe Internet afișează mai mult de 60.000 de rezultate dacă alături numele Ariel Sharon, prim-ministru israelian, și Adolf Hitler.² Sionism = rasism = nazism, iată cum să eliberezi complet conștiințele. Avântul islamist, reînsuflă de momentul 11 Septembrie, și negaționiștii care urmează mișcarea găsesc terenul ideologic gata defrișat.

Până la Războiul de Șase Zile, dreapta și extrema dreaptă erau mai degrabă favorabile statului evreiesc, mai ales din dispreț față de o lume arabă care susținea lupta pentru independență din Africa de Nord. Victoria Israelului trezește vechi demoni. Ieșirea lui de Gaulle despre poporul evreu „sigur de el și dominator“ e doar o variantă soft. În extrema dreaptă, cauza palestiniană

* „Moarte, moarte, moarte evreilor“ (engl.) (n. tr.).

1. Luis Sepúlveda, *Une sale histoire*, Métailié, Paris, 2005, p. 44.

2. Paul Berman, *Les Habits neufs de la terreur*, Hachette Littératures, Paris, 2004, p. 170.

capătă brusc trecere, datorită antisionismului. Un punct în comun cu stânga și cu extrema stângă. În anii '90, sprijinul pentru *intifada* palestiniană e cuvânt de ordine în Frontul Național. Militanții săi sunt invitați să acceseze site-ul web al Radio Islam, „dedicat prietenilor noștri palestinieni“, se spune. Acest site difuzează mai ales texte antisemite.

„Le Mystère des chambres à gaz“ („Misterul camerelor de gazare“), apărut în *Défense de l'Occident* (*Apărarea Occidentului*) exact în iunie 1967, poate fi considerat textul care-l anunță pe Faurisson. François Duprat, autorul, este la acel moment un creier al extremei drepte – va muri într-un atentat în 1978. Pentru acest curent de gândire, punerea sub semnul întrebării a exterminării evreilor servește la subminarea legitimității Statului Israel folosind vechiul clișeu antisemit al evreului mincinos și profitor. Mai târziu, în plină polemică Garaudy/abatele Pierre, *National Hebdo* va susține *Les Mythes fondateurs de la politique israélienne* (*Miturile fondatoare ale politicii israeliene*), cartea scrisă de fostul comunist.

Pentru stânga și extrema stângă, antisemitismul rămâne un subiect tabu, căci ambele se cred scutite de acest păcat. Totuși, în inconștientul progresist, evreul a reprezentat multă vreme plutocratul pe care lupta de clasă trebuia să aibă grijă să-l elimine. La-nceput, stânga e responsabilă în și mai mare măsură decât dreapta și extrema dreaptă pentru răspândirea răului, fiindcă ea a proclamat prima canoanele unui nou antisemitism născut în vremea revoluției industriale din secolul al XIX-lea. Ura modernă față de evreu s-a dezvoltat în toată Europa odată cu triumful capitalismului. Acest antisemitism își trage seva deopotrivă din resentimente (reușita socială a evreilor) și din exclusivitățile naționaliste, drept reac-

ție la presupusul cosmopolitism al israeliților. Evreul ajunge să întruchipeze burghezul „pur“, care profită de pe urma dezvoltării capitalismului, dar care ar fi rupt de rădăcinile sale naționale, un fel de capitalist apatrid. Disprețuind acest mod de producție, Karl Marx îl stigmatizează pe evreu. „Care este baza laică a iudaismului? Necesitatea practică, egoismul. Care este cultul laic al evreului? Mercantilismul. Care este dumnezeul lui laic? Banul. [...] Banul este dumnezeul gelos al lui Izrael, în fața căruia nu poate exista nici un alt dumnezeu.“* În *Capitalul*, el consideră că „toate mărfurile [...] sunt [...] bani, prin însăși esența lor, adevărați evrei circumciși“**. În corespondența cu prietenul său Engels, Marx folosește cuvinte precum „ovreiaș“, „jidă“, „negro-evreu“. Propaganda nazistă nu s-a ferit să se folosească de citate din Marx pentru a justifica antisemitismul puterii hitleriste.

Alți gânditori revoluționari din secolul al XIX-lea n-au fost nici ei cu nimic mai prejos. Pentru Proudhon, evreul este un „codoș“, un „parazit“ care „operează, și în afaceri, și în filozofie, prin mașinațiuni și mișmașuri“. Bakunin, părintele anarhismului, vede în evrei „o sectă exploatare, un popor-lipitoare, un unic parazit devorator“. În secolul XX, comunismul la putere etatizează antisemitismul. Mențiunea „evreu“ e înscrisă pe pașapoartele sovietice. Uniunea Sovietică poate fi chiar considerată inițiatoarea negării lagărelor de exterminare, dacă ne-aducem aminte că la eliberarea Auschwitzului de către Armata Roșie, în februarie 1945, Moscova n-a vorbit de

* Vezi Karl Marx, „Contribuții la problema evreiască“, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 1, Editura Politică, București, 1957, pp. 407 și 410 (n. tr.).

** Vezi Karl Marx, *Capitalul*, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 168 (n. tr.).

un lagăr al morții, silindu-i pe Aliați să-i forțeze mâna lui Stalin pentru a afla ce descoperiseră trupele sovietice la fața locului. Cum am văzut, memoria comunistă cu privire la cel de-al Doilea Război Mondial a privilegiat dimensiunea patriotică, pe eroul combatant și pe rezistent mai degrabă decât victima deportată.

Comuniștii francezi au ajutat, în felul lor, la banalizarea antisemitismului. Mai e nevoie să spunem că Partidul Comunist Francez a pomenit adesea de rădăcinile evreiești ale lui Léon Blum, dușmanul său social-democrat?; că partidul a dus, la sfârșitul anilor '40, o campanie antisemită virulentă sub pretextul că Jules Moch, ministru de interne spărgător de greve, era evreu? Ne-aducem oare aminte de tot tamtamul făcut de presa comunistă împotriva evreilor în perioada procesului halatelor albe din URSS, punctul culminant al campaniei antisemite a lui Stalin? Un sondaj realizat de IFOP (Institutul Francez de Opinie Publică), în 1966, pe tema „Francezii și problema evreiască” arată că 28% dintre militanții Partidului Comunist consideră că evreii nu sunt „francezi ca toți ceilalți”, un procent mai mare decât media de 19% din grupul celor intervievați.¹

O poveste veche, da, dar tocmai în pliurile trecutului apar plăgile viitorului. În vocabularul politic al stângii și al extremei stângi, evreul nu mai e numit ca atare, în locul lui a apărut sionistul. Fenomenul nu e propriu-zis francez. Acuzațiile de antisemitism aduse astăzi Partidului Laburist britanic, în particular liderului său Jeremy Corbyn, sub pretext de antisionism și luări de poziție pro-palestinienne, arată că vechile reflexe antievreiești persistă, atât în rândul stângii, cât și al dreptei. „Antisionismul

1. O anchetă a IFOP, „Les Français et le problème juif”, *Le Nouvel Adam*, decembrie 1966.

e un cadou neașteptat cu care rar te-ntâlnești, a observat Vladimir Jankélévitch, fiindcă îți dă posibilitatea și chiar dreptul, ba chiar datoria să fii antisemit în numele democrației! Antisionismul este antisemitismul justificat, pus în sfârșit la îndemâna tuturor. E permisiunea de a fi în mod democratic antisemit.“ Filozoful continuă: „Și dacă evreii ar fi ei înșiși naziști? Ar fi minunat. N-ar mai fi nevoie să le plângem de milă: și-ar fi meritat soarta”¹. Am ajuns și-aici, ca teritoriile ocupate să fie comparate cu lagărele morții, israelienii să fie acuzați de „genocid“, iar palestinienii să fie prezentați drept noii „osândiți ai pământului“, victime ale rasismului evreiesc.

La extrema dreaptă, antisionismul este un antisemitism abia mascat așa cum îi dau glas Dieudonné și aco-liții lui. La stânga și la extrema stângă, antisionismul se prezintă ca o prelungire a luptei împotriva colonialismului/imperialismului și a capitalismului/liberalismului. Procedul e înșelător. Înseamnă să uiți că expansiunea Occidentului din secolele al XIX-lea și XX a fost multă vreme prezentată de republicanii progresiști drept o misiune civilizatoare în numele valorilor pe care ei pretindeau că le întruchipează. N-a existat ceva mai colonialist decât stânga, în Franța cel puțin. Anticolonialismul a apărut când a trebuit evitată „ruptura de mase“, în momentul în care acestea au început să se scuture de jugul occidental. A te prezenta apoi drept mesager al luptei împotriva colonialismului/imperialismului e o formă de negare istorică pentru stânga și o metodă de a-și recăpăta conștiința curată la loc. Lumea comunistă n-a încetat nici o clipă, la rândul-i, să se comporte colonialist. Rusia țaristă, pe care Lenin o denunța drept temnița popoarelor,

1. Vladimir Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, Seuil, Paris, 1986, pp. 19–20.

a devenit un imens lagăr de concentrare sovietic pentru toți cetățenii ei, indiferent de cultura, obiceiurile, etnia lor; „eliberarea“ Europei Centrale și de Est de către Armata Roșie în 1945 a permis instaurarea regimurilor totalitare aflate sub comanda Moscovei; nici una dintre țările pe care forțe ce se revendicau de la marxism-leninism le-au „scăpat“ de capitalism/imperialism n-a cunoscut emanciparea în secolul XX; nicăieri înlocuirea modului de producție capitalist cu o variantă socialistă n-a adus prosperitatea. Comunismul nu înseamnă nici eliberarea de orice exploatare, nici bogăția națiunilor, ci înrobire și sărăcire. Cine continuă să „vândă“ această ideologie drept unică salvare a popoarelor în căutare de libertate vinde doar gogoși obscene.

Să ne-aducem aminte că La Vieille Taupe s-a raliat tezelor faurissoniene în numele anticapitalismului, sub pretext că Auschwitzul le-ar fi servit drept alibi occidentalilor pentru a-și ascunde propriile crime (colonialism, crime de război etc.). Mica grupare „Pentru o intervenție comunistă“, clona ideologică a La Vieille Taupe, a adoptat un raționament similar, pretinzând următoarele: „Capitalul întreține mituri sau expune – cu vizite organizate – un «Muzeu al Ororilor» precum cel de la Auschwitz ori din alte lagăre de concentrare ca să poată ascunde mai bine oroarea exploatării întreprinse de el zilnic“¹. „ISRAELUL N-ARE DREPTUL SĂ EXISTE, proclamă acest grupuscul [...]. Oricărei tentative de viziune materialistă i se opune o singură armă, religia «genocidului» și a «holocaustului»“²,

1. „Intellectuels et révolution“, *Jeune Taupe*, decembrie 1979–ianuarie 1980, p. 19.

2. „Les chemises brunes du sionisme“, *Jeune Taupe*, noiembrie–decembrie 1980, p. 5 (literele mari apar în textul original; expresia „viziune materialistă“ înseamnă viziunea marxist-leninistă).

deplânge el. Faurisson ține același discurs. Serge Thion, care a-nceput prin a nega crimele khmerilor roșii și a devenit apoi un negaționist al Șoahului, se bucură că „aparitia problemei palestiniene [...] (a) impus o altă imagine a Israelului, care nu se mai potrivește cu cea a reparației datorate evreilor”¹.

Trei decenii mai târziu, negaționiștii de stânga care contestă bilanțul comunismului, care chiar regretă duritatea exterminatoare a partidelor-stat folosesc argumente asemănătoare. „Holocaustul, ridicarea lui la rang de Rău sublim, de Excepție inatacabilă, care nu se pretează la discursul politic «normal», poate fi și un act politic, o manipulare perfect cinică. [...] Ea descalifică drept neimportante [...] formele de violență de care sunt (co)responsabile statele occidentale în Lumea a Treia.”² Această analiză a lui Slavoj Žižek seamănă cu manifestele pe care le răspândea La Vieille Taupe în anii '80. Antisionist, căci pro-palestinian, Žižek condamnă soarta de care au parte musulmanii în general, tratați ca niște non-ființe, la fel cum îi tratau naziștii pe evrei, consideră el. Paralela îi permite să stabilească o ecuație ai cărei termeni nu sunt noi: Israel = Occident = democrație = nazism. „«Musulmanul» nu este doar stadiul «cel mai de jos» din ierarhia tipurilor etice, continuă Žižek, [...] el este totodată și stadiul zero care lipsește de semnificație toată această ierarhie. [...] Paradoxul acesta vădește același cinism precum cel al naziștilor care i-au redus pe evrei la statutul de suboameni pentru a folosi apoi imaginea asta drept dovadă a subumanității lor.”³ Morala: metodele

1. Serge Thion, *Vérité historique ou vérité politique?*, La Vieille Taupe, Paris, 1980, p. 165.

2. Slavoj Žižek, *Vous avez dit totalitarisme?*, ed. cit., pp. 77–78.

3. *Ibid.*, pp. 87–89.

sunt aceleași, deci Israel = nazism, prima ecuație e redusă la cea mai simplă expresie a ei...

Pentru a discredita statul evreiesc, Žižek îl acuză că folosește împotriva palestinienilor procedee totalitare recunoscute: dezumanizarea dușmanului pentru a justifica exterminarea lui și totodată pentru a le permite călăilor însărcinați cu eliminarea lui să-și păstreze conștiința curată. E adevărat, toate țările comuniste au folosit, fără excepție, această metodă de acțiune, însă, fără-ndoială, nu la ele se gândește negaționistul de stânga. Pentru khmerii roșii, de exemplu, dușmanul de clasă era un „document” ce trebuia „distrus”, potrivit vocabularului folosit de călăi.

Tovarășul său de nostalgie comunistă, Alain Badiou, e mai subtil. Ieșit târziu din anonimatul academic grație succesului înregistrat de pamfletul său *De quoi Sarkozy est-il le nom? (Ce e în spatele numelui Sarkozy?)*¹, el aplică statului evreiesc aceeași rețetă, întrebându-se „ce e în spatele numelui Israel?” Și explică: „Trebuie aflat dacă cuvântul «evreu» constituie sau nu un semnificant excepțional în câmpul general al discuției intelectuale și politice, într-atât de excepțional încât ar fi îngăduit să i se atribuie rolul unui semnificant destinal, ori sacru”². Mai simplu spus, Badiou vrea să demonstreze: 1) că naziștii au folosit cuvântul „evreu” doar ca să-i desemneze pe cei pe care-i exterminau, fără nici o altă semnificație în afară de aceasta, ceea ce înseamnă că nu există nici un motiv pentru a sacraliza Șoahul; 2) că în urma acestei constatări Israelul nu are nimic sacru, ci e doar un stat colonial ca oricare altul. „Nu accept cu nici un chip ideologia vic-

1. Ed. cit.

2. De găsit în Alain Badiou, *Circonstances, 3: portées du mot „juif”*, Éditions Léo Scheer, Paris, 2015.

timizării, avertizează el. Faptul că naziștii și complicii lor au exterminat milioane de oameni pe care-i numeau «evrei» nu constituie, în opinia mea, o legitimare nouă a predicatului identitar în cauză.¹

Negaționismul lui Badiou este deci în primul rând rasial, ca să spunem așa, și abia apoi politic. Faptul că le refuză calitatea de „evreu“ victimelor Șoahului îi permite să universalizeze cuvântul, să facă din toate victimele „evrei“, așadar să afirme că palestinienii sunt și ei evrei, ceea ce dovedește că Israelul, care-i oprimă, este un stat antisemit. Badiou, care nu e la primul paradox, îi neagă Israelului orice caracter democratic, opunându-i adevărata democrație care va apărea abia în viitor și care va respecta drepturile tuturor, palestinieni și evrei deopotrivă. Deși toate scrierile lui critică sistemul în discuție, dușmanul de moarte al comunismului său de vis, nu se poate spune că acest elogiu al democrației n-are sare și piper.

Pentru „a rezolva problema războiului nesfârșit din Orientul Mijlociu, va trebui să ajungem [...] să uităm holocaustul“², conchide el. Pur stil negaționist, de astă dată: să negăm crimele comunismului pentru a menține speranța, să nu recunoaștem unicitatea Șoahului pentru a eradica sionismul, mască a colonialismului occidental, al cărui braț înarmat e Israelul.

Antisemitismul, vechi de când lumea, devine un punct de convergență între negaționiști, de dreapta și de stânga, prin întâlnirea dintre o ură de rasă, moștenitoare îndepărtată a culturii creștine, și ura de clasă inspirată din marxism-leninism. Islamiștii vădesc toate astea prin războiul declarat societăților deschise, pentru care Israelul

1. *Ibid.*, p. 12.

2. Alain Badiou, *Le Siècle*, ed. cit., p. 98.

rămâne un simbol, pe cât se poate – orice-ar spune Badiou –, în plus unul aflat în prima linie.

În contra modernității

Dacă unui grup de francezi le sunt prezentate stereotipuri antisemite, 36% dintre aceștia aderă la ele, conform unui sondaj realizat în 2015 la cererea Fundației Iudaismului Francez. Aceleași criterii întrunesc aprobarea a 51% dintre cei intervievați dacă ei sunt de confesiune sau origine musulmană.¹ La fel ca-n rândul stângii, antisemitismul pe pământ islamic e un subiect tabu pe care comunitatea musulmană îl respinge, amintind secolele de coabitare. Arabii și evreii, veri semitici, se pot dușmăni între ei, cum se-ntâmplă în multe familii; a recunoaște acest lucru nu înseamnă a dezonora Coranul, iar lumea creștină nu e tocmai îndreptățită să se indigneze de asta. Islamismul pune o altă problemă când propovăduiește deschis antisemitismul prin prozelitism. Ura de acest tip are rădăcini mai recente.

În anii '30-'40, nazismul și-a asumat sarcina de a face să prospere vechiul antisemitism în Orientul arab ca să-și poată face cuib acolo. Partizanii panarabismului au găsit sprijin important pe lângă puterile Axei în lupta lor împotriva colonialismului britanic și francez. Partidele Baas sirian și irakian înființate și ajunse apoi la putere în anii '40 sunt în mod fățiș rasiste și fasciste. După cel de-al Doilea Război Mondial, pozițiile național-socialiste ale acestor partide favorizează apropierea lor de URSS

1. Dominique Schnapper, Chantal Bordes-Benayoun, https://www.fondationjudaisme.org/uploads/_fjf/rapports_annuels/fjf-rapport-2015.pdf.

și înlesnesc pătrunderea sovieticilor în regiune, după simbioza roșie-brună clasică. Al-Banna, fondatorul Frăției Musulmane la sfârșitul anilor '20 în Egipt, era un admirator al lui Hitler. Organizația sa este, în ziua de azi, la limita islamismului radical. Marele muftiu al Ierusalimului, Mohammed Amin al-Husseini, a fost primit cu mare pompă de Germania nazistă. El nu și-a ascuns niciodată simpatia pentru Himmler și admirația pentru Hitler. A devenit, prin urmare, părintele spiritual al partidului Fatah condus de Yasser Arafat. După război, mai mulți șefi naziști s-au refugiat în regiune. Cazul ofițerului SS Alois Brunner e cunoscut. Nasser l-a primit în Egipt, de unde a plecat apoi ca să se instaleze în Siria lui Hafez al-Assad pentru a forma acolo serviciile de informații cu ajutorul sovieticilor.

Mulți conducători arabi nu și-au ascuns niciodată negaționismul. În 1964, Nasser denunță într-un ziar de extremă dreapta german „minciuna cu cele 6 milioane de evrei asasinați”¹. Mahmoud Abbās, președintele Autorității Naționale Palestiniene, și-a luat doctoratul la Universitatea din Moscova în anii '80, cu o teză în care denunță o colaborare între naziști și mișcările sioniste în scopul de a exagera numărul de victime ale Shoahului ca să justifice crearea Israelului.² Mișcarea de rezistență islamică, Hamas, foarte influentă în teritoriile palestiniene,

1. Claude Askolovitch, „Ahmadinejad n'a rien inventé”, *Le Nouvel Observateur*, 21 decembrie 2016.

2. „La thèse négationniste de Mahmoud Abbas enseignée aux enfants palestiniens”, www.danilette.com/article-la-72795316.html; după părerea președintelui palestinian Mahmoud Abbās, genocidul evreilor a avut loc din cauza „funcției lor sociale”, Hadrien Mathoux, *Marianne*, 2 mai 2018.

interzice predarea Holocaustului în școli.¹ Islamul šiit nu rămâne nici el mai prejos: în 2006 și 2015, Teheranul a organizat „concursuri de caricaturi ale Holocaustului” ca să protesteze împotriva desenelor cu Mahomed considerate blasfematoare apărute în *Charlie Hebdo*. Scrierile negaționiste ale lui Faurisson, Serge Thion și Garaudy sunt difuzate masiv în țările arabo-musulmane, iar Dieu-donné e celebrat la Beirut.

Ar fi o insultă la adresa nostalgicilor comunismului să considerăm empatia lor față de islamismul radical o adeziune la acest antisemitism/negaționism care frământă lumea musulmană. Și totuși, dacă socotim islamo-stângismul o excrescență a negaționismului de stânga, care pune semnul egal între terorism și lupta revoluționară, trebuie să existe o compatibilitate și între religia seculară comunistă și interpretarea politică a Coranului.

După filozoful Bertrand Russell, care a oferit câteva piste, după călătoria sa în tânăra Rusie bolșevică, sociologul Jules Monnerot și-a propus, în anii '50, să scoată la iveală asemănările dintre marxism-leninism și islam. Cartea sa *Sociologie du communisme*, subintitulată *Échec d'une tentative religieuse au XXe siècle*, a stârnit un scandal în plin Război Rece, când marxismul domnea asupra minților. Monnerot și-a agravat situația comparând comunismul din URSS cu califatul islamic din Imperiul Abbasid (750–1258), și, respectiv, rolul jucat de ideologie și religie în guvernare. Confuzia între religie/ideologie/politică a dus, după părerea lui, în cele două cazuri la un sistem global, ca să nu spunem totalitar, care s-a impus în sfera publică și privată. O asemenea pretenție a ajuns să fie în totală opoziție cu ceea ce a caracterizat libera-

1. <http://www.jta.org/news/article/2009/08/31/1007549/hamas-condemns-un-for-teaching-the-holocaust#When:14:44:00Z>.

lismul burghez în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. În opinia lui Monnerot, nu e nici o îndoială că cele două religii, cea spirituală și cea seculară, sunt incompatibile cu democrația, moștenitoare a acestui liberalism burghez. Secolul XX comunist i-a dat dreptate, iar expansiunea islamistă îi confirmă spusele în zilele noastre. Islamo-stângismul întruchipează întâlnirea dintre cometa comunistă ce stă să se stingă și un islamism radical în curs de extindere, amândouă opunându-se mersului înainte al globalizării liberale.

Punctele comune între islamism și marxism-leninism sunt numeroase. Fără să le acoperim pe toate, putem aminti: supunerea față de Idee – ascultarea de Coran/de ordinele partidului; o aceeași pretenție de a-i apăra pe cei oprimați și pe cei săraci – cei umiliți de Occident/cei exploatați de capitalism; o viziune holistică similară despre lume în care individul nu există în afara apartenenței lui – religioasă/la o clasă socială; o voință de a-i prosti pe oameni pentru ca aceștia să nu se mai poată împlini – obscurantism religios/dictatul cultural al partidului-stat. Cele două religii se opun mai ales progresului și emancipării indivizilor pe care acest progres se presupune c-o aduce. Ele lucrează în contra modernității. Eșecul comunismului, pe care negaționismul de stânga refuză să-l recunoască, nu e decât un lung șir de pagube produse de acest mers în contra modernității, pe care islamismul îl întruchipează de-acum în zonele controlate de el.

Dacă privim secolul XX comunist din această perspectivă, concordanța dintre ieri și azi devine limpede. Țările care se revendică de la marxism-leninism au eșuat în proiectul lor voind să reformuleze modernitatea ale cărei modele pretindeau că sunt. Revoluțiile industriale din

secolele precedente fuseseră făcute cu puțință de emanciparea indivizilor, eliberați de relațiile sociale care încorsetau societățile din Vechiul Regim. Capitalismul și individualismul s-au hrănit reciproc. Comuniștii, care au făcut din dezvoltarea economică și din progresul tehnic simbolul modernității, au crezut că pot menține structurile comunitare, holiste, ale societăților agrare pe care le moșteniseră. Marxism-leninismul, care gândește în termeni de clasă și raporturi de clasă, avea, de altfel, cu ce să seducă în zonele în care individul se pierde, în general, în comunitate. Această alegere politică a lăsat modul de dezvoltare socialist fără un motor esențial: inițiativa individuală.

Odată ce adepții marxism-leninismului au dobândit puterea, alegerea lor ideologică i-a făcut să ignore revoluția individualistă pe care Occidentul o cunoscuse, secând chiar ei unul din izvoarele dinamicii. Nici nu putea fi altfel, câtă vreme burghezul, vestitor al revoluției industriale capitaliste, era considerat dușmanul revoluției comuniste. Făcând din proletariat – mai mult mitic decât real în majoritatea cazurilor – actorul prin excelență al modernității, revoluționarii s-au închis într-o „metafizică a progresului” în care devoțiunea față de forțele de producție a ocultat complexitatea funcționării societăților umane. În Rusia, bolșevismul a reușit doar să provoace o contrarevoluție economică, politică și socială, care trebuia să pună capăt dezvoltării industriale, să mențină agricultura într-un stadiu înapoiat și să stopeze modernizarea vieții sociale. Modelul sovietic n-a fost niciodată o „depășire a capitalismului”, ci a fost cel mult o încercare de a găsi o alternativă care să le permită unor forme de organizare socială premoderne să supraviețuiască. Aplicarea unei ideologii marxiste, deja învechită în momen-

tul în care Rusia trece la bolșevism, n-a făcut decât să agraveze întârzierea deja existentă.

Constatând succesul pe care acest model l-a cunoscut mai târziu la alte societăți primordial agrare, s-a putut măsura amploarea traumei pe care-o reprezenta pentru ele o confruntare cu Occidentul dezvoltat. Paradoxul e că marxism-leninismul, chemat să rezolve complexul de modernitate al elitelor frustrate de istorie, care credeau că pot compensa întârzierea țării lor punându-și în aplicare dogmele – bolșevicii ruși și maoiștii chinezi sunt cele mai bune exemple –, a devenit până la urmă paradigma contra-modernității, odată cucerită puterea, și un garant al conservatorismului pentru populațiile supuse. Colectivizarea agriculturii și interdicția impusă țăranilor de a-și părăsi pământurile, aflate în programul tuturor regimurilor marxist-leniniste, pot fi de altfel echivalate cu o reinstaurare a iobăgiei, cu o întoarcere la „despotismul oriental“ care predomina în societățile agrare – trăsătură caracteristică a „modului de producție asiatic“, pe care Marx îl considera cel mai primitiv.

Extraordinara iradiere a idealului comunist în secolul XX, chiar și acolo unde n-a reușit să ajungă la putere, poate fi înțeleasă, într-o oarecare măsură, ca o reacție la mersul timpului. În Occident, doctrina a sedus mai ales în Europa de Sud, partea din Bătrânul Continent în care societatea agrară tradițională a rezistat cel mai mult asalturilor dezvoltării industriale. În schimb, în țările din Europa de Nord mai puternic marcate de individualism, unde vechea economie rurală de autosuficiență s-a transformat mult mai devreme în agricultură de piață, implantarea comunismului a fost în general mai dificilă. Ecoul pe care l-a avut utopia în Lumea a Treia se explică la fel. Mișcarea comunistă a fost marginalizată pe măsură

ce s-au dezvoltat relațiile, în special comerciale, caracteristice societății moderne. La urma urmei, comunismul a măgulit și a consolidat holismul în rândul popoarelor care nu se adaptaseră la revoluția drepturilor omului, care a început în Epoca Luminilor și a stat la baza succesului capitalismului.

Ura islamiștilor pentru Luminism îi plasează în siajul comunismului, de la care preiau ștafeta, când acesta e pe cale să dispară. Mai e nevoie să demonstrăm că burka, lapidarea, blasfemia, poligamia, șaria, cai de bătaie ai islamului radical, merg în contra modernității? Nu îndeplinește islamismul rolul pe care-l avea înainte comunismul, anume cel de frână, de repliere identitară pentru a rezista/a se opune mersului lumii, al cărui tempo este dat astăzi de evoluția moravurilor? Faptul că rolul, locul femeii în societate constituie miezul rezistenței islamiștilor atestă contra-modernitatea luptei lor. Comunismul a domnit în țări agrare care se temeau de revoluția industrială; islamismul se impune și face recruți în teritorii și locuri unde obiceiurile islamului sunt amenințate de evoluția emancipării umane. Islamismul folosește drept redută acolo unde integrarea în această nouă lume este în mod aparte dificilă: societățile patriarhale arabe, suburbiile metropolelor occidentale stăpânite de bande care-și impun ordinea machistă ca să compenseze marginalitatea la care-i condamnă lipsa integrării.

Societate deschisă, liberalism, mondialism: respingerea la unison de către negaționiștii de stânga și de către islamiști a acestei lumi pecetluiește „alianța lor obiectivă”. Faptul că antisemitismul este un punct de convergență între ei dovedește contra-modernitatea demersurilor lor, în sensul că evreul s-a aflat adesea în istorie în avangarda evoluției societăților, fiindcă, minoritar, a trebuit

fără-ncetare să depășească coduri, caste și clase pentru a se integra și să incite la tot mai multă deschidere. Demonizarea la care-l supun astăzi acești dușmani ai societăților deschise pe filantropul american George Soros, evreu și ungur, fiindcă-l consideră vinovat de a fi lucrat în sprijinul democratizării fostelor țări socialiste este o dovadă în plus. Ne aflăm în fața aceleiași mișcări reacționare care a căpătat diverse chipuri de-a lungul secolelor – religios mai demult, naționalist și comunist mai ieri, islamist în forma sa radicală și populist în expresia ei generală astăzi: tot atâtea piedici în calea voinței de emancipare a oamenilor. Dintre acești dușmani, invenția totalitară, roșie și brună, este, fără-ndoială, cel mai mare rău pe care l-au avut de înfruntat societățile democratice. De aceea, orice deformează acest trecut constituie o frână pentru înțelegerea mersului lumii, dacă admitem că istoria e un continuum neîntrerupt. A nega realitatea relelor acestui trecut, sau a le minimaliza, șterge granița dintre bine și rău, dintre societățile deschise și dușmanii lor. Negaționiștii ne contaminatează prezentul în speranța că vor întoarce lumea în trecut, dacă să-i stopeze înaintarea nu reușesc.

VIITORUL LUMINOS AL NEGAȚIONISMULUI

Bis repetita. La sfârșitul anului 2018, Parlamentul francez legiferează asupra problemei „fake news” pentru a urmări și pedepsi, pe rețelele de socializare, orice încercare de a propaga știri și informații false ce ar putea influența opinia publică în cele trei luni care precedă un scrutin electoral. Senatul, care a refuzat să avizeze textul, și sindicatul jurnaliștilor, care i-a denunțat principiul, au văzut în el o cenzură din partea statului și un proiect liberticid. Cu trei decenii mai înainte, Legea Gayssot, vizând să reprime orice act rasist, antisemit ori xenofob, s-a lovit de același tip de opoziție din partea Senatului, apoi a istoricilor, în acest caz. Legea din 1990 n-a împiedicat deloc răspândirea negaționismului, cum nici acest nou instrument legislativ nu va frâna difuzarea de fake news, mai ales că răul e similar, cu o oarecare legătură între negaționisme, informații false și post-adevăruri. Nu pot funcționa aceleași remedii sterile.

Strecurând îndoiala, negaționismul duce la raționamente care depășesc adesea obiectul negării inițiale. De la un fapt istoric considerat mincinos e ușor să treci, prin analogie, la alte fapte, pentru ca până la urmă să te îndoiești de toate, fără deosebire. Ceea ce se aplică istoriei se poate aplica și informației, cu și mai mare ușurință, fiindcă aceasta din urmă se înscrie într-un prezent care

se schimbă clipă de clipă, lipsit *a priori* de toate referințele ulterioare. Circumstanță agravantă, istorismul marxist-leninist, care consideră o cheie de înțelegere a societăților umane neconținută luptă de clasă dintre cei dominați și dominatori, a pregătit mințile oamenilor să vadă în mersul lumii, cu numeroasele sale lovituri și nenorociri – război, șomaj, lipsuri, sărăcie etc. –, opera din umbră a unor indivizi sau grupuri ce acționează doar pentru propriile interese. În ciuda înfrângerii „socialismului real”, s-a păstrat din această doctrină viziunea sa despre rău, despre un capitalism în mâinile profitorilor care manipulează piețe și conștiințe. O schemă care, reluată în zilele noastre prin fake news, face din acestea din urmă noua făclie a contestării ordinii deja stabilite.

Negaționismul cosmetizează istoria ca să-i deformeze memoria, fake news-urile deformează prezentul ca să denatureze percepția asupra lui: intențiile sunt asemănătoare, metodele folosite sunt comune. Prin pretenția lor de a da un alt sens informației așa-zis dominante, fake news-urile se încadrează într-o logică a luptei de clasă – adevărurile poporului *versus* adevărurile elitei – și folosesc pentru a seduce aceleași metode ca negaționismul: conșpiraționismul (ni se ascunde ceva), hipercriticismul (o minciună depistată e de ajuns ca să dovedești că totul e fals), relativismul (ceea ce e ținut ascuns e mai rău decât ceea ce e lăsat la vedere) și utopismul (a crede într-un alt adevăr).

De la Homer încoace, care vedea în Războiul Troian un complot al zeilor, viziunea conșpiraționistă e o placă veche. Versiunea ei modernă o constituie secularizarea superstițiilor religioase de demult – brațul divin e înlocuit de imperialism, globalizare etc. –, alături de o raționalitate contemporană care pretinde că pornește-n căutarea adevărului dincolo de aparențe. Îndoiala conșpiraționis-

tilor n-are totuși nimic metodic și științific, ci le e de-ajuns să selecteze cât mai multe date care merg în sensul dorit de ei ca să se convingă că au dreptate să fie neîncredători și să creadă în necesitatea cauzei lor. Într-un anume sens, conspiraționiștii se autointoxică închizându-se în bula propriului lor adevăr. Denunțul și conspiraționismul sunt legate, cel dintâi e sursa (suntem mințiți), pe care celălalt își propune s-o combată (e vina celor puternici), pentru a impune o altă viziune despre lume, opusă unei gândiri așa-zis dominante.

Într-o societate saturată de informații, hipercriticismul găsește ușor ce să macine scoțând la iveală detaliul care șchioapătă în relatarea unui eveniment considerat în prealabil îndoielnic. Cu cât informația e mai bogată, cu atât hipercriticismul are mai mult de lucru. Demersul e ideologic, fiindcă e vorba de a dovedi *a posteriori* lucrul în care conspiraționistul nu crede *a priori*. Hipercriticismul hrănește paranoia celui ce a recurs la el, aducându-i dovezile pe care le așteaptă neîncrederea sa inițială. Cele două rele merg mână-n mână. „Cine caută găsește“ e un principiu pe care extrema stângă l-a scos la înaintare când a venit în sprijinul tezelor negaționiste ale lui Faurisson. Și, cum a căuta este o datorie militantă când e vorba de dezvăluirea adevărilor ascunse, există o puternică motivație să măsluiești faptele. Hipercriticismul adapă negaționismul în istorie și sprijină post-adevărurile în domeniul informației.

Storytelling-ul, la modă în mediile politice în anii '90, a jucat un rol hotărâtor în dezvoltarea hipercriticismului. La acea vreme, unele puteri au căutat să-și regizeze acțiunile și apoi să spună povestea lor. Procedeu, folosit cu precădere în America lui Clinton și în Anglia lui Tony Blair, a alimentat îndoielile cu privire la veridicitatea faptelor relatate, mai ales când *spin doctors*, care aveau

această sarcină, s-au încurcat în propriile ițe. Gestionarea catastrofală a celor două războaie din Golf a zădărnicit toată această propagandă politică, însă fără să împrăstie bănuielile pe care le-au suscitât cele petrecute la vremea respectivă. „Dovezile“ cu privire la „adevărurile ascunse“ aduse de teoreticienii conspirației pentru a denunța atentatul „aranjat“ de la 11 Septembrie sunt, în parte, moștenirea rateurilor *storytelling*-ului.

Cât despre relativism, acesta pretinde că scoate la iveală utilitatea minciunii oficiale și scopul ei. Potrivit celor ce neagă camerele de gazare, genocidul evreilor a fost instrumentat pentru a justifica existența Israelului și/sau pentru a masca celelalte crime comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Negaționiștii de stânga consideră, la rândul-le, că zecile de milioane de victime ale comunismului sunt scoase la înaintare pentru a-i face uitați pe toți sacrificaii capitalismului. În istorie, relativismul se sprijină pe ideea că adevărul este o chestiune de raport de forțe pentru ca el să se impună. Axioma se aplică cu ușurință în domeniul informației, fiindcă criteriul cunoașterii, opozabil relativismului, e greu de invocat atunci când ai de-a face cu o materie prin natura ei nouă, așadar fără referințe posibile. Amplificarea prin intermediul rețelelor de socializare e suficientă pentru a acredita fake news-urile grație fenomenului autoconvingerii, propriu acestui tip de comunicare, în care nimic nu e verificat, în care totul e adevăr. Or, dacă totul poate să aibă aceeași valoare, nimic nu are valoare, nici informația „adevărată“ mai mult decât cea „falsă“. Relativismul sădește îndoiala, iar îndoiala e rațiunea de a fi a conspiraționismului.

Fake news-urile sunt incompatibile cu regimul dictatorial, și cu atât mai puțin cu un sistem totalitar în care adevărul unic este cel dorit de putere. Dimpotrivă,

democrația, regim al plauzibilului, și nu al adevărului ori falsului hotărâte de sus, le oferă un teren fertil în care să-nflorească. Pot conviețui acolo și adevăruri, și opinii, ceea ce e în folosul fake news-urilor, care se vor fapte alternative, deși nu sunt decât o denaturare a realității. Astfel, post-adevărul, care se sprijină pe informații false, ține de domeniul credinței, fiindcă nu are nimic de-a face cu veridicitatea faptelor. Drept urmare, fake news-urile devin păreri în care fiecare găsește ceea ce caută, în funcție de propriile convingeri. Ediția 2016 a Dicționarului Oxford, care a făcut din post-adevăr „cuvântul anului“, îl definește drept „ceea ce are legătură cu circumstanțele în care faptele obiective au mai puțină influență asupra publicului decât cele care fac apel la emoția ori la credințele personale“.

Ficțiune, și nu realitate, fake news-urile au rolul să prezinte o lume diferită de cea care există. Negarea în istorie practică de negaționiștii de stânga are drept scop să salveze o speranță de moștenirea ei catastrofală. În ambele cazuri, e vorba tot de viziuni mitice, fabricate, menite să dea un alt sens prezentului, sau trecutului, pentru a menține ideea pe care și-o fac despre viitor cei ce cred în aceste ficțiuni. Facultatea de a deghiza faptele și aceea de a acționa politic decurg dintr-o aceeași capacitate de a închipui un alt posibil, cel propriu utopiei, asupra căreia nici o realitate nu are controlul, pentru că se află în altă parte, în viitor în general. Negaționism, fake news, post-adevăruri sunt, în fond, surrogate ideologice puse-n aplicare fie asupra materiei istorice, fie asupra cunoașterii lumii actuale, ceea ce explică succesul lor în mediile extremiste, de stânga și de dreapta, precum și la cei care denigrează democrația pe baza credinței religioase, din cauză că n-o pot asimila, din spirit de opoziție etc. Fabricanții de minciuni se dau drept disidenți, sau

eroi ai unei lupte împotriva conformismului, și iau hotărârea cu care combat „adevărurile oficiale“ drept curaj atunci când angajamentul lor nu comportă riscuri, pentru că legile nu reușesc să-i descurajeze.

Negarea genocidului evreilor nu ține oare de fake news? Această întrebare care circumscrie răul de la-nceputul lui (negarea) până la forma sa extinsă (fake news) și-a pus-o Facebook în vara lui 2018. Directorul companiei, Mark Zuckerberg, a spus tranșant: „Eu nu încerc deloc să apăr intențiile negaționiștilor – a ținut el să precizeze –, dar cred că adesea cea mai bună metodă de a combate discursurile dăunătoare este să produci un discurs bun“. Un principiu democratic care-i face cinste lui Zuckerberg. Cel în cauză se ferește totuși de o asemenea judecată corectă când vine vorba să cucerească Beijingul în speranța ca Facebook să pătrundă pe piața chineză, chit că trebuie să se conformeze dictatelor cenzurii de stat. Foarte criticată în Statele Unite pentru rolul său de a răspândi zvonuri și a dezinforma, mai ales în timpul alegerilor prezidențiale din 2016, rețeaua socială a refuzat multă vreme să lupte împotriva fake news-urilor, din respect pentru libertatea de exprimare. Presiunea instituțiilor și a opiniei publice a silit până la urmă Facebook-ul să interzică orice dezinformare „creată sau distribuită cu scopul de a contribui la ori a exacerba violența fizică“. De-atunci, fake news-urile care conțin un discurs al urii de origine rasistă, antisemită, homofobă etc. nu mai sunt difuzate. Negaționismul nu intră în aceste categorii, a precizat Facebook. Negatorii de tot felul au viitorul asigurat.

Negaționismul înseamnă negarea faptelor istorice dovedite sau deformarea lor. Termenul se referă în general la cei care contestă existența camerelor de gazare naziste ori care minimalizează amploarea fenomenului de exterminare a evreilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Dar cum rămâne cu cei care neagă bilanțul comunismului, care-i trec sub tăcere morții și îi ascund cauzele? Se poate vorbi în acest caz de un negaționism de stânga, diferit, așadar, de un negaționism de dreapta? Distincția e arbitrară, ne-ajută doar să nu confundăm tipurile de negare, și trebuie înțeleasă fără nici o conotație politică... Adevărata diferență ține de percepția asupra acestor negaționisme: unul este unanim condamnat în numele adevărului, al istoriei, al moralei, pe când celălalt este în cel mai bun caz ignorat, dacă nu chiar aprobat în ciuda tuturor evidențelor, în pofida realității istorice și a eticii. Cartea de față are drept subiect tocmai acest negaționism de stânga, care nu-și găsește nici o justificare și despre care se vorbește atât de puțin ori deloc.

THIERRY WOLTON

ISBN 978-973-50-6600-0

9 789735 066000